

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

HZ. ALİ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adem TUTAR

HAZIRLAYAN
Abdulkerim ÖNER

ELAZIĞ – 2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

HZ. ALİ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adem TUTAR

HAZIRLAYAN
Abdulkerim ÖNER

Jürimiz, 16.09.2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Adem TUTAR
2. Doç. Dr. Mehmet ATALAN
3. Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulununtarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Hz. Ali'nin İlmî Şahsiyeti****Abdulkerim ÖNER****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı****İslam Tarihi Bilim Dalı****Elazığ – 2011, Sayfa:VIII+93**

Hz. Ali, çocukluktan itibaren Hz. Peygamberin yanında bulunmuş, Kur'an'ı ondan öğrenmiş ve onun kâtipliğini yapmıştır. Resulullah vefat edinceye kadar, onun yanından ayrılmamış vahiy ve hadis kültürüyle büyümüştür. Bütün bu özellikler ona dini konular üzerinde hüküm verme imkânı kazandırmıştır. Hz. Ali alim bir zattı. Ashabın ileri gelenleri, bir mes'eleda tartışıp içinden çıkamadıkları takdirde Hz. Ali'ye başvuruyorlardı. Bunun içindir ki, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın ilk danıştığı kimseler arasındadır. Her üç halife de bazı durumlarda kendi görüşlerine aykırı bile olsa onun görüşüne uymuşlardır. Hz. Ömer'in sık sık bu yola başvurduğu yakinen bilinir.

Hz. Ali, çok yönlü bir kişiliğe sahip olan ender şahsiyetlerden biridir. O ashâb-ı kiram arasında Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh hakkındaki bilgileriyle birlikte kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. Hz. Ali'nin fıkıh ve içtihatındaki kemalini muasırları olan en büyük müçtehitler itiraf ediyorlar. Hz. Ali'nin, adli sahada üstün bir yere sahip olduğunu bizzat Hz. Peygamber ve birçok sahabenin sözlerinden anlamak mümkündür. Arap edebiyatına bazı yenilikler getiren, bunlara bir edebiyatçı gözüyle bakan ve değişik bir stil kazandıran kimse olması bakımından önem arz etmektedir. Hitabet bakımından da akıcı bir üsluba ve güzel bir konuşma yeteneğine sahiptir. Hz. Ali'ye atfedilen ve birçok kaynakta yer alan güzel ve anlamlı sözleri birçok kişiyi kendisine hayran bırakmış ve dillere destan olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, ilim, İslam Tarihi

ABSTRACT

Master Thesis

Hz. Ali's Entellectual Personality

Abdulkerim ÖNER

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of Islamic History and Arts

Elazığ – 2011; Page: VIII+93

Ali (ra) was nearby Muhammed (sav) during and after his childhood, learned Kur'an from him and helped him as his writer. He didn't leave him until his death and grew up with revelations (words in Kur'an and his traditions (Prophet Muhammed's (sav) words) culture. All these specialities made him to adjudget on religious subjects. He was a scholar. When entellectua companions of Prophet (sav) argued about a topic and couldn't reach a decision they eventually consulted him. Because of that, he was the first person whom Ebubekir (ra), Ömer (ra) and Osman (ra) consulted. Moreover; they accepted his ideas even when thought in different ways. Especially, it is well known that Ömer (ra) often followed this way.

He was an exceptional personality who had a sophisticated character. He was well respected among Muhammed's (sav) companions for his knowledge of Kur'an, Islam law and especially traditions. All scholars of his time admitted his success in Islam law. It is possible to understand from Muhammed's (sav) and his companions' words that he was in a distinguished place by his konowledge on law. He was the one who brought a new style in Arab literature and analysed it in a view of letters. He had the ability to spaek fluently and address effectively. By the meaningful words which known to be said by him he gained a large number of admirers.

Key Words: Hz. Ali, scentist, Islamic History

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HZ. ALİ’NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ.....	6
1.1. Hz. Ali’nin Hayatı.....	6
1.1.1. Doğumu, künyesi ve çocukluğu.....	6
1.1.2. Müslüman oluşu.....	8
1.1.3. Evliliği ve çocukları.....	9
1.1.4. Vasıfları.....	10
1.2. Hz. Ali’nin Şahsi Kişiliği ve İlmi Yönü.....	11
1.2.1 Hz. Ali’nin şahsi kişiliği.....	11
1.2.2. Hz. Ali’nin ilmi kişiliği.....	12
1.2.3. Hz. Muhammed (sav) devrinde Hz. Ali.....	13
1.2.4. İlk üç halife döneminde Hz. Ali ve vefatı.....	16
1.3. Hz. Ali’nin Halifeliği ve Siyasi Olaylar.....	22
1.3.1. Hz. Ali’nin halife olması.....	22
1.3.2. Cemel Vak’ası.....	23
1.3.3. Sıffin Savaşı.....	24
1.3.4. Hakem (Tahkim) olayı.....	24
1.3.5. Hâricîler.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. ALİ’NİN İLMİ ŞAHSİYETİ.....	27
2.1. Hz. Ali’nin Dini İlimlerdeki Yeri.....	27
2.1.1. Kur’an bilgisi ve tefsir ilmindeki yeri.....	31
a. Kur’an’ın Kur’an ile tefsiri	33

b. Kur'an'ın Sünnet ile tefsiri.....	35
2.1.2. Hadis Raviliği.....	39
2.1.3. Fakihliği.....	42
2.1.4. Tasavvufi yönü.....	51
2.1.5. Kadılığı	52
2.2. Hz. Ali'nin Edebi Kişiliği.....	55
2.2.1. Arapça bilgisi ve şairliği.....	55
2.2.2. Fesahat ve hitabeti.....	61
2.2.3. Devlet adamlarına nasihatleri.....	66
2.2.4. Güzel ve hikmetli sözleri.....	74
SONUÇ.....	86
BİBLİYOGRAFYA	89
ÖZGEÇMİŞ.....	93

ÖNSÖZ

Hz. Ali, İslam tarihin önemli bir konuma sahip seçkin şahsiyetlerinden biridir. Eşsiz şecaat, ulviyet, ilim ve hikmet madeni olan Hz. Ali (r.a.), gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren Allah Resulü'nün mukaddes ellerinde yetişti. Âlemlere rahmet olarak gönderilen sonsuzluk nebisi onu henüz beş yaşında bir çocuk iken babasından alıp kendi öz evladı gibi büyüttü.

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'e olan yakınlığı, İslam'ın Arap yarımadasına yayılışı esnasında göstermiş olduğu başarılı askeri çabaları, ilmi ve edebi gibi birçok özelliğe sahip olması, onu İslam tarihinde az bulunan örnek kişiliklerden biri haline getirmiştir. Kısa süren hilafet dönemi ise, başından sonuna kadar karışıklık ve iç savaşlarla geçmiştir. Bundan dolayı onun adına kaleme alınan eserlerin birçoğu onun özellikle askeri ve siyasi yönü üzerinde durmuş, ilmi ve edebi yönü üzerinde ise pek durulmamıştır.

O, İslam'ın askeri, siyasi ve kültürel alanlarında adından sıkça söz ettirmiş bir komutan, idareci ve ilim adamıdır. Hz. Ali gibi çok yönlü bir İslam büyüğünün hayatını eksiksiz ve bütün detayı ile kaleme almak elbette ki kolay değildir. Onun hakkında çok fazla kitap ve makale kaleme alınmış; askeri, siyasi ve menkıbeleri hakkında çeşitli yazılar yazılmıştır. Ancak onun ilmi şahsiyeti hakkında müstakil herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Bu nedenle Hz. Ali'nin ilmi kişiliğini incelemeyi uygun gördük.

Çalışmamız iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Hz. Ali'nin doğumu, künyesi, çocukluğu, Müslüman oluşu, evliliği ve diğer vasıfları üzerinde durmaya çalıştık. Ayrıca vasıfları ve kişiliğinin yanı sıra Hz. Peygamber dönemindeki konumu ve kendisinden önceki ilk üç halife dönemindeki hayatı hakkında kısa bilgi vermeye gayret ettik.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden ikinci bölümde ise Hz. Ali'nin Kur'an bilgisi, hadis raviliği, fakihliği ve tasavvufi bilgisinden oluşan dini ilimlerdeki yeri ile Arapça bilgisi, şairliği, fesahati, hitabeti, devlet adamlarına nasihatleri, güzel ve hikmetli sözlerden oluşan edebi yönü üzerinde durmaya çalıştık.

Böyle bir çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan, bu konuda yardımlarını esirgemeyen ve olumlu görüşleriyle bana yön veren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Adem Tutar Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu

VII

çalışmanın hazırlık aşamasında bana yardımcı olan kıymetli meslektaş arkadaşlarıma ve dostlarıma da şükranlarımı sunarım.

A. Kerim ÖNER
ELAZIĞ, 2011

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.s. : Aleyhisselam
b. : İbn
C. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z. : Hazreti
haz. : Hazırlayan
k.v. : Kerremallahu vechehu
md. : Maddesi
Nşr. : Neşreden
Nşt. : Neşriyat
r.a. : Radiyallahu anh
S. : Sayı
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri
yay. : Yayınları

GİRİŞ

İslamiyetten önce Araplarda yaşam tarzı insan onuruyla bağdaşmayan bir yapıya sahipti. Zira Araplar ne kendilerine ne de bir başkasına fayda ve zarar vermeyen putlara tapıyorlar ve kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Dolayısıyla kadına değer vermiyorlardı. İçki, zina, kumar vb. toplumun ahlakını çökerten durumlar onların vazgeçemedikleri yaşam tarzlarıydı.

Cahiliye döneminde gerek Araplar ve gerekse diğer yerlerde yaşayan insanların düşünce yapıları ve yaşam tarzları son derece basitti. Bu dünyaya ne için geldiklerini, bu dünyadan sonra nereye gideceklerini ve dünya hayatının anlamını bilmiyorlardı. Aynı zamanda peygamber öncesi Araplarda okuma yazma bilme oranı da son derece düşüktü.

Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderildiği toplumun komşu milletlere oranla ümmi bir toplum olması ilahi hikmetin bir tamamlayıcısıdır.¹ Zira ümmi bir topluma yine kendileri gibi okuma yazma bilmeyen bir peygamberden gelen ilahi bir mesaj çok daha anlamlı hale gelmektedir. Bu durum onların düşünce ufkunu daha çok açmasına sebep olmaktadır.

İslam Dini geldiğinde Arapları cahiliye kültürü üzerinde buldu. Öncelikle onların kültürleri, düşünce yapıları ve zihniyetleriyle meşgul oldu ve mücadele etti. Yani cahiliye kültürünü, düşüncesini ve zihniyetini "ilahi buyruklar" çerçevesinde değiştirmeye çalıştı.² Çünkü Arapların yaşam tarzları doğal ve basit olduğundan yapıları da çok basitti

Kur'an-ı Kerim, İslam öncesi Arapların inanç alanındaki düşüncesinin de çok basit olduğunu ve hatta bu yönde bir keşmekeşlik içinde bulunduğunu bildirmektedir. Onların ruhlarını ve akıllarını daha ziyade putperestlik inancı ve merasimleri ile kabile ananelerine verdiklerini söylemektedir.³

¹ M. Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Sire*, (Trc. Ali Nar-Orhan Aktepe), Gonca Yay., İstanbul, Tarihsiz, s. 41.

² Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006, s.131.

³ Geniş bilgi için bkz. Casiye, 24; İsrâ, 94-95; Yasin, 15...

Yüce Allah, ilk insandan itibaren her topluma⁴ uyarıcı ve müjdeleyici olarak bir peygamber göndermiştir. Son olarak Arap halkına ve ondan sonra gelecek olan tüm insanlara Hz. Peygamber'i (sav) aydınlatıcı ve yol gösterici olarak göndermiş ve bu dinin kalıcı olması için de kendisine kutsal kitap vermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de "O ümmiler içinde kendilerine bir peygamber gönderdik ki, bu peygamber onlara, Allah'ın ayetlerini okur, onları temizler, onlara kitabı, hikmeti öğretir. Hâlbuki onlar daha evvel gerçekten apaçık bir sapıklık içinde idiler."⁵ Buyurarak bu gerçeği sarıh bir şekilde dile getirmektedir.

Hz. Peygamber'e indirilen ilk vahiy, eğitim-öğretimin temeli olan "oku" emri olmuştur.⁶ Dolayısıyla Allah Resulü de cahillik içinde yüzen o taş kalpli insanlara Allah'ın ilk emrini okumuştur. Kur'an-ı Kerim'de de ilme teşvik eden ve âlimi öven ayet-i kerimeler mevcuttur.⁷

Hz. Peygamber'in faaliyetleri ve sözleri, onun ilme büyük önem verdiğini göstermektedir. Hadis kitaplarında eğitim-öğretimi teşvik eden yüzlerce hadis bulunmaktadır. Yine aynı kitaplarda bilgisizliği yeren çok sayıda hadis mevcuttur.⁸

Kendisinin bir muallim olarak gönderildiğini dile getiren Hz. Peygamber, gönderildiği toplumu eğitmenin de peygamberlik görevleri arasında olduğunu söylemiştir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in ilme teşviki, Müslümanların eğitim-öğretime ilgisini arttırmıştır.

Hz. Peygamber tebliğ görevini üstlendiği tarihten itibaren muhatap olduğu toplumu eğitmesi, onun peygamberlik görevleri arasındadır. O, daha Mekke döneminde, kendisine vahyedilen ayetlerin yazılmasını ve çoğaltılarak öğrenilmesini teşvik etmiştir. Mekke döneminin ilk yıllarında Dâru'l-Erkam'ı bir eğitim-öğretim merkezi olarak kullanmıştır. Burada, Kur'an ayetleri okunup yazılıyor, dini bilgiler öğreniliyor ve bu bilgilerin uygulaması yapılıyordu. Hz. Peygamber, hicretten iki yıl önce Mekke'ye gelip Akabe mevkiinde Müslüman olan Medinelilerin eğitimi ile de ilgilenmiş; onların isteği

⁴ Nahl, 16/36.

⁵ Cum'a, 62/2.

⁶ Alâk, 96/1..

⁷ Bakara, 2/151-247; En'am, 6/119...

⁸ Buhari, İlm; Tirmizî, İlim, 19; Müslim, Zikir, 73.

üzerine Kur'an'ı ve İslam'ın prensiplerini öğretmek için Medine'ye muallim göndermiştir.⁹

Hicretten sonra Medine'de Hz. Peygamber'in ilk ve en önemli faaliyetlerinden birisi, bir ibadet mahalli olmasının yanı sıra aynı zamanda eğitim-öğretim merkezi olan Mescid-i Nebevî'yi inşa etmesidir. Mescidin bitişiğindeki Suffe denilen mekânda kalan bazı sahabeler, Kur'an ve yazı öğreniyorlardı. İslam'ın temel esaslarını öğrenmek üzere Medine'ye gelenlerin bir kısmı da burada kalıyordu. Hz. Peygamber burada bizzat ders verdiği gibi, Kur'an ve yazı öğretmek üzere muallimler de tayin ediyordu.¹⁰

Yazı öğretiminde Müslüman muallimlerin yanında, müşrik muallimlerden de istifade ediliyordu. Nitekim Bedir Savaşında Müslümanlara esir düşen müşrik askerlerden okur-yazar olup da kurtuluş fidyesi parası bulunmayanlar, on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmek suretiyle serbest bırakılmışlardır.¹¹

Eğitimin bir aracı olan yazının Hz. Peygamber'in faaliyetlerinde önemli bir yeri vardır. O, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini yazdırmıştır. Medine Vesikası'nı da yazılı olarak düzenlenmiştir.¹²

Hz. Peygamber eğitimin muhtevasını geniş tutmuş, ailelerin gençlerine çeşitli sosyal aktiviteler gibi maddi ve Kur'an okumak gibi manevi alanlarda eğitilmelerini teşvik etmiştir. O, kendi döneminde yaş farkı gözetmeksizin tüm insanları eğitmeye çalışmıştır. Müslümanlığı kabul eden bölgelere öğretmenler tayin etmiştir. Bu suretle Medineliler arasında yazı yazmayı bilenler çoğalmıştır. Hz. Peygamber'in sağlığında ve vefatından sonra Müslümanların fethettiği yerlerde de eğitim yayılmaya devam etmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber insanların yabancı dil öğrenmelerini de tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber bilginin yaygınlaşmasını teşvik etmiş; insanlardan bildiklerini başkalarına aktarmalarını istemiştir. Taşradan Medine'ye gelip burada bir müddet kalan ve İslam'ı öğrenen heyetlere, bölgelerine dönüp, öğrendiklerini oradaki insanlara öğretmelerini istemiştir.¹³

⁹ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, T.D.V. Yay., Ankara, 2011. s. 123.

¹⁰ Muhammed bin Sâlih ed-Dımeşkî, *Peygamber Külliyyatı*, C. III, Ocak Yayınları, İstanbul, 2006, s.455 vd.; el-Buti, a.g.e., s. 204.

¹¹ Salih Suruç, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı* C. II., Nesil yayınevi, İstanbul, 1997, s.33.

¹² İbn-i Hişam, *es-Sire*, C. I, (Çev. Hasan Ege), Kahraman Yay., İstanbul, 2006, s. 180.

¹³ Sarıçam- Erşahin, a.g.e., s. 124.

Hız. Peygamber yoğun ve titiz bir çalışmayla, cahiliye örf ve adetleri üzerine yaşayan bir toplumun fertlerini eğitmiş ve yepyeni bir toplum, yani İslam toplumunu oluşturmuştur. Bu muazzam dönüşüm, eğitim-öğretim sayesinde mümkün olmuştur.¹⁴

Hız. Peygamber zamanında Müslümanlar bizzat Allah Resulüne başvurarak dini ve ilmi meselelerini hallediyorlardı. Raşid Halifeler döneminde ise bu işi gönüllü olarak ashab-ı kiram yürüttü; verdikleri fetvalarla dini sorunları çözmeye çalıştılar. Ayrıca bu vazifeye ilgili olarak tayin edilen kadılar vardı. Devlet tarafından görevlendirilen öğretmenler de halka dinin esaslarını ve Kur'an okumayı öğrettiler.¹⁵

Hız. Peygamber'le uzun süre birlikte kalan sahabiler arasında yer alan Hulefâ-yi Raşidin okuma-yazma biliyorlardı. Onlar aynı zamanda Kur'an ve sünneti iyi bilen, fetva veren birer âlim idiler. İlimin değerini bilen kişiler olarak onlar, kendi dönemlerinde halkın okuma-yazma öğrenmesi ve dini bilgilerin öğretilmesi konusunda da gerekli çabayı sarfetmişlerdir. Keza bu dönemde Hız. Peygamber'le uzun süre birlikte olmuş ve onun eğitiminde yetişmiş pek çok sahabe hayatta bulunuyordu. Başta Dört halife olmak üzere İslam'ın yayılması konusunda eğitim görmüş bu insanların büyük hizmetleri olmuştur.¹⁶

Dört Halife döneminde İslam'ı yayma görevinden sonra, dinin esaslarını ve amellerini öğretme konusu gelmekteydi. Bu hususta da en başta yapılması gereken, Kur'an-ı Kerim'in muhtevasının öğretilmesi idi. Hız. Peygamber'in vefatı, sahabeyi Kur'an'ı koruma, anlama, yorumlama ve bunun yanında sünneti tespit etme ve öğrenme gayretine sevketti. Bu, sahabenin hem Kur'an etrafında toplanmasını ve hem de bu iki kaynağın yeni problemlere ışık tutacak şekilde yorumlanmasını hızlandırdı. Bu nedenle Dört Halife döneminde Kur'an ve sünnet etrafında yoğunlaşan bir eğitim ve bu çerçevede bir anlama ve yorumlama faaliyetinin ön plana çıktığı görülmektedir.¹⁷

Kur'an-ı Kerim Hız. Ömer'in teklifi ile Hız. Ebu Bekir döneminde Zeyd b. Sabit başkanlığında kurulan bir heyet tarafından cem edildi. Kur'an-ı Kerim'i toplamak ile görevlendirilen bu heyette; "Hız. Ömer, Osman, Ali, Talha, Sa'd, ebu Deryâ, Ubey b.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul, 1996.

¹⁵ Hizmetli, a.g.e., s. 484.

¹⁶ Sarıçam- Erşahin, a.g.e., s. 125.

¹⁷ İbn İshak, *Siyer* (Haz. Muhammed Hamidullah, Çev. Sezai Özel), Akabe Yay., İstanbul, 1998, s. 31.

Ka'b, Abdullah b. Mes'ud, Mikdat b. Esved ve Ebu Musa Eş'ari gibi ashabın meşhurları da vardı. Bunların hepsi Kur'an-ı Kerim'i ezbere biliyorlardı.¹⁸

Hız. Ömer döneminde Kur'an öğrenmek üzere öğretmenler tayin edilmiştir. Yine bu dönemde Kur'an'ın telaffuzunu ve i'rabını öğrenmek için de çalışılmıştır. Arap edebiyatını ve gramerini iyi bilenlerin Kur'an'ı öğretmeleri gerektiğini belirtmiştir. Kur'an öğretiminin yanı sıra okuma-yazma öğretimine de önem verilmiştir.

Hulefâ-yı Raşidin döneminde eğitim konularından birini de hadis teşkil ediyordu. Bu dönemde hadislerin neşrine de çalışılmış, hadis naklinde titizlik gösterilmiştir; Hız. Ömer bu konuda çok ihtiyatlı davranmış; sahabilerden başka kimsenin hadis rivayet etmesine izin vermemiştir.

Dört Halife döneminde fıkhi meselelerin öğretilmesi üzerinde de durulmuştur. Halifeler fıkhi konular üzerinde bizzat kendileri görüş beyan ederlerdi. Fetihlerle ortaya çıkan yeni problemler ve anlayışlar, Kur'an ve sünnet merkezli dini öğreti açısından kontrol edilip çözümlenme ihtiyacı getirmiştir. Hız. Ömer fıkıh öğretmek için öğretmenler tayin etmiş ve onlara maaş bağlamıştır. Kur'an öğretmenleri aynı zamanda fıkıh da öğretiyorlardı. Fakihler, tayin edildikleri yerin camiisinde kendileri için hazırlanan yerde ders verirlerdi. Halife Ömer, aynı zamanda hacc mevsiminde hacılara rehber tayin etmiştir.¹⁹

Raşid Halifeler döneminde dini karakterde başka olaylar da meydana geldi. Kur'an-ı Kerim'in, Hız. Ebu Bekir zamanında toplanarak Mushaf haline gelmesi ve Hız. Osman zamanında çoğaltılarak değişik İslam memleketlerine gönderilmesi, resmi Kur'an nüshasının dışındaki nüshaların yakılması ve yok edilmesi; teravih namazının cemaatle kılma örfünün yerleşmesi onlardan başlıcalarıdır.²⁰

İşte biz, bu çalışmamızda Hız. Ali'nin hayatını, doğumundan başlayarak Hız. Peygamber zamanında nasıl şekillendiğini, Raşid Halifeler dönemindeki rolünü, kendisinden sonraki nesillere nasıl örnek olduğunu ve özellikle onun üstün ilmi kişiliği üzerinde durmaya çalışacağız.

¹⁸ Mustafa Fayda, "Hız. Ömer'in Divan Teşkilatı", *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. II, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, s. 60.

¹⁹ Sarıçam- Erşahin, a.g.e., s. 126.

²⁰ Hizmetli, a.g.e., s. 486.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. ALİ'NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Hz. Ali'nin Hayatı

1.1.1. Doğumu, Künyesi ve çocukluğu

Hz. Ali'nin tam künyesi, Ali b. Ebi Talib b. Abdulmutallib Haşim b. Abdi Menaf olup babası Ebi Talib, annesi Ebu Talip'in amcasının kızı Fatıma Binti Esed b. Haşim'dir. Yani O, hem anne hem de baba tarafından Haşimi'dir.²¹ Hz. Ali, m. 597-600 yıllarında²² bir başka rivayete göre ise Kureyşlilerin Kabe'yi yeniden inşa etmelerinden bir kaç sene evvel, hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir.²³ Hz. Ali, ailesinin en küçük oğludur. O zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) de otuz beş yaşlarındaydı.²⁴

Diğer bir rivayete göre ise Hz. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberlik görevi verildiği zaman Hz. Ali 8-10 yaşlarındaydı. Buna göre Hz. Ali muhtemelen M. 600 veya 602 yıllarında dünyaya gelmiştir. Bu ikinci rivayetin daha sağlıklı olabileceği kanaatindeyiz. Çünkü Hz. Ali, Müslüman olduğu zaman aklı eriyor ve olayların yorumunu yapabiliyordu. Tahminen o zaman en az on yaşlarında olması gerekiyordu. Hz. Ali'nin babası Ebu Talib ona Ali, annesi Fatıma binti Esed b. Haşim de babasının adı olan Esed adını vermişti.²⁵ Esed, Arapça bir kelime olup "aslan" demektir. Hz. Ali bir mısradaki kendini överken aslanla eş anlamlı olan haydar kelimesi ile kendini tanımlamıştır. Ancak o Ali diye isimlendirilmiş ve hep bu isim ile bilinmiştir.²⁶

Bilindiği gibi Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'dir. Aslında "Ebu Talib" kelimesi onun künyesidir. Ebu Talib'in esas adı Abdulmenaf'tır. Onun babası Abdulmuttalib, onun da babası Haşim'dir. Hz. Ali'nin Adnan'a kadar uzanan soyu, sırası ile şöyledir: Ebu Talib (Abdumenaf), Abdulmuttalib, Haşim, Abdulmenaf, Kusay, Kilab, Murre, Ka'b,

²¹ Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, C.V, Eser Yay., İstanbul, 1975, s.53; Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi*, Çile Yay., İstanbul, 1979, s. 358; Abdulhalik Bakır, *Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Bas., Ankara, 2004, s. 59.

²² İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali'nin Cenknameleri*, TC. Kültür Bak. Yay., Ankara, 1997, s. 155.

²³ Ethem Ruhi Fırlı, "Ali", md., DİA, C.II, İstanbul, 1989, s. 371.

²⁴ Gülgün Uyar, *Eh-li Beyt*, İfav Yay., İstanbul, 2008, s.47.

²⁵ Sami b. Abdullah b. Ahmed el-Mağlut, *Hz. Ali Atlası*, (Çev. Hüseyin Yıldız), Ocak Yay., İstanbul, 2009, s.13.

²⁶ Nurettin Turgay, *Hz. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Avrasya Yay., Ankara, 2004, s. 23.

Luey, Galib, Fihri, Malik, en-Nadr, Kinane, Huzeyme, Mudrike, İlyas, Mudar, Nizar, Ma'd, Adnan.²⁷

İlmi kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla, o zaman için Araplarda kişiyi isminin yanında künyesi ile de çağırma geleneği yaygındı. Bazı kişilerin birden fazla künyesi söz konusu olabilir. Nitekim Hz. Ali'nin de dört künyesi vardı. Onun bu künyeleri, Ebu Muhsin, Ebu'r-Reyhaneteyn, Ebu'l-Hasan ve Ebu Turab'dır.²⁸ Ebu'l-Hasan, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan dünyaya gelen Hasan'ın babası; Ebu Muhsin, yine Hz. Fatıma'dan dünyaya gelen ve küçük yaşta vefat etmiş olan Muhsin'in babası ve Ebu'r-Reyhaneteyn de iki reyhan çiçeğinin babası anlamındadır. İki reyhan çiçeği ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kastedilmektedir.²⁹

Hz. Ali için kullanılan "Ebu Turab" künyesi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Toprağın babası anlamına gelen Ebu Turab künyesinin Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye verildiği rivayet edilmektedir.³⁰ Ünvanı ise, Emirü'l-Mü'minin'dir.³¹

Hz. Ali'nin beş yaşından itibaren hicrete kadar ki yaşamı Hz. Muhammed'in (sav) yanında geçmiştir.³² Hz. Ali'nin babası ve Hz. Muhammed'in (sav) amcası olan Ebu Talib'in maddi durumu pek iyi değildi ve aile fertleri kalabalıktı. Onun hanımı Fatıma'dan dört erkek ve iki kız çocuğu dünyaya gelmişti. Çocuklarının isimleri, sırası ile şöyle idi: Talib, Akil, Ca'fer, Ali, Fahita (Ummu Hani) ve Cumane. Hz. Muhammed (sav), amcası Ebu Talib'in maddi yükünü hafifletmek ve bu konuda ona yardımcı olmak için amcası Abbas'ı yanına alarak Ebu Talib'in evine gitmiş ve niçin geldiğini kendisine anlatmıştır. Onunla anlaştıktan sonra Hz. Muhammed (sav) Ali'yi ve amcası Abbas da Ca'fer'i evine alarak bakımını üstlenmişlerdir. Hz. Ali o zaman daha küçük bir çocuktur.³³

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Ali, daha küçük bir çocukken Hz. Muhammed'in (sav) himayesine verilmiş, onun evinde ve onun aile terbiyesinde yetişmiştir.

²⁷ El-Mağlut, a.g.e., s. 13; Turgay, a.g.e., s. 24.

²⁸ Doğrul, a.g.e., s.53.

²⁹ Turgay, a.g.e., s. 24.

³⁰ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, Çelik Yay., İstanbul, Tarihsiz, s. 372; Turgay, a.g.e., s. 24.

³¹ Ülkü, a.g.e., s. 358.

³² Fığlalı, "Ali", md., C.2, s.371.

³³ İbn-i Hişam, *es-Sire*, s. 327; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* C. I, (Çev. Salih Tuğ), İmaj Yay., Ankara, 2003, s. 66.

1.1.2. Müslüman Oluşu

Hız. Ali küçük yaşta iken İslam Dini intişar ettiğinden hiçbir dine inanmadan ve hiçbir puta tapmadan doğrudan doğruya Müslüman olmuştur. Bu itibarla, Aşare-i Mübeşşere arasında mümtaz bir mevki vardır.³⁴

Hız. Ali'nin müslüman oluşu ile ilgili kaynakların birçoğunda değişik bilgiler yer almaktadır. En çok tercih edilen rivayet ise şöyledir: Hız. Muhammed (sav), Hız. Hatice ile beraber İbrahim'in (as) dinine göre gizlice namaz kıyıyorlardı. Onların evinde yetişmekte olan Hız. Ali, bir defasında onları beraber namaz kııırken görmüş ve "Ey Muhammed! Bu beden hareketleri nedir?" diye sormuş, Hız. Muhammed (sav) de ona Allah'ın kendisini peygamber olarak seçtiğini, yeni dinlerinin İslam olduğunu, ona göre ibadet ettiklerini söylemiş ve onu da müslüman olmaya davet etmiştir.³⁵ Hız. Ali o ana kadar böyle bir şeyi duymadığını, babası Ebu Talib'e danışmadan bu konuda herhangi bir şey söyleyemeyeceğini anlatmıştır. Hız. Muhammed (sav), henüz müslümanların sayısı az olduğu için durumlarının duyulmasını istemiyordu. Onun için Hız. Ali'ye bu konuyu gizli tutmasını söylemiştir. O da bu konuda kendisine söz verdi.³⁶ Hız. Ali, o gece konuyu babası Ebu Talib'e anlatmadan müslüman olmaya karar vermiş ve sabahleyin Hız. Muhammed'in (sav) huzuruna varıp kelimeyi şehadet getirerek müslüman olduğunu haber vermiştir.³⁷ Çeşitli rivayetlere göre Hız. Ali müslüman olduğunda 9-10 veya 11 yaşlarındaydı.³⁸

Hız. Ali, Hız. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Ancak Hız. Hatice ile aynı zamanda veya ondan hemen sonra yahutta Hız. Hatice ve Hız. Ebu Bekir'den sonra iman ettiği hususu, Ehl-i Sünnet ile Şiiler arasında tartışılan bir konudur.³⁹

Genel olarak Hız. Ali'nin Müslüman oluşu ile ilgili rivayetler incelendiği takdirde onun Hız. Hatice'den sonra İslam dinini kabul eden ilk kişi olduğu anlaşılır.

Yine bu rivayetlere göre, en çok tercih edilen görüş, kadınlardan Müslüman olan ilk kişi Hız. Hatice, çocuklardan Hız. Ali, yetişkinlerden Hız. Ebu Bekir ve kölelerden de Hız. Zeyd b. Harise'dir.

³⁴ Ülkü, a.g.e., s. 358.

³⁵ Muhammed Hamidullah, a.g.e., C.I, s. 121.

³⁶ Suruç, a.g.e., C.1, s. 208.

³⁷ İbn İshak, a.g.e., s. 94-95.

³⁸ Fığlalı, "Ali"md., C. II, s. 371; Fatih Okumuş, *Hız. Muhammed'in Yaşam Öyküsü*, Timaş Yay., İstanbul, 2006, s. 95

³⁹ Fığlalı, "Ali"md., s. 371.

Hız. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ancak hayatı, menkıbevi ve efsanevi rivayetlerle örölü Şii kaynaklarda doğumundan itibaren en ince teferruatına kadar ve zengin kerametlerle dolu olarak anlatılır.⁴⁰

1.1.3. Evliliği ve Çocukları

Hız. Ali'nin birden fazla evliliği olmuştur. O ilk önce Hız. Peygamber'in (sav) kızı Hız. Fatıma ile evlenmiştir. Hız. Fatıma'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte rivayetlere göre Hız. Ali'den üç-beş yaş küçüktü ve onlar evlendikleri zaman Hız. Fatıma on sekiz yaşlarındaydı. Hız. Ali ile Hız. Fatıma'nın evlendikleri tarih hakkında da farklı rivayetler vardır. Ancak onların hicretten kısa bir süre sonra evlenmiş oldukları bilinir. Fakat bu süre kesin bir şekilde bilinmemektedir. Onların hicretten iki ay, beş ay veya iki yıl sonra evlenmiş oldukları hakkında farklı rivayetler vardır.⁴¹ Peygamberimizin (sav)'in nesebi, daha çok bu evlilikten gelen torunlar vasıtasıyla devam edip gitmiştir. İslam dünyasında bu soydan gelenler her ülkeye göre değişmek üzere, şerif, seyyid veya habib ünvanlarıyla anılır olmuşlardır.⁴²

Hız. Ali, Hız. Fatıma ile evlenmeden önce çok kişi Hız. Fatıma'yı Hız. Muhammed'den (sav) istemişti. Fakat Hız. Muhammed (sav) onu kimse ile evlendirmemişti. Halk arasında Hız. Muhammed'in (sav) Hız. Fatıma'yı Hız. Ali için beklettiği kanaati yayılmıştı. Nitekim Hız. Muhammed'in (sav) Hız. Ali'ye şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Ya Ali! O senindir, ben yalancı değilim.”⁴³ Bu rivayete göre Hız. Muhammed (sav), önceden kızı Hız. Fatıma'yı Hız. Ali'ye vereceğine dair söz vermişti.

Hız. Ali bizzat kendisi Hız. Muhammed'in (sav) evine giderek ondan kızı Hız. Fatıma'yı istemiş ve çeyiz olarak ona bir koç postu, içi lif ile doldurulmuş deri bir yastık, bir kalkan, Yemen kumaşından yapılmış bir elbise, devekuşu tüyünden yapılmış bir elbise, iki el değirmeni, bir yayık, iki su testisi ve bir matara vermiştir.⁴⁴

Hız. Ali'nin Hız. Fatıma ile olan evlilikten sonra Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Gülsüm adlı kız çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁵

⁴⁰ Fığlalı, “Ali”md., s. 371.

⁴¹ Turgay, a.g.e., s. 26.

⁴² Muhammed Hamidullah, a.g.e., s. 677.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-kubrâ*, C. VIII , Leiden, 1325, s.13.

⁴⁴ İbn İshak, a.g.e., s. 310.

⁴⁵ İbn İshak, a.g.e., s. 310; Fığlalı, “Ali”md., s. 371.

Hz. Ali, Hz. Fatıma hayatta kaldığı müddetçe başka evlilik yapmamıştır. Onun vefatından sonra bir çok evlilik yapmış ve bu evliliklerden çok sayıda çocuk meydana gelmiştir.⁴⁶

Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ali, Ebu'l-As b. er-Rebi'in kızı Umame ile evlenmiş ve Umame'den Muhammedu'l-Evsat adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Hz. Ali'nin evlendiği diğer hanımları ve onlardan dünyaya gelen çocuklarını şöyle sıralayabiliriz: Esmâ binti Umeys, ondan Yahya ve Avn adında iki erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Havle binti Kays binti Ca'fer el-Hanefi, ondan Muhammedu'l-Ekber adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Ümmü'l-Beln binti Hiram el-Kilabiyye, ondan el-Abbas, Ca'fer, Abdullah ve Osman adında dört erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Leyla binti Mes'ud b. Halil et-Temim; ondan Ubeydullah ve Ebu Bekr adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. es-Sahba Ümmü Habibe binti Rabi'a et-Tağlibiyye, ondan Umeru'l-Asğar adında bir erkek ve Rukiyye adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Ummu Sa'd binti Urve b. Mes'ud es-Sakafiyye; ondan Ca'feru'l-Asgar adında bir erkek ve Ummu'l-Hasan, Ramletu'l-Kub-ra ve Ummu Gülsüm adında üç kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Muhbi'a binti imriu'l-Kays b. Adi el-Kelbiyye; ondan da ismi zikredilmeyen bir kız çocuğu dünyaya gelmiş ve küçük yaşta vefat etmiştir.⁴⁷

Ayrıca, çeşitli kaynaklardaki rivayetlerde Hz. Ali'nin, cariyelerden on üç kız çocuğunun dünyaya geldiği ve bu kızlarının isimlerinin şöyle olduğu belirtilmektedir: Ümmü Hani, Meymune, Zeynebu's-Suğra, Fatıma, Umame, Hadice, Ummu'l-Kiram, Ummu Seleme, Ummu Ca'fer, Cumane, Nefise, Ramie, Ummu'l-Huseyn.⁴⁸

1.1.4. Vasıfları

Hz. Ali ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, sık ve geniş sakallı⁴⁹ ve etine dolgundu.⁵⁰ Omuzları genişti ve vücudunun adaleleri düzgündü. Bilekleri ve pazuları çok kuvvetliydi, tuttuğunu koparırdı. Gözleri iri, burnu kısa ve yüzü güzeldi. Onun bu vasıfları vücut azalarının birbirleriyle uyum içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Uyumlu bir vücut yapısına sahip olmasının neticesinde atik, cesur ve başarılı bir

⁴⁶ Geniş Bilgi İçin, Bkz., Ebu Ca'fer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Teberi*, C.IV, (Trc. Faruk Gürünca). Sağlam Yay., İstanbul, Tarihsiz, s. 72 vd.; Fığlalı, "Ali" md., C.II, s. 371.

⁴⁷ Ali Muhammed Muhammed Sallâbi, *Mü'minlerin Emiri Hz. Ali*, (Trc. Şerafettin Şenaslan), Ravza Yay., İstanbul, 2008s. 21; Çetin, a.g.e., s. 157.

⁴⁸ Turgay, a.g.e., s. 27.

⁴⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 88.

⁵⁰ Et-Taberi, a.g.e., C.4, s. 72.

savaşçıydı. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, hem kadının hem de erkeğin genel olarak her kişinin, kıyafetinin düzgün ve üstünün temiz olmasına özen göstermesinin gerektiği üzerinde duruyordu. Yine rivayetlere göre Hz. Ali, elbiselerinin eteklerini uzatmazdı; kısa elbise giyerdi bazen kumaş kemer kullanırdı ve yamalı elbiseyi giymekten çekinmezdi. Bu durum Hz. Ali'nin, kibir ve gurur gibi İslam fitratına aykırı davranışlardan uzak olduğunu göstermesinin yanında ondaki tevazu ve alçak gönüllülüğü yansıtmaktadır.⁵¹

1.2. HZ. ALİ'NİN ŞAHSİ KİŞİLİĞİ VE İLMİ YÖNÜ

1.2.1. Hz. Ali'nin Şahsi Kişiliği

Hz. Ali'nin cömertliği, şefkati, hilmi, yoksullara ve yetimlere yardım konusundaki düşkünlüğü, onlara karşı kalbinde taşıdığı sıcak ve insani duygular, sabrı, adaleti ve bütün insanlara karşı duyduğu muhabbeti ve dostluğu, herkes tarafından paylaşılan ve kabul edilen gerçeklerdir.⁵²

İslam aleminde haklı olarak yükseldiği en büyük mevkiye rağmen hiçbir servete sahip olmamıştır. Fakat buna rağmen son derece kerim idi. Ayrıca mütevazı ve haya sahibi oluşu, şecaat ve cesarete emsalsiz bulunuşu en büyük meziyetlerinden biriydi. Her bakımdan övülmeye ve takdir edilmeye layık bir zat-ı muhteremdi.⁵³

Hz. Ali'nin en belirgin kişiliği, cesur bir insan olmasıydı. O, kabiliyetliydi, savaş tekniğini çok iyi bilirdi ve savaş esnasında ölümden korkmayacak kadar cesurdu. Bundan dolayı Hz. Ali hemen hemen hiç yenilmemiş, düşmanlarını hep yenmiştir.

İlmi kaynaklardaki rivayetlere göre Hz. Ali, dürüstlük ve takva sahibi olan bir kişiliğe sahipti. O, çalışanları denetlemek için dolaşırken elinde bir kırbaç bulundururdu. Hz. Ali, satıcıları takva sahibi olmaya, alışverişte dürüst davranmaya ve tartıda hile yapmamaya davet ederdi ve özellikle de kasaplara halkı kandırmamalarını emrederdi.⁵⁴

Hz. Ali, takvası münasebetiyle dünyaya ve dünyadakilere pek önem vermezdi. Kur'an'daki emir ve yasaklara tam manası ile uymaya gayret gösterirdi. Bir gün Hz. Ali, bazı kişilerle beraber mezarlıktan geçerken kabirdekilere, “Dünya hali devam etmektedir, sizden ne haber?” gibi ifadelerle onlara seslenmiştir. Sonra yanındakilere:

⁵¹ Turgay, a.g.e., s. 28.

⁵² Fırlı, *İmam Ali*, s. 92.

⁵³ Ülkü, a.g.e., s. 358.

⁵⁴ Turgay, a.g.e., s. 28.

“Eğer onlar bize cevap verecek olsalardı, en hayırlı işin takva olduğunu söyleyeceklerdi.” demiştir.

Hız. Ali, her şeyi Allah rızası için yapardı. Rivayet edildiğine göre o bir defasında savaşırken, boğuştuğu bir düşmanını yere vatarıp göğsüne oturmuş, tam onu öldüreceği sırada adam, onun yüzüne tükürmüş. Hız. Ali o anda çok sinirlenip öfkelenmiş ancak adamı öldürmekten vazgeçip onu bırakmıştır. Adamı niçin bıraktığı sorulunca, “Yüzüme tükürünce, çok sinirlendim. Onu öldürseydim, sinirimden dolayı, nefsim istediği için onu öldürmüş olurdu. Oysa ben onu Allah rızası için öldürmek istiyordum. Dolayısıyla nefsimin isteğini yerine getirmemek ve sinirimi geçirmek için onu bıraktım.”⁵⁵ demiştir.

Hız. Ali, dünyada cennetle müjdelenmiş on büyük sahabiden ve islamı ilk kabul edenlerdendir.⁵⁶ Ayrıca Hız. Ali hakkında aslı esas olmayan çok çeşitli abartmalar da bazı menkıbe kitaplarında yer almaktadır.

1.2.2. Hız. Ali'nin İlmi Kişiliği

Şüphesiz Hız. Ali, çok küçük yaştan itibaren terbiyesi altında yetiştiği Allah Resülü'nün ahlakı ile ahlaklanmakla kalmamış, onun nübüvet nurunun bereketlerini en iyi bilen, tanıyan ve ona uyan olmuştur. Onun içindir ki, hadis alimleri, üzerinde çok tartışmış ise de Hız. Peygamberden rivayet edilen, “Ben ilim şehriyim; Ali de onun kapısıdır” veya “Ben hikmet eviyim, Ali de kapısıdır” şeklindeki haberde de ifade edildiği gibi, Hız. Ali denince ilk akla gelen kemal vasıflardan biri de ilimdir.⁵⁷

Hız. Ali vefat ettikten sonra oğlu Hüseyin, babası hakkında Müslümanlara şöyle hitap etti: “(Müslümanlar!) Dün aranızdan öyle bir adam ayrıldı ki, ilimde evvelkiler onu geçemedi, sonrakiler de ona ulaşamayacaktır. Hız. Peygamber (sav) onu muharebeye gönderip eline sancak verdiğiğinde, Allah ona fethi nasip edinceye kadar gözünü kırpmadan çarpıştırdı. Cebrail sağında Mikail ise solunda bulunurdu. Geride -borcu ödendikten sonra- satın almayı düşündüğü hizmetçi için ayırdığı yedi yüzden (dirhem) başka ne sarı bir altın ne de beyaz bir gümüş bırakmıştır.” Bundan anlaşıldığına göre Hız. Hüseyin, babası Hız. Ali'yi anlattığı zaman, ilk olarak onun ilmi dehasının üzerinde

⁵⁵ Turgay, a.g.e., s. 29.

⁵⁶ Mahmut Şakir, *Dört Halife*, Kahraman Yay., İstanbul, 1994, s. 351.

⁵⁷ Fığlalı, *İmam Ali*, s. 90.

durmuş ve bununla onun her türlü meziyetinden önce ilmi şahsiyetini ön plana çıkarmaya çalışmıştır.⁵⁸

Muaviye ona karşı husumetine rağmen dini konulardaki problemlerini yazarak ondan öğrenirdi. Öldürüldüğü haberi kendisine ulaşınca “Ali b. Ebu Talib’in ölümü ile fıkıh ve ilim gitti.” demiştir.⁵⁹

Hz. Ali, Sahabe devrinde tefsir çalışmaları hakkında bilgi verirken yukarıda belirttiğimiz gibi özellikle tefsir ilminde önde bulunuyordu. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, Kufe minberinden halka hitap ederken, “Kitabullah'tan herhangi bir ayet hakkında bana bir şey sormak isteyen varsa, sorsun.” diye ilan etmişti. Ondan sonra kendisine bazı ayetler hakkında soru sorulmuş ve o da cevap verip o ayetler hakkında açıklamada bulunmuştur.⁶⁰

Hz. Ali, savaşlar dışında genellikle ilimle meşgul olmuştur, vahiy katiliği yapmış olması ise bilinen bir gerçektir. İslami ilimlere derin bir vukufu vardır. Hz. Peygamberin vefatından sonra da kendini tamamen ilme adadı.⁶¹ Bu itibarla Hz. Ömer döneminde kadılık yapmıştır.⁶²

Hz. Ali'nin ilmi yönünü yukarıda değindiğimiz gibi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha da detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

1.2.3. Hz. Muhammed (sav) Devrinde Hz. Ali

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Hz. Ali daha küçük bir çocukken Hz. Muhammed'in (sav) himayesine verilmiş, onun aile terbiyesinde büyümüş, Kur'an ve Sünnet kültürü ile yetişmiştir.

Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in (sav) vefatına kadar olan zamanda yaşadığı önemli pekçok olay vardır. Bunlardan bazılarını burada özet olarak kaydetmeye çalışacağız.

Hz. Ali daima Hz. Muhammed'in (sav) yanında yer almış İslam'ı tebliğ faaliyetlerinde ona destek olmuştur. “Önce en yakın akrabalarını uyar ve sana tabi olan müminlere kol kanat ger.”⁶³ Ayeti nazil olduğu zaman Hz. Muhammed (sav) Hz. Ali'yi

⁵⁸ Turgay, a.g.e., s. 30.

⁵⁹ Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam*, C. I, Ensar Neş., İstanbul, 2007, s. 202.

⁶⁰ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 27.

⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*, (Trc. Naim Erdoğan), C. III, İz Yay., İstanbul, 2009, s. 461.

⁶² Ülkü, a.g.e., s. 358.

⁶³ Şuara, 26/214-215.

çağırıp, Allah'ın kendisine yakın akrabalarını Müslüman olmaya çağırılmayı emrettiğini söylemiş ve yemekli bir ziyafet hazırlayıp akrabalarını bu ziyafete çağırmasını istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Muhammed'in (sav) isteğine uyarak bir ziyafet hazırlamış ve akrabalarını bu ziyafete davet etmiştir. Hz. Muhammed'in (sav) amcaları Ebu Talib, Hamza, Abbas ve Ebu Leheb'in de aralarında bulunduğu kırk kişiden fazla bir akraba topluluğu Hz. Muhammed'in (sav) evinde toplanmıştır. Yemekten sonra Ebu Leheb'in konuşması münasebetiyle Hz. Peygamber'in (sav) arzusu gerçekleşmemiştir. Bir süre sonra aynı gaye ile bir ziyafet daha hazırlanmış ve akrabalar tekrar yemeğe çağırılmıştır. Yemekten sonra Hz. Muhammed (sav) bir konuşma yaparak akrabalarını İslam'a davet etmiş ve bu konuda kimlerin kendisine uyacağını sormuştur. Kimseden ses çıkmayınca Hz. Ali; "Ey Allah'ın elçisi! Ben senin vezirin olurum." demiştir. Bu durum karşısında duyulan Hz. Muhammed (sav) oradakilere dönerek; "Aranızdaki kardeşim, varisim ve halifem budur. Buna itaat edin!" demiş ve ondan sonra topluluk dağılmıştır.⁶⁴

Mekkeli müşrikler, Müslümanlara karşı eza ve cefayı artırınca Hz. Muhammed (sav), Müslümanlara Medine'ye hicret etmeleri için izin vermiş, Müslümanların çoğu Medine'ye hicret etmiş ve bunun neticesinde Mekke'de az sayıda Müslüman kalmıştı. Öyle bir noktaya gelmişti ki, müşrikler Ebu Cehil'in tavsiyesi üzerine her kabileden birer kişiyi seçerek oluşturdukları gurupla bir gece Hz. Muhammed'in (sav) evine saldırarak onu öldürmeye karar vermişlerdi. Müşriklerin bu saldırıyı gerçekleştirecekleri gecede Hz. Muhammed (sav), Hz. Ali'yi çağırarak o gece kendi yatağında yatmasını istemiş ve aynı gece Hz. Ebu Bekir'le beraber Medine'ye hicret etmek üzere yola çıkmıştı. Tehlikeli bir durum olmasına rağmen o gece Hz. Ali, kendini Hz. Muhammed'e (sav) feda etmeyi göze alarak onun yatağında yatmıştı. Evin etrafını kuşatan müşrikler, Resulullah'ın yatağında birinin yattığını görüyorlardı. Ancak sabahleyin gün ışığında orada uyuyup duran kimsenin Hz. Ali olduğunun farkına varabildiler.⁶⁵ Bir nevi bozguna uğramışlardı. Hz. Ali ertesi gün, Hz. Muhammed'in (sav) kendisine verdiği emanetleri sahiplerine vermiş ve yine onun emri uyarınca Resulullah'ın kızı Fatıma, kendi annesi Fatıma ve yanındakilerle Mekke'den ayrılarak⁶⁶ üç gün sonra Medine'ye hicret etmek üzere yola çıkmış. O, gündüzleri dinlenerek ve geceleri yürüyerek Medine'ye doğru yola devam etmişti. Nihayet Hz. Ali, uzun bir yolculuktan sonra Medine'ye varmıştı.⁶⁷

⁶⁴ İbn İshak, a.g.e., s. 201.

⁶⁵ Muhammed Hamidullah, a.g.e., C. I, s. 163.

⁶⁶ Fığlalı, "Ali"md., s. 371.

⁶⁷ İbn İshak, a.g.e., s. 237.

Hiz. Muhammed (sav), Hiz. Ali'nin Medine'ye geldiğini öğrenince, ona yanına gelmesi için haber göndermişti. Fakat Hiz. Ali uzun bir yolculuktan geldiği için ayakları şişmiş ve kanlar içinde kalmıştı. Dolayısıyla yürüyecek halde değildi. Hiz. Muhammed (sav) onun bu halini öğrenince kendisi onun yanına gitmiş, onunla kucaklaşmış ve onun için dua etmişti.⁶⁸

Hicretin beşinci ayında muhacirlerle ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muahalat sırasında Hiz. Peygamber Hiz. Ali'yi kendisine kardeş seçmiştir. Hiz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resul-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkibevi bir üslupla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud'da ve Huneyn'de çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hiz. Peygamber'i bütün gücüyle korumuş, Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış ve bu seferin zaferle sonuçlanarak yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Fedek'te Beni Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeyi (6/628) ve Yemen'e yapılan seferi (10/632) sevk ve idare etmiştir. Bu sonuncu sefer üzerine Beni Hemdan kabilesi Müslümanlığı kabul etmiştir. Tebuk Gazvesi'nde ise Hiz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmıştır. İlmî kaynaklarda yer alan rivayetlere göre Hiz. Ali, Medine'ye hicret ettikten sonra Hiz. Peygamber döneminde Medine'den hiç ayrılmamıştır.⁶⁹

Hiz. Ali, Hiz. Peygamber'e katiplik ve vahiy katipliği yapmış,⁷⁰ Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kabe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. Hicretin 9. (631) yılında hac emiri olarak tayin edilen Hiz. Ebu Bekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tevbe suresinin ilk yedi ayetini okumak, ayrıca müşriklerle müslümanların bu yıldan sonra hacda bir arada bulunamayacağını ve hiç kimsenin Kabe'yi çıplak tavaf edemeyeceğini bildirmek üzere Hiz. Peygamber tarafından görevlendirilmiştir.⁷¹

Hayatı boyunca Hiz. Muhammed'den (sav) ayrılmamaya, daima onunla beraber olmaya özen gösteren Hiz. Ali, Rasulullah'ın (sav) vefatında da ona olan bu yakınlığını sürdürmüştür. Konu ile ilgili kaynakların bildirdiğine göre Hiz. Ali, Hiz. Abbas, Fadl b.

⁶⁸ Turgay, a.g.e., s. 32.

⁶⁹ Fığlalı, "Ali"md., s. 371.

⁷⁰ Akyüz, a.g.e., s. 202.

⁷¹ Fığlalı, "Ali"md., s. 372.

Abbas ve diğer bazı yakınları Hz. Muhammed'in cenazesini yıkama, kefenleme ve defnetme görevlerini beraber yerine getirmişlerdir.⁷²

Rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav) hastalığı sırasında Hz. Ali'ye; “Öldüğüm zaman, beni sen yıka!” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, “Ya Rasulallah! Ben hiç ölü yıkamadım ki!” deyince, Rasulullah (sav) ona, “Yıkama işi sana hazırlanacak, kolaylaştırılacak.” diye buyurmuştur. Hz. Muhammed (sav) 11/632 yılında Rabiulevvel ayının on ikisi Pazartesi günü vefat edince Hz. Ali, yıldırıma vurulmuşa döndü ise de,⁷³ eline bir bez bağladığı halde gömlek üzerinden Rasulullah'ın (sav) vücudunu ovarak üç kere yıkamış, ondan sonra kurularak üç parçadan oluşan kefene sarmıştır. Hz. Ali, Rasulullah'ın (sav) cenaze namazını kılmış, ondan sonra diğer Müslümanlar peyderpey onun cenaze namazını kılmaya devam etmişlerdir. Çarşamba gecesi yarılacağı sırada yine yakınlarının yardımı ile Hz. Ali, Hz. Muhammed'in (sav) cenazesini kabre indirip defnetmiştir.⁷⁴

1.2.4. İlk Üç Halife Döneminde Hz. Ali ve Vefatı

Hz. Ali ilk üç halife döneminde resmi olarak ne bir idari görevde bulunmuş ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Sadece Halife Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de askeri vali olarak kalmış, Medine'de ikamet edip dini ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir. Kur'an ve hadis konusundaki derin ilminden dolayı Hz. Ebu Bekir'in, Ömer'in ve Hz. Osman'ın⁷⁵ özellikle fikhi meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahabi olmuştur.⁷⁶ Esas itibarıyla Hz. Ali, İslam devletinde bir şeyhülislam görevinde bulunuyordu.⁷⁷

Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra onun yerine kimin halife olarak seçilmesinin gerektiği tartışma konusu oldu. Bilindiği gibi neticede Hz. Ebu Bekir, halife olarak seçildi. Hz. Ali'nin kendisine ne zaman, nasıl biat ettiği ve bu konuda aralarında ne gibi tartışmaların yaşandığı konusunda çeşitli rivayetler vardır. Ancak kaynaklar, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e biatı geciktirdiğini ittifakla kaydetmektedir.⁷⁸

⁷² Turgay, a.g.e., s. 32.

⁷³ Doğrul, a.g.e., s. 53.

⁷⁴ İbn Hişam, *es-Sire*, C.IV, s. 312.

⁷⁵ Şakir, a.g.e., s. 354.

⁷⁶ Fığlalı, “*Ali*”md., s. 372.

⁷⁷ Ahmet Cemil Akıncı, *Hz. Ali*, Üçdal Neşriyat, Ankara, 1966, s. 280.

⁷⁸ Doğrul, a.g.e., s. 53.

Hiz. Ali ile Hiz. Ebu Bekir'in arasinda bulunan soğukluk zamanla geçmiş ve aralarında bir yakınlık meydana gelmiştir. Hatta Hiz. Ebu Bekir, halifeliği esnasında çeşitli meseleleri Hiz. Ali ile danışarak halletmeye çalışmıştır. Hiz. Ebu Bekir'in emri üzerine Şam'ın fethi için hazırlıklar yapıldığı zaman, Hiz. Ebu Bekir Hiz. Ali'nin de görüşüne başvurmuştur. Hiz. Ali kendisine, “Eğer kendin gidersen veya başka bir şahsın komutasında bir ordu gönderirsen inşallah muzaffer olursun.” diyerek bu konudaki fikrini ona bildirmiştir. Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ali'nin bu ifadeleri karşısında kendisine, “Beni sevindirdin, Allah da seni dünya ve ahirette sevindirsin.” diyerek teşekkür etmiş ve onun için duada bulunmuştur.⁷⁹

Hiz. Ali, Hiz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde hilafet sekreterliğini yapanlardan biriydi. Halifenin sekreterliğini yapması, halifenin ona güvendiğini gösterdiği gibi, ikisinin iyi ilişkiler içinde olduğunu da gösterir.⁸⁰ Şu halde Hiz. Ebu Bekir halife seçildikten sonra bu ikisi arasında ilişkilerin kopuk olduğu söylenemez. Eğer bazıların iddia ettiği gibi halife olmakla Hiz. Ali'nin hakkını gasbetmiş, Resulullah'ın varolduğu iddia edilen bir vasiyetini tutmamış, böylece ona isyan etmiş olsaydı Hiz. Ali onun sekreteri olarak suçuna iştirak etmez, hakkı gasbedildiği için onun sekreterliğini de yapmazdı. Ayrıca takkiye olarak ona ve haksızlığa boyun eğmezdi.⁸¹

Hiz. Ali, oğullarından birine Ebu Bekir adını vermiştir. Bu olay, Hiz. Ali'nin Hiz. Ebu Bekir'e olan muhabbetini yansıtmaktadır.

Hiz. Ali, Hiz. Ebu Bekir'in vefat haberini duyduğunda hemen onun evine gitmiş onu kefenler içinde görünce şöyle demiştir: “Allah sana rahmet etsin ey Ebu Bekir! Sen ki Resulullah'ın dostu, güvendiği, sırdaşı ve danıştığı kişiydin. Mekke'nin ilk Müslümanı, en sağlam imanlısı, yakını en çok olanı, Yüce Allah'tan en çok korkanı, Yüce Allah'ın yolunda en fazla sıkıntı çeken, Resulullah'a karşı en duyarlı olanı, İslam için en şefkatli olanı, dostlarına en çok güven vereni ve sohbeti en tatlı olanıydın. En güzel özellikler sende, iyi işlerde en önde, derece ve konum olarak da en üstte olanıydın. Resulullah'a en yakın, doğrulukta, davranışlarında, şefkate ve cömertlikte ona en çok benzeyendin. Konum olarak insanların en üstünde, Resulullah'ın yanında diğerlerinden daha saygın ve daha güvenilir biriydin.” Yüce Allah da İslam'a ve Resulullah'a olan bu tutumundan dolayı sana hayırlar ihsan etti. Resulullah'ın gözü kulağı gibiydin. İnsanlar Resulullah'ı yalanladıklarında sen onu tasdik ettin. Bunun içindir ki Yüce Allah, Kitab'ında: "Gerçeği

⁷⁹ Turgay, a.g.e., s. 33.

⁸⁰ Mustafa Necati Bursalı, *Allah'ın Arslanı ve Evliyalar Sultanı Hiz. Ali*, Çelik Yay., İstanbul, 2010, s. 35.

⁸¹ Murat Sarıcık, *İlim Şehrinin Kapısı Hiz. Ali*, Nesil Yay., İstanbul, 2010, s. 265.

getiren (Muhammed) ile onu doğrulayanlar (Ebu Bekir)...⁸² buyurarak seni Sıddık (doğrulayan) olarak tanıtmıştır. İnsanlar ona karşı cimri davranırken sen yardımlarda bulundun. İnsanlar ona yardımdan uzak durdukları zaman sen onun yanında durdun. Zor anlarında en güzel bir şekilde ona yoldaş oldun. Mağarada arkadaşydın ve Sekine'nin inmesine vesile oldun. Hicret anında yoldaşı oldun. Vefatından sonra ümmetine en güzel bir şekilde halifelik yaptın. İnsanlar dinden döndükleri zaman Yüce Allah'ın dininin gereklerini yerine getirerek hiçbir peygamberin halifesinin yapamadığını yaptın. Arkadaşların yorulduklarında sen harekete geçtin, gevşediklerinde ise sen mukavemet gösterdin. Onlar zayıf düştüğünde sen güçlü durdun...⁸³

Bu rivayetler, Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir'in hoş geçindiklerini ve birbirlerine karşı herhangi bir husumet beslemediklerini, aralarında ciddi problemlerin yaşanmadığını göstermektedir.

Hz. Ebu Bekir, vefatından sonra Hz. Ömer'in (ö. 23/643) halife olarak seçilmesini tavsiye etmiş, dolayısıyla Hz. Ömer'in halifeliğine hiç kimse itiraz etmemiştir. Hz. Ali de Hz. Ömer'e biat etmekte gecikmemiş ve onun halifeliği boyunca kendisine herhangi bir siyasi tepkide bulunmamıştır.⁸⁴

Hz. Ömer, çoğunlukla Hz. Ali'ye danışmış, Müslümanlar ile İranlılar arasında yapılan Nihavent savaşında Hz. Ömer'in başkomutanlık gibi devletin en yüksek mevkiini Hz. Ali'ye teklif etmesi, ikisi arasında ihlas ve samimiyetin ne derece yüksek olduğunu göstermektedir.⁸⁵

Hz. Ömerle Hz. Ali'nin arasındaki muhabbet ve yakınlık o derece ileri idi ki Hz. Ömer, halifeliği sırasında Hz. Ali'nin Hz. Fatima'dan olan kızı Ümmü Gülsüm'le evlenmiştir. Yani Hz. Ömer, aynı zamanda Hz. Ali'nin damadıdır.⁸⁶

Hz. Ömer, Suriye'ye gittiği iki seferinde de Hz. Ali'yi, vekil olarak Medine'de bıraktı. Irak fetihlerine hazırlanırken yine Hz. Ali'yi vekil olarak bırakmayı kararlaştırdı fakat sonradan bu sefere gitmekten vazgeçti. Bugün dünyanın çeşitli yerlerinde Müslümanlar tarafından kullanılan hicri takvim uygulaması, Hz. Ömer zamanında Hz. Ali'nin teklifi ile kabul edilmiştir.⁸⁷

⁸² Zümer, 39/33.

⁸³ El-Mağlut, a.g.e., s. 105.

⁸⁴ Turgay, a.g.e., s. 34.

⁸⁵ Doğrul, a.g.e., s. 53.

⁸⁶ İbnu'ı Esîr, a.g.e., C. II, s. 537; Fığlalı, *İmam Ali*, s. 56.

⁸⁷ İbnu'l Esîr, a.g.e., C. II, s. 450 vd.; Fığlalı, "Ali" md., s. 372.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, mescitlerin temizliğine ve aydınlatılmalarına özen gösterirdi. Mescitleri temizletip hasır döşetti ve içlerini lambalarla aydınlattı. Hz. Ali onun bu olumlu ve hayırlı davranışları üzerine, “Ömer mescitlerimizi nasıl aydınlattıysa Allah'ın nuru, kabrinde onu öyle aydınlatsın!” diyerek kendisine duada bulunmuştur.

Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Ömer vefat ettiğinde Hz. Ali onun vefatına üzülmüş, ağlamış, onun için övgü dolu ifadeler kullanmış ve onun tekfin işlerinde bulunmuştur.⁸⁸ Aynı şekilde Hz. Ömer, hayatta iken "Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu,"⁸⁹ diyerek onu övücü sözler söyledi.

Vurulduğu zaman Hz. Ali'ye sorarlar:

- Senden sonraki halifeyi belirlemeyecek misin?

- Hayır. Ben, Resulullah'ın sizi halifesiz bıraktığı gibi halifesiz bırakıyorum.

Eğer Allah, size hayır murad ederse, en hayırlınızı halife seçmekte sizi bir araya getirecektir. Tıpkı Resulullah'tan sonra en hayırlınızı halife seçmekte bir araya geldiğiniz gibi.

Bu da dünyadaki son deminde Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir'in fazilet ve üstünlüğünü itiraf etmesi idi.

Tevatür yoluyla sabit olduğuna göre, Hz. Ali, halifeliği zamanında Kufe'de emirlik sarayında şöyle bir nutuk irad etmiştir:

“Ey insanlar! Peygamberlerden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebu Bekir'dir, sonra Ömer'dir... Ömer'den sonra bu ümmetin en hayırlısı Osman'dır.”⁹⁰

Hz. Ali kendisinden önceki halifelerin hepsine biat etmiş, onların halifeliği boyunca onlara yardımcı olmaya çalışmıştır. Zaman zaman ufak tefek hadiseler olmuş olsa da bu konuda onlarda ciddi manada bir problem yaşamamıştır. Hz. Ali, her üç halifeyle olan ilişkilerinde son derece dostanedir. Bazı kaynaklarda sanki aralarında bir problem varmış gibi gösterilmeye çalışılmışsa da bu gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Hz. Ali'nin, kendi çocuklarına hem Ebu Bekir, hem Ömer ve hem de Osman isimlerini takması aralarında herhangi bir problem olmadığını göstermektedir. Çünkü eğer Hz. Ali

⁸⁸ Turgay, a.g.e., s. 34.

⁸⁹ Akıncı, a.g.e., s. 276.

⁹⁰ Hadi Güneş, *Hz. Ali Efendimizle Bir Gün Bir Gece*, Gelecek Yay., İstanbul, 2008, s. 140.

onları sevmeseydi onlara değer vermeseydi ne diye kendi çocuklarına onların isimlerini taksın.⁹¹

İslam tarihi ile ilgili kaynaklardaki rivayetlere göre Hz. Ömer, vefat etmeden önce altı kişinin ismini belirledi ve vefatından sonra aralarından birini halife olarak seçmelerini vasiyet etti. Onun belirlediği altı kişi Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Ali b. Ebi Talib, Zubeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebi Vakkas'tır. İslam tarihinde bu olaya “Şura meselesi” denir. İsimleri Hz. Ömer tarafından belirlenenler arasından Hz. Osman halife olarak seçilmiş ve Hz. Ali diğer arkadaşları ile beraber ona biat etmiştir.⁹² Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Osman'ın halife olarak seçilmesi olaylı başlamıştır. Hz. Osman döneminde Emeviler kabileci bir yaklaşım içine girmişler ve hemen hemen devletin her kademesinde hakimiyeti ellerine geçirmişlerdir. Bu durum, bütün İslam aleminde rahatsızlıklara sebep olmuştur. Zaten Hz. Osman'ın on iki senelik halifelik dönemi olaylarını tahlil edip yorumlayan bazı alimler, bu dönemi iki kısım halinde değerlendirme cihetine gitmişlerdir. Onların tespitine göre Hz. Osman'ın halifeliğinin ilk altı senesi iyi idare dönemi ve ikinci altı senesi de kötü idare dönemi olarak değerlendirilmiştir.⁹³

Hz. Osman zamanında cereyan eden bazı karışıklıklarla ona karşı girişilen hareketleri desteklememekle beraber, başta Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam olmak üzere bir kısım ashopla birlikte zaman zaman çeşitli tenkitlerde bulunmuştur. Halifeyi bazı icraatı, özellikle şer'i cezaların tatbik edilmemesi sebebiyle Kur'an ve Sünnet'ten uzaklaşmakla suçlamıştır. Hz. Ali'nin tenkit ettiği konular arasında Hurmuzan'a farklı bir kısas uygulanması, içki içen ve sarhoş olarak namaz kıldırın Kufe Valisi Velid b. Ukbe'yi ancak ısrar karşısında cezalandırması, hac sırasında Mina'da selefilerinin aksine namazı iki yerine dört rek'at kıldırması, Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan'ın icraatını açıktan tenkit ettiği için Ebu Zer el-Gıfari'yi Rebeze'ye sürmesi gibi hususlar sayılabilir. Ali b. Ebu Talib bu son vak'a üzerine Hz. Osman'a açıkça karşı çıkmış ve hatta halifeye rağmen Ebu Zer'i oğullarıyla birlikte Medine'den uğurlamıştır. Hz. Ali, Talha ve Zübeyr gibi önde gelen sahabilerin halifeyi bu tarzda tenkit etmiş olmaları, Mısır, Basra ve Kufe'den yola çıkarak Medine'ye gelen ve idareye karşı ayaklanan isyancıları cesaretlendirmiş ve onlara bu sahabilerle görüşmelerde bulunma ve

⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. II, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, s. 262-263.

⁹² et-Taberi, a.g.e., C. II, s. 295 vd.

⁹³ Turgay, a.g.e., s. 35.

hatta halifenin hal'inden sonra hilafet makamına geçme teklifini yapma cüretini vermiştir. Üç büyük sahabe kendilerine yapılan bu teklifi şiddetle reddetmiş, bilhassa Hz. Ali isyancıları teşebbüs etmekte oldukları işten vazgeçirmek için ciddi ikaz ve nasihatlerde bulunmuştur; ancak onların halifenin evini kuşatmalarına engel olamamıştır. Olayların gelişmesi üzerine de oğulları Hasan ile Hüseyin'i halifenin evinin önünde nöbetçi olarak bırakmış ve ona karşı baştan beri sürdürdüğü yardımlarını esirgememiştir. Bütün bu tedbirlere rağmen Hz. Ali ve sahabenin diğer ileri gelenleri bile bu olaylara engel olamamıştır. Neticede isyancılar Hz. Osman'ı Kur'an okurken şehid etmişlerdir.⁹⁴

Hz. Osman'ın feci bir şekilde şehit edilmesi üzerine Müslümanlar arasındaki gerginlik daha da artmıştır. Müslümanların ileri gelenlerinin ısrarı üzerine Hz. Ali halifelik görevini kabul etmiş, ona biat edilmesinden sonra Umeyye oğullarının çoğu Medine'yi terk ederek, Mekke'ye yerleşmiştir.

Hz. Ali halife olarak seçildiği günden itibaren birçok problemle yüz yüze gelmiş, Müslümanlar arasında meydana gelen isyanlar her tarafa yayılmıştır. Hz. Osman'ı katleden kişilerin cezalandırılması meselesi, Hz. Ali'yi zor durumda bırakan problemlerin başında geliyordu. Hz. Ali, valilerin tayininde de çeşitli problemler yaşamıştır. Muaviye, Hz. Aişe ve diğer bazı sahabiler, çeşitli idari konularda Hz. Ali'ye muhalefet etmişlerdir. Hz. Ali'ye muhalefet eden bu kişiler ve onların yanında yer alanlar, Basra'ya yerleşerek Hz. Ali'nin egemenliğindeki idareye karşı mücadeleye başlamışlardır. İdareye karşı mücadeleye başlayan bu kişilerle idarenin başında bulunan Hz. Ali'nin arasında çeşitli savaşlar yapılmıştır. Cemel Vakası ve Siffin Savaşı, Hz. Ali ve kendisine muhalefet edenlerin arasında meydana gelen savaşların başında gelen olaylardan sayılır.

Haliyle halifelik makamında bulunan Hz. Ali ve idareye muhalefet eden guruplar arasında muhtelif problemler meydana gelmiş ve çeşitli savaşlar yapılmıştır. Bu olaylar İslam tarihinde meydana gelen ve esef veren acı olaylardır.

Muaviye ve Hz. Aişe'nin başını çektiği bu muhalif guruptan başka kendilerine Hariciler adı verilen başka bir gurup da Hz. Ali'nin idaresine başkaldırmıştır.⁹⁵ Bunun sonucunda Hz. Ali, pekçok Harici'yi öldürmüştür. Bu da, onların kendisine kin duymalarına sebep olmuştur. Harici'lerin hedeflerine ulaştıkları tek suikast girişimi Hz.

⁹⁴ Fığlalı, "Ali"md., s. 372.

⁹⁵ Turgay, a.g.e., s. 36.

Ali'ye karşı gerçekleşmiştir.⁹⁶ Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, Haricilerden İbn Mulcem tarafından vurulan bir kılıç darbesi ile başından yaralanmış ve Hicretin 40. senesi ramazan ayının on yedinci gecesinde,⁹⁷ altmış üç yaşlarında sinsice şehid edilmiştir.⁹⁸ Şehid edilen Hz. Ali'nin cenazesi, oğlu Hz. Hasan ve amcası Hz. Abbas'ın oğlu Abdullah tarafından yıkanıp defnedilmiştir.⁹⁹

1.3. HZ. ALİ'NİN HALİFELİĞİ VE SİYASİ OLAYLAR

1.3.1. Hz. Ali'nin Halife Olması

Hz. Osman'ın şehit edildiği haberi ortalığa yayılınca, ashap şaşırды. Böyle bir sonucu beklemeyen Müslümanlar, acı olayla karşı karşıya gelince ilk önce ne yapacaklarını şaşırдыlar. Ortalık ne olacaktı? İslam Devleti'nin başına kim geçecekti? Merkez ve eyaletlerde idare nasıl bir hal alacaktı? Bütün bu sorular cevap bekliyordu.¹⁰⁰

Müslümanlar arasında yeni halifenin kim olması gerektiği konusunda tartışma başladı. Hz. Ömer'in seçtiği şura üyelerinin dördü hayatta bulunuyorlardı. Bunlardan Sa'd b. Ebi Vakkas fitne korkusuyla hiçbir şekilde vazife almak istemiyordu. Geriye Hz. Ali, Talha ve Zübeyr kalmışlardı.¹⁰¹ Hz. Osman'ın katlinden sonra bir aşıptan, muhacirler ve Ensar, aralarında Talha ve Zübeyr'in de bulunduğu kalabalık bir grup Müslüman Hz. Ali'ye gelerek, "uzat elini biat edelim,"¹⁰² teklifinde bulundular.¹⁰³ Bunun üzerine Hz. Ali, acele etmemelerini, diğer müslümanların da görüşünün alınması gerektiğini hatırlattı. Başka bir grup yine Hz. Ali'ye gelerek, "Halifelğe senden daha layık birisini göremiyoruz" demişlerdi. Hz. Ali bunlara da Bedir ehlinin görüşlerinin alınıp alınmadığını sormuştu. Görülüyor ki, Hz. Ali ileri gelen ashabın desteğini alarak yönetime gelmeyi düşünmekteydi.¹⁰⁴

Hz. Osman şehid edilince Ümeyye soyuna mensup olanlar Medine'den süratle uzaklaşmış ve böylece şehir bütünüyle isyancıların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra

⁹⁶ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, C. II, Ensar Yay., İstanbul, 2011, s. 370.

⁹⁷ Akyüz, a.g.e., s. 202.

⁹⁸ Et-Taberî, a.g.e., C. IV s. 72.

⁹⁹ El-Mağlut, a.g.e., s. 234.

¹⁰⁰ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, 1986, s. 469.

¹⁰¹ Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kahraman Yay., İstanbul 2001, s.92.

¹⁰² Taberî, a.g.e., C. III, s. 467.

¹⁰³ İbnü'l-Esir, *El-Kamil fi't-Tarih*, (çev. Ahmet Ağerakça), Bahar Yay., İstanbul, 1986, C.3, s.195.

¹⁰⁴ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Fozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, s.172.

Abdullah b. Ömer. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Mugire b. Şu'be. Muhammed b. Mesleme ve Üsâme b. Zeyd'in de aralarında bulunduğu ashap mescidde toplanarak yeni halife seçimine gitmişlerdir. Ali b. Ebû Tâlib kendisine yapılan hilâfet teklifini orada bulunan Talha ve Zübeyr'e yöneltmiş fakat ısrar üzerine biati kabul etmiştir. Bu biatin tarihi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir kısmına göre¹⁰⁵ biat Hz. Osman'ın şehit edildiği gün, bir kısmına göre ise¹⁰⁶ beş gün sonra oluşmuştur.

1.3.2. Cemel Vak'ası

Biattan sonra Hz. Ali'yi bekleyen en önemli mesele. Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması idi. Ancak ortada belirli bir katil yoktu. Sayıları binleri bulan bir kalabalık¹⁰⁷ “Osman'ı hepimiz öldürdük” diyorlardı. Halifenin şehre, tamamen hâkim durumda olan âsilerle hemen başa çıkamayacağı açıktı. Bu durumda ortalığın yatışmasını beklemek en doğru yoldu. Yeni halifeyi bu karara sevkeden muhtemel âmillerden biri de kendisine fiilen yalnız Medine'de biat edilmiş olması, diğer vilâyetlerde durumun henüz aydınlığa kavuşmamış bulunması idi. Nitekim Şam valisi ve Hz. Osman'ın yeğeni Muâviye, kendisini biata davet için gelen elçiye, Ali'nin isyancıların suç ortağı olduğunu iddia ederek red cevabı vermiş ve Osman'ın kanını dava edeceğini göstermişti. Bunun üzerine Hz. Ali, önceleri Hz. Osman'a karşı muhalefeti desteklerken şimdi kendisini halife olarak tanımak istemeyen Hz. Aişe'yi, ayrıca dört ay sonra Âişe'nin saflarına katılan Talha ve Zübeyr'i itaata davet için acele kuvvet toplamak ve Basra üzerine yürümek zorunda kaldı. Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmayı samimi olarak isteyen, ancak uygun şartların doğmasını beklediği anlaşıl原因 halifeye karşı Muâviye'nin gösterdiği bu menfi tutumun, ayrıca Mekke'de bulunan Emevî ailesi mensuplarının yanında yer alan bazı sahabilerin bu davranışlarının gerçek sebeplerini izah edebilmek, mevcut bilgilerle mümkün görünmemektedir.

Hz. Âişe'nin önderliğindeki ordu ile hilâfet ordusu Basra önlerinde Hureybe mevkiinde karşılaştı. Tarihte Cemel Vak'ası adıyla meşhur olan savaş sonunda Hz. Ali galip geldi, Talha ve Zübeyr de dahil olmak üzere pekçok Müslüman hayatını yitirdi. Bu savaşta ölenlere çok üzülen ve cenaze hizmetlerini bizzat yürüten halife, Aişe'yi hanımlardan oluşan bir heyet refakatinde Medine'ye gönderdi. Beytülmaldeki paraları ve savaş meydanında ele geçen mal ve silâhları ordusuna ganimet olarak dağıttıktan ve

¹⁰⁵ Taberî, a.g.e., C. III, s. 567 vd.

¹⁰⁶ İbnu'l-Esîr, a.g.e., C. III, s. 192.

¹⁰⁷ Dîneverî, el-Ahbaru't-Tivâl, (Neş. Abdülmün'im Âmir), Kahire, s. 163.

kendisine karşı harekete geçenlerle hesaplaştıktan sonra Muâviye'yi tekrar biata davet etti, fakat sonuç alamadı.

1.3.3. Sıffin Savaşı

Sıffin Savaşı, hilafetin bütünlüğünü sağlamak için gayret sarfeden Hz. Ali ile, ona karşı bilinçli bir şekilde hareket edip, biatten geri duran Maviye arasındaki mücadeledir.¹⁰⁸

Muaviye b. Ebi Süfyan'dan sonuç alamayan Hz. Ali, onunla mücadele hazırlıklarına başladı. İki tarafın orduları hicretin 36. yılı (Mayıs 657 sonları) savaşın yapıldığı bölgede (Sıffin) karşı karşıya geldiler. Süvari ve piyade kuvvetlerinin üç ay süren ve tarafları oldukça bıktıran mücadeleleri, "Leyletü'l-herîr" adıyla meşhur olan 9-10 Safer 37 (27-28 Temmuz 657) gecesi cuma sabahına kadar bütün şiddetiyle devam etti. Halife, ünlü kumandanı Mâlik el-Eşter vasıtasıyla Muâviye ordusuna son ve öldürücü darbeyi indirmek üzere iken ümidini kaybeden Muâviye savaş meydanından kaçmaya karar verdi,¹⁰⁹ fakat Mısır fâtihi Amr b. Âs imdadına yetişerek iki taraf arasındaki ihtilâfin halledilmesi için Allah'ın kitabının hakemliğine başvurulması tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine Muâviye büyük Şam mushafını beş mızrağın ucuna bağlatarak taşıttı, askerleri de yanlarında bulunan mushafları mızraklarının ucuna bağlayarak, "Ey Iraklılar! Savaşı bırakalım; Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun!" diye bağırdılar. Bu hareket Ali b. Ebû Tâlib'in ordusundaki kurrâ'nın üzerinde Amr'ın beklediği tesiri icra etti, halife bunun bir hile olduğu hususundaki ikazlarına rağmen ordusuna söz dinlemedi ve kurrâdan bir çoğunun ısrarıyla hakem kararına başvurulması teklifini kabule mecbur kaldı. Hz. Ali istemeyerek Ebü Mûsâ el-Eş'ari'yi hakem tayin etti, Muâviye de Amr b. Âs'ı hakem seçti.

1.3.4. Hakem (Tahkim) Olayı

Artık kılıçlar kınına konulmuş, iki tarafın bilgin ve faziletli kişileri meselenin çözümü için müzakerelere girişmişlerdi.

Hakemler ilk toplantılarını Ramazan Şubat 658 tarihinde Suriye-Irak yolu

¹⁰⁸ İrfan Aycan, *Muaviye Bin Ebi Süfyan*, Fecr Yay., Ankara, 1990, s.141.

¹⁰⁹ Taberî, a.g.e., C. IV, s. 43.

üzerindeki Dûmetülcender'de yaptılar ve Hz. Osman'ın icraatının, katlini gerektirecek bir gayri meşruluk taşımadığı, dolayısıyla haksız yere öldürüldüğüne dair ilk kararlarını aldılar.¹¹⁰

Esasen hakemler Dûmetülcenderdeki ilk toplantılarından sonra Şaban 38'de (Ocak 659) Ezruh'ta bir araya geldiklerinde. Ali b. Ebû Tâlib ile Muâviye b. Ebû Süfyân'ın her ikisinin de azledilerek halifenin bir şûra tarafından seçilmesi kararına varmışlardı. Bu karar önce Hz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ tarafından açıklandı; söz sırası Muâviye'nin hakemi Amr b. Âs'a gelince o hilâfet makamına Muâviye'yi tayin ettiğini bildirdi. Ebû Musa'nın bu karara karşı çıkmasına rağmen durum değişmemiş ve neticede hakem olayı hilâfet meselesini bir çıkmaza götürmüş, İslâm dünyasını da birtakım siyasî ve içtimaî huzursuzluklara sürüklemişti. Halkın bir kısmının Hz. Ali'yi, bir kısmının da Muâviye'yi halife olarak tanınması sebebiyle de ikili bir iktidar ortaya çıkmıştı. Hz. Ali hakem olayından sonra Kûfe'ye çekilip Muâviye'ye karşı yeni bir sefer için hazırlıklara başlamış, fakat savaşmaktan bıkmış sebatsız Iraklı askerlerden yeterli destek görememişti. Nihayet büyük gayret sarfederek 40.000 kişilik bir ordu teşkil edebilmiş ve sefere hazırlanmıştı. Ancak Kûfe'de, intikam arzusu ile yanıp tutuşan Haricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle İki gün sonra Ocak 661 vefat etmiş ve Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmişti.¹¹¹ Bu sırada Muâviye Suriyeliler'in tam desteğini sağlayarak başta Mısır olmak üzere Hz. Ali'nin hâkimiyetindeki birçok yeri ele geçirmiş ve Emevî Devleti'nin temellerini atmıştı.

1.3.5. Hâricîler

Hz. Ali ve Muaviye b. Ebû Süfyân tarafları Sıffin'de, hakemlerin Allah'ın kitabı, gerektiğinde de Resûlullah'ın sünneti ile hükmetmeleri şartıyla anlaştilar. Ancak 70.000 Müslümanın öldüğü Sıffin Savaşı'nın sonunda hakemlerin belirlenmesine rağmen halifenin ordusundaki Temimliler'den bazıları, “Lâ hükme illâ lillâh” sloganıyla hakem olayına karşı çıktılar; Hz. Ali'nin hakem tayin etmek suretiyle işlediği hatadan tövbe etmesini ve Kurân-ı Kerîm'in buyruğuna uyarak¹¹² isyancılarla Allah'ın emrine itaat edinceye kadar savaşmasını istediler. Hz. Ali de Allah'ın bu emrini işin başında kendilerine hatırlatmasına rağmen kendisini dinlemediklerini, şimdi ise karşı tarafla bir

¹¹⁰ Fığlalı, “Ali” md., C. II, s. 374.

¹¹¹ Taberî, a.g.e., C. IV, s. 49.

¹¹² Hucurât, 49/9.

anlaşmaya gidildiğini, dolayısıyla Kurân-ı Kerîmin hükmüne göre¹¹³ bu anlaşmayı bozamayacağını bildirdi. Bunun üzerine, çoğunluğu Temîm kabilesine mensup yaklaşık 10.000 civarındaki asker halife ile birlikte Kûfe'ye dönmeyerek Kûfe yakınındaki Harûrâyâ çekildiler. Halife Harûrâyâ'ya gidip onlarla konuştu. 6000 kişilik bir grup kendisiyle beraber Kûfe'ye döndü. Geride kalan ve daha sonra Haricîler diye anılacak olan 4000 kişilik bir kuvvet ise Nehrevan'a gitti.

Hz. Ali, kuvvetlerini toplayıp yeniden Muâviye ile savaşmaya hazırlanıyordu. Bu arada Nehrevan'da bulunan Hâricîler'i ikna etmek için kendilerine mektup yazdıysa da sonuç alamadı. Hâricîler'in ashaptan Abdullah b. Habbâb ve hamile karısını sırf kendi görüşlerini paylaşmadığı için hunharca katletmeleri üzerine. Haricî meselesini hallettikten sonra Şam'a yürümeye karar verdi. Nehrevan'daki Haricîler Hz. Ali'nin kendilerine yaptığı teklifleri reddederek savaşı başlattılar. 9 Safer 38 (17 Temmuz 658) tarihinde vuku bulan şiddetli çarpışmada Hâricîler'in tamamına yakını hayatlarını kaybettiler, Hz. Ali bu savaştan sonra Şamlılar'a karşı harekete geçmek üzere Nuhayle'de konakladı. Kûfe'de kalan ve ehl-i Nuhayle denilen yaklaşık 2000 kişilik bir Haricî topluluğuyla konuşarak onlardan ya kendisine iltihak edip Şamlılar üzerine yürümelerini veya geri dönmelerini istediysen de Haricîler kendisini küfürle itham ederek bu isteğini geri çevirdiler. Yapılan savaşta birçoğu öldürüldü; geri kalanları da Mekke'ye kaçtı.¹¹⁴

¹¹³ Nahl, 16/91,

¹¹⁴ Fığlalı, "Ali" md., C. II, s. 373.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ

2.1. HZ. ALİ'NİN DİNİ İLİMLERDEKİ YERİ

Hız. Ali'nin ilmi seviyesinin çok iyi olduğu bilinen bir gerçektir. Daha çocukluktan itibaren Hız. Peygamberin yanında bulunmuş, Kur'an'ı ondan öğrenmiş ve onun kâtipliğini yapmıştır. Ayrıca Abdi Menaf ve Haşimoğulları'na has yüksek zekâ sahibidir. Resulullah vefat edinceye kadar, onun yanından ayrılmamıştır. Bütün bu özellikler ona dini konular üzerinde hüküm verme imkânı kazandırmıştır. Bunun içindir ki, Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın ilk danıştığı kimseler arasındadır. Her üç halife de bazı durumlarda kendi görüşlerine aykırı bile olsa onun görüşüne uymuşlardır. Hız. Ömer'in sık sık bu yola başvurduğu yakinen bilinir.¹¹⁵

Hız. Ali ashâb-ı kiram arasında Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh hakkındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. El-Cahız'ın kaydetmiş olduğu bir habere göre, birisi, el Haris b. Ebi Rabi'a'ya Hız. Ali'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu sormuş, o da: "Allah'ın Kitab'ı ile fıkıh sahasında büyük bir âlimdir."¹¹⁶ diye açıklamıştır. Diğer bir rivayete göre onu, Abdullah b. Abbas'a sormuşlar. O da, Hız. Ali'yi şöyle tanıtmıştır: "Vallahi onun içi ilim ve hoşgörü ile dopdoluydu." Abdulmelik b. Süleyman ise "Ata'ya dedi ki, Muhammed (sav)'in sahabileri arasında ilim açısından ondan (Hız. Ali) daha bilgilisi var mı? O'da: "Hayır, vallahi böyle birisini bilemiyorum" diye cevap verdi.¹¹⁷

İbnü'l-Esir, İbn Abbas'dan şöyle bir haber nakleder: İnsanların ilmi beş bölüme ayrıldı. Ali'nin bu beş bölümden dördüne sahip olduğu diğer insanların ise birtek kısmına sahip oldukları ve yine bu ilimlerinde de Hız. Ali'nin onlara ortak olduğu görüldü. Gerçekten O, insanların en alimiydi. Yine aynı eserde Ahmed b. Hanbel'in Hız. Ali hakkında şöyle söylediğini nakleder: Resulullah (sav)'ın ashabından Hız. Ali'ye verilen

¹¹⁵ Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, C. II, s. 264; İbrahim Hasan, İslam Tarihi, C. I, (Trc. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yay., İstanbul, 1996, s. 348.

¹¹⁶ el-Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân vet-Tebyîn*, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun) C. I, Kahire, s. 130-131.

¹¹⁷ Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Bas., Ankara, 2004, s. 92.

ilim kadar kimseye ilim verilmemiştir.¹¹⁸

Hız. Ali öğrendiği şeyleri tatbik eden biriydi. Resulullah'tan (sav) işittiği şeyleri tatbikte insanların en hırslıları arasındaydı. En zor şartlar altında da olsa o, öğrendiklerini tatbikten geri durmazdı. Allah Resulünün ona öğrettiği zikri ömrü boyunca terk etmedi.¹¹⁹

Hız. Ali ile ilgili olarak hadis âlimlerinin üzerinde en çok tartıştığı rivayetlerden biri de “انا مدينة العلم...” (Ben ilim şehriyim) hadisidir. Hız. Peygamber'den sonra ilim ve hikmet kaynağının Ali olduğunu ifade eden bu haber “انا مدينة العلم وعلى بابها” (Ben ilim şehriyim Ali ise onun kapısıdır) veya “انا دارالحكمة وعلى بابها” (Ben hikmet eviyim Ali ise onun kapısıdır)¹²⁰ gibi değişik lafızlarla da rivayet edilmiştir.

Hız. Ali'nin Resûlullah'tan gayb ilmini öğrendiği, ondan manevî İlimler tahsil ettiği, bu sebeple de ilim öğrenmek isteyenine mutlaka ondan feyiz alması gerektiği iddiası bu rivayete dayandırıldığı gibi, hilâfetin sadece Ali ve evlâdına ait bir hak ve imtiyaz olduğu görüşü de bu ilim telakkisiyle desteklenmektedir. Ancak daha Resûl-i Ekrem'in sağlığında ve sonraki devirlerde kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlerin muhtelif sahabelerden öğrenildiği bilinmektedir. Bu sebeple ilim kapısının sadece Hız. Ali olduğunu İleri sürmek isabetli bir görüş değildir. Onun Hız. Peygamberden özel bir ilim ve talimat almadığı da kendi ifadesiyle sabittir. Dolayısıyla bu hadise dayanarak manevî ilimlerin sadece onun vasıtasıyla elde edilebileceğini iddia etmek mümkün değildir.¹²¹ Zira Bu hadisin sahih mi yoksa uydurma bir haber mi olduğu konusunda hadis âlimlerinin farklı görüşleri vardır.¹²² Tirmizî hadisin “انا دارالحكمة...” (Ben hikmet eviyim) rivayetini almış, bu rivayetin garib ve münker olduğunu ifade etmiştir. M. Yaşar Kandemir hoca, konu ile ilgili bir makalesinde bazı İslam alimlerin şöyle dediğini belirtiyor: İbnü'l-Cevzî gibi âlimler hadisin mevzu olduğunu belirtirken, Hâkim, muhtelif rivayetlerini vererek sahih olduğunu ileri sürmüş, Zehebî ise Hâkim'in görüşüne katılmayarak mevzu olduğunda hiçbir şüphe bulunmadığını söylemiştir. İbn Hacer her iki görüşe de katılmayarak hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir. İbn Teymiyye'ye ve diğer bazı âlimlere ağır hakaretler ederek Hız. Ali'ye manevî velayetin verildiğini ispata çalışan Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî, söz konusu hadisin sahih olduğuna dair Fethu'l-meliki'l-Alî bissihhati hadîsi bâbi Medîneti'l-İlim Alî adıyla bir kitap yazmıştır. Muhaddislere rağmen bu hadisin sahih olduğunu kabul eden

¹¹⁸ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. III, s. 250.

¹¹⁹ Sallâbi, a.g.e., s. 267.

¹²⁰ Tirmizî, Menakıb, 20.

¹²¹ M. Yaşar Kandemir, “Ali” md., DİA, C. II, İstanbul, 1989, s. 376.

¹²² Sarıçık, a.g.e., s. 485.

tasavvuf erbabı, Hz. Ali'nin yoğun hilâfet işleri sebebiyle tasavvufun esaslarını geniş bir şekilde açıklamaya fırsat bulamamış olsa bile bu ilmin esaslarını Hz. Peygamber'den öğrendiğini, bu esasları ondan da Hasan-ı Basrî'nin elde ettiğini ileri sürerler. Hadis âlimleri bu görüşe de karşı çıkarak Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'yi kısa bir süre görmekte beraber ona talebelik etmediğini belirtirler.¹²³ Bu konu hakkında çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı bilgi vermeye çalışacağız.

İlmin maldan üstünlüğü konusunda Hz. Ali'nin dikkate değer açıklamaları vardır: Hz. Ali'ye muhalif olan Hariciler, "Ben ilmin şehriyim Ali ise bu şehrin kapısıdır" hadisini duyunca kıskanmışlar ve Hz. Ali'nin gerçekten alim olup olmadığını öğrenmek için onu denemek, bir nevi imtihan etmek istemişlerdir. Onlardan on kişi bir araya gelerek, "Gidip Ali'yi deneyelim; hepimiz ona soru soralım. Eğer Ali her birimize ayrı ayrı cevap verirse, onun Hz. Muhammed (sav)'in haber verdiği gibi alim olduğunu kabul ederiz," dediler. On kişilik gruptan ilki, Hz. Ali'nin yanına girdi ve "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" diye sordu. Hz. Ali ona, "İlim maldan daha hayırlıdır." cevabını verdi. Adam, "Delilin nedir?" diye sordu. Hz. Ali ona, "İlim peygamberlerden, mal ise Karun, Şeddad ve Firavun gibilerinden miras olarak kalmıştır." diye cevap verdi.

İlk kişi ayrıldıktan sonra, ikinci şahıs Hz. Ali'nin huzuruna vardı ve aynı şekilde, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" diye sordu. Hz. Ali, ona da "İlim, maldan daha hayırlıdır." diye cevap verdi. Adam, aynı şekilde, "Delilin nedir?" diye sordu. Hz. Ali, "İlim, sahibini koruyor. Mal ise, sahibi tarafından korunuyor. Yani ilmin varsa, o ilim seni çeşitli kusur, hata ve kötülüklerden alıkoyar. Fakat malın varsa, sen onu korumak mecburiyetindesin," diye cevap verdi.

Sırası ile gelen üçüncü şahıs, daha önceki iki kişi gibi, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" diye sordu. Hz. Ali, daha öncekilere verdiği cevaplarda olduğu gibi, "İlim maldan daha hayırlıdır." dedi. Adam, "Delilin nedir?" diye sorunca, Hz. Ali, "Mal sahibinin düşmanı, ilim sahibinin ise, dostu çok olur" cevabını verdi.

Ondan sonra gelen dördüncü adam, aynı şekilde, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" diye sordu. Hz. Ali ona da aynı şekilde, "İlim maldan daha

¹²³ Kandemir, "Ali" md., s. 376.

hayırlıdır," cevabını verdi. Adam, "Delilin nedir?" deyince, Hz. Ali ona, "Sen malı harcadığın zaman, mal azalır. Fakat ilmi harcadığın zaman, ilim çoğalır" dedi.

Sonra gelen beşinci adam, diğerlerinin yaptığı gibi Hz. Ali'ye "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" sorusunu yöneltti. Hz. Ali yine, "İlim maldan daha hayırlıdır." cevabını verdi. O da "Delilin nedir?" diye sordu. Hz. Ali ona ise, "Mal sahibine, cimrilik anlamını ifade eden lakablar takılır ve kınanır. İlim sahibine ise, hürmet, saygı ve büyüklük ifade eden lakablar takılır" cevabını verdi.

Altıncı adam, diğerleri gibi, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" sorusunu sorunca, Hz. Ali, aynı şekilde ona da, "İlim maldan daha hayırlıdır." diye cevap verdi. Adam, "Delilin nedir?" deyince, Hz. Ali, "Mal, hırsızdan korunur. İlim ise, hırsızdan korunmaz. Yani, malın hırsız olur, mal çalınır. Ama ilim çalınmaz, onun hırsız olmaz." diye cevap verdi.

Ondan sonra gelen yedinci adam da, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" sorusunu sordu. Hz. Ali yine, "İlim maldan daha hayırlıdır" dedi. Adam, "Delilin nedir?" diye sorunca, Hz. Ali, "Ahiret gününde mal sahibi malı nedeniyle sorguya çekilirken, ilim sahibi, yakınları için şefaatçi olur" dedi.

Yedinci adamın Hz. Ali'nin huzurundan ayrılmasından hemen sonra gelen sekizinci adam, aynı şekilde, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" diye sordu. Hz. Ali, ona da, "İlim maldan daha hayırlıdır." dedi. Adam, "Delilin nedir?" diye sorunca, Hz. Ali ona da "Mal, zamanla eskir; ilim ise, hiçbir zaman eskimez." diye cevap verdi.

Dokuzuncu adam da diğerleri gibi, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" dedi. Hz. Ali ona da "İlim maldan daha hayırlıdır." dedi. Adam, "Delilin nedir?" deyince, Hz. Ali ona, "Mal, insanın kalbini katılaştırır; ona kibir ve gurur verir. İlim ise, insanın kalbini yumuşatır, aydınlatır, ona manevi bir hava, güç ve kuvvet kazandırır." diye cevap verdi.

Son olarak Hz. Ali'nin huzuruna giren onuncu adam da diğer arkadaşları gibi, "Ya Ali! İlim mi daha hayırlıdır, yoksa mal mı?" dedi. Hz. Ali ona da "İlim maldan daha hayırlıdır." dedi. Adam, "Delilin nedir?" deyince, Hz. Ali, ona şu cevabı verdi: "Mal sahibi, bazen şımarır, taşkınlık yapar, hatta taşkınlık iddiasında bulunur. İlim

sahibi ise, bunun tam tersine, insanları Allah'ı tanımaya ve O'na karşı olan kulluk vazifelerini yerine getirmeye davet eder."

Ondan sonra Hz. Ali'nin aleyhinde olan bu on kişi onun huzuruna vararak kendisinden özür dileyip ona olan teslimiyetlerini ifade ettiler.

Bu olay üzerine Hz. Ali de "Eğer ben ölünceye kadar insanlar hep sıra ile bana aynı soruyu sorsalar, hepsine ilmin maldan daha hayırlı olacağını söyleyeceğim ve nedenini sorunca, hepsine ayrı ayrı cevap vereceğim." dedi.¹²⁴

2.1.1. Kur'an Bilgisi ve Tefsir İlmindeki Yeri

Tefsir ilmi, Müslümanların Kur'an-ı Kerim'in manalarını anlamak için meşgul olduğu nakli ilimlerdenidir. Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasulullah (sav) Kur'an'dan ancak kendisine Cebrail'in öğretmiş olduğu birkaç ayeti tefsir etmiştir." Arap devletinin sınırları genişleyip, Arap olmayan kavimler de İslamı kabul edince, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin anlaşılmasına ihtiyaç duyuldu. Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Ubey b. Ka'b gibi bazı sahabiler, Rasulullah'dan işittiklerine istinaden veya anlayabildikleri ölçüde Kur'an'ı tefsir etmeye başladılar. Bu sahabiler İslam'da Tefsir Medresesi'nin kurucuları sayılırlar. Said b. Cübeyr ve onun gibi bazı tabiin bu hususta onların yolunu takip etmişlerdir.¹²⁵

Hz. Ali'nin nübüvvet evinde büyüüp yetişmesi, sonra da Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenmesi ve Hz. Muhammed'in (sav) komşusu olması, neticede otuz yıla yakın bir süre sahabe olarak yaşaması, onun Kur'an-ı Kerim'in ilahi bilgi ve emirlerini iyi kavramasına büyük ölçüde yardım etmiştir.¹²⁶

Kur'an-ı Kerim konusundaki derin bilgisinden faydalanmak isteyenleri kendisine soru sormaya teşvik eder, ayetlerin nerede ve ne zaman nazil olduğunu çok iyi bildiğini söylerdi.¹²⁷ Meşhur müfessirlerden İbn Abbas, O'nun talebesiydi. Abdullah b. Mes'ud Hazretleri diyor ki: "Hz. Ali'den başka hiç kimse, Müslümanlara müşkiliniz

¹²⁴ Muhammed b. Ebubekir Asfûrî, *Hadis-i Arbaîn Şerhi Asfûrî*, Salah Bilci Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 5 vd.; Nurettin Turgay, *Kur'an'da Mal Kavramı*, Fecr Yay., Ankara, 2006, s. 53-55; Bursalı, a.g.e., s. 272-73; Güneş, a.g.e., s. 95 vd.

¹²⁵ Hasan, C. II, a.g.e., s. 217.

¹²⁶ Bakır, a.g.e., s. 95.

¹²⁷ Kandemir, "Ali"md., s. 375.

varsa bana sorun demezdi. Çünkü Hz. Ali diyordu ki, “Bana Allah’ın kitabından sorunuz, zira ben ayetlerin kimin hakkında, kimin aleyhinde, gece mi, gündüz mü, yoksa dağda ve gölde mi nazil olduğunu bilirim.”¹²⁸ Hz. Ali’nin, Kur’an bilgisini, kendisinden gelen rivayetlerden anlamak mümkündür. O, bir yerde şöyle der: "Vallahi bir ayet inmemiştir ki, hangi konuda, nerede ve kimin hakkında nazil olduğunu bilmeyeyim. Rabbim, bana meseleleri çok iyi kavrayan bir kalp ve çok iyi konuşan bir dil bahşetmiştir."¹²⁹

Ebu sa’id el-Hudrî’den gelen bir rivayet ise şöyle: “Oturup Allah Resulünü bekliyorduk; bize pabucunun tasmaşı kopmuş olarak çıktı, tamiri için hemen onu Ali’ye verdi ve şöyle buyurdu: “İçinizde biri vardır ki, Kur’an’ın tanzilinde insanlarla çarpıştığı gibi tevili hususunda da çarpışacaktır...” Ebû Bekir ortaya atılıp: “Ben mi?” dedi. “hayır!” diye cevap verdi. Ömer kalkıp: “Ben mi?” dedi; ona da: “hayır! Lakin pabucu tamir edenindir o!”¹³⁰ buyurdu.”

Hz. Ali'nin Kur'an hafızlığı konusunda çelişkili rivayetler bulunmaktadır. Bu hususta el-Cahiz onun, Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ı ezberleme konusunda sıkıntı çektiğini ve bunu başaramadığını ileri sürer.¹³¹ Oysa et-Tirmizi'nin nakletmiş olduğu bir haberde, "O, Kur'an'ı ezberlemede önce zorluk çekmiş, fakat bu problemini Hz. Peygamber'e açtıktan sonra, ondan gelen tavsiye sayesinde, bu sahada büyük başarı kaydetmiştir"¹³² denilmektedir. Netice itibariyle Hz. Peygamber daha hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş bulunan¹³³ ve onun meselelerine hakkıyla vâkıf olan sayılı sahabîlerden biri olduğu görüşü daha ağır basmaktadır.¹³⁴

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber ve kendinden önceki halifeler zamanında Kur'an-ı Kerim'i toplaması hususunda da hizmetlerinin olduğu söylenir. Bir rivayete göre O, Hz. Ebu Bekir'e bey'atı geciktirmesine sebep olarak, Kur'an'ı toplamadan dışarı çıkmayacağına dair yemin etmiş olmasıdır. Yani Hz. Ali, Hz. Peygamber'in irtihalini müteakip altı ay kadar inzivaya çekildiği ve Kur'an-ı Kerim'i, iniş tarihine göre tertip ettiğine dair bilgiler mevcuttur.¹³⁵ Hz. Ali'nin Kur'an'a olan saygısı, onun içerdiği ilahi emir ve yasaklara uyması ve bir bütün olarak ona bağlılığı tartışılmaz bir

¹²⁸ Algül, a.g.e., s. 546.

¹²⁹ Kandemir, “Ali” md., s. 375.

¹³⁰ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî, *Hadislerle Hz. Ali*, (Trc. Naim Erdoğan) İz Yay., İstanbul, 1999, s.126.

¹³¹ el-Câhîz, *el-Osmaniyye*, (Thk. Abussellam Muhammed Harun), Kahire, 1955, s. 92-93.

¹³² Tirmizî, *Sünen*, C. V, s. 630.

¹³³ Komisyon, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram*, C. I, (Haz. Eşref Edip), Sebilürreşad Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 326.

¹³⁴ Kandemir, “Ali” md., s. 375.

¹³⁵ Doğrul, a.g.e., s. 118.

konudur. O hayatı boyunca Kur'an'ı yaşamış Kur'an'ın buyruklarını uygulamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'den şu hadis nakledilir: "Ali, Kur'an'la; Kur'an, Ali ile beraberdir. Havuza geleceği güne kadar birbirinden ayrılmayacaklardır."¹³⁶

Hz. Ali, büyük bir tefsir âlimi olarak da bilinmektedir. Ne yazık ki aşırı taraftarları hadis konusunda yaptıkları gibi tefsir ilminde de ona birçok görüş nispet ettikleri için, Kur'an tefsirine dair güvenilebilir pek az görüşü kaynaklara intikal edilebilmiştir. Ondan rivayet edilen tefsire dair bilgilerin güvenilir üç tariki şöyledir:

1) Hişâm b. Hassan el-Ezdî - Muhammed b. Şîrîn - Abîde es-Selmân-ı Ali b. Ebû Tâlib.

2) Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Hüseyin - Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî - Ali b. Ebû Tâlib.

3) Zührî -Ali b. Zeynelâbidîn - babası Hüseyin b. Ali - babası Ali b. Ebû Tâlib. Talebesi Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ali b. Ebû Tâlib'den daha güzel Kur'an okuyan birini görmediğini söylemiştir. Ondan arz yoluyla kıraat öğrenen diğer tabîler arasında Ebü'l-Esved ed-Düelî ve Abdurrahman b. Ebû Leylâ da bulunmaktadır.¹³⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Ali, tefsir ilminde sahabeler arasında önde gelen dört kişiden biriydi. Kur'an hususunda kendisine soru sorulmasını teşvik etmiş ve bu konuda insanların şüphelerini bertaraf etmeye çalışmıştır.

Hz. Ali müfessirlerin en yüksek tabakasındandır. İbn Cerir, Taberi ve İbn Kesir gibi meşhur müfessirler de onun rivayetlerini naklederler.¹³⁸

Tefsirde takip ettiği metoda gelince, O hem rivayet¹³⁹ hem de dirayet tefsiri¹⁴⁰ metodunu kullanmıştır. Ancak dirayet metodunu daha çok kullanmıştır.¹⁴¹

Hz. Ali'nin Kur'an tefsirini nasıl yaptığını aşağıda örneklerle açıklamaya çalışacağız.

a. Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri

Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesi en sağlıklı ve doğru tefsir şeklidir. Zira

¹³⁶ es-Suyutî, *Tarihu'l-Hulefa'*, Beyrut, 2003, s. 206.

¹³⁷ Kandemir, "Ali" md., s. 375.

¹³⁸ Doğrul, a.g.e., s. 117.

¹³⁹ **Rivayet Tefsiri:** Kur'an'ın ayetlerini yine ayetlerle, Hz. Muhammed'in (sav) söz, fiil ve takrir şeklindeki sünneti ile, sahabe ve Tabiinin sözleriyle tefsir etmektir.

¹⁴⁰ **Dirayet Tefsiri** ise, müfessirin akla dayanarak icihad yolu ile yaptığı tefsirdir. Hz. Muhammed'in beyanları da göz önünde bulundurulur.

¹⁴¹ Turgay, a.g.e., s. 37.

Kur'an'ın herhangi bir yerinde umumi olan bir bilgi, başka bir yerinde ise tahsis edilir. Herhangi bir ayette mücmel olan husus, başka bir ayette mufassal olarak zikredilmiş olabilir. Bunlara ait misaller çoktur. Kur'an'ın açıklamasında bu yola başvurulmanın ilk numunelerini de, Hz. Peygamber'in (sav) tefsirinde görüyoruz.¹⁴²

Hz. Ali'nin Kur'an'ı Kur'an ile tefsir ettiğine dair rivayetlerinden bazılarını aşağıda sıralamaya çalışalım.

1.“Biz onların göğüslerinde kinden (tasadan) ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır. Altlarında ırmaklar akmaktadır. (Onlar), “Lütfedip bizi buraya getiren Allah'a hamd olsun. Allah bizi getirmeseydi biz bunu (bu nimeti) bulamazdık! Rabbimizin elçileri, gerçeği getirmişler.” dediler.”¹⁴³

Hz. Ali, bu ayetin ilk cümlesini, “Onların göğüslerindeki kını çıkarıp attık; hepsi kardeş olarak köşkler üzerinde karşı karşıya otururlar (sohbet ederler).”¹⁴⁴ Ayeti ile tefsir etmiş ve bunun, Bedir Savaşı'na katılanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

2. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevk olunurlar. Nihayet oraya varıp da kapıları açılınca cennet bekçileri, “selam olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyyen kalmak üzere girin oraya!” derler.”¹⁴⁵

Rivayete göre Hz. Ali, bu ayetin tefsirini yaparken şöyle demiştir: Bu ayette söz konusu olan Rablerine karşı gelmekten sakınan kişiler, cennetin kapısına gelince, orada bir ağaç görecekler. Bu ağacın kökünde iki çeşme vardır. Cennet ehli olan bu kişiler, bu çeşmelerden birinde yıkanacaklar. Ondan sonra onlar bir daha kirlenmeyecekler ve onların üstleri başları bozulmayacaktır. Sonra diğer çeşmeden içecekler, o zaman onların vücutlarının dâhilinde bulunan her türlü pislik gidecek ve vücutlarının iç tarafı da tertemiz olacaktır. Cennetin bekçileri onları kapıda, “Size selam olsun! Yapmış olduğunuz iyi işlerin karşılığı olarak cennete girin!”¹⁴⁶ ayetini okuyarak karşılayacaklardır. Ardından cennet ehli olan bu kişiler, cennete girecekler; kendileri için cennette hazırlanmış olan köşk ve nimetlere kavuşacaklar ve “Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamd olsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.” ayetini okuyarak Allah'a hamd edecekler. Melekler de onların bu hamd ve şükürleri neticesinde kendilerine, “işte size cennet; yapmış olduğunuz iyi

¹⁴² Yıldırım, a.g.e., s. 200.

¹⁴³ A'raf, 7/43.

¹⁴⁴ Hicr, 15/47.

¹⁴⁵ Zümer, 39/73.

¹⁴⁶ Nahl, 16/32.

amellere karşılık ona varis kılındınız.”¹⁴⁷ ayetini okuyarak seslenecekler.¹⁴⁸

3.“Tur’a and olsun, satır satır yazılmış kitab’a, yayılmış ince deri üzerine, ma’mur eve, yükseltilmiş tavana, kaynatılmış denize...”¹⁴⁹

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, bu ayette geçen “yükseltilmiş tavan”ı, şu ayetle açıklamaya çalışmıştır: “Biz göğü, korunmuş bir tavan yaptık.”¹⁵⁰

Hz. Ali bu ayete dayanarak, yükseltilmiş tavanın gökyüzü olduğunu söylemiştir. Yine Hz. Ali, burada söz konusu olan kaynatılmış denizi de başka bir ayetle tefsir etmiştir. Rivayet edildiğine göre O, Yahudi olan bir adama, "Cehennem nerededir?" diye sormuş; Adam, "Denizdedir!" diye cevap vermiştir. Hz. Ali, "Adam, bu sözünde doğrudur." demiş ve "kaynatılmış denize"¹⁵¹ ayetini, "denizler kaynatıldığı zaman"¹⁵² ayeti ile tefsir etmiş ve "Denizler kaynatıldığı zaman, ateşe döner." demiştir.¹⁵³

b. Kur’an’ın Sünnet ile Tefsiri

Bilindiği gibi Kur’an, Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed’e (sav) gönderilmiştir. Dolayısıyla Kur’an’ı tefsir eden ilk insan, Resulullah’ın (sav) kendisidir. Allah tarafından seçilip gönderilen bir peygamber olarak O, Kur’an’ı Cebrail (as) vasıtasıyla aldığı için aynı zamanda Kur’an’ı en iyi anlayan kişidir. Bu nedenle Hz. Muhammed (sav), söz, fiil ve takrirleriyle Kur’an’ı ashabına tefsir eden ilk müfessir olarak kabul edilir. Çünkü O, peygamberlik hayatının her safhasında söz, fiil ve takrirlerini yani tasviplerini Kur’an çerçevesi dâhilinde yerine getirmiştir. Ondan bu yana rivayet alanında tefsir çalışmasında bulunan kişiler, ayetlerin tefsir ve yorumu hususunda, Kur’an’dan sonra ikinci kaynak olarak Resulullah’ın (sav) sünnetine başvurumaktadırlar.¹⁵⁴

Hz. Ali, Kur’an’ın ayetlerini tefsir ederken, rivayet alanında Kur’an’ı Kur’an’la tefsir ettiği gibi, Kur’an’ı Hz. Muhammed’in (sav) sünneti ile de tefsir etmiştir. Onun, Kur’an’ı Hz. Peygamber’in (sav) sünneti ile tefsir ettiğine dair bazı örnekleri aşağıda belirtmeye çalışalım.

¹⁴⁷ A’raf, 7/43.

¹⁴⁸ et-Taberi, *Câmi’u’l-Beyan An Te’vili Âyi’l Kur’an*, C. XXVI, (Thk. Sıdkı Hamid el-Attâr), Daru’l Fikr, Beyrut, 1995, s. 240.

¹⁴⁹ Tur, 52/1-6.

¹⁵⁰ Enbiya, 21/32.

¹⁵¹ Tur, 52/6.

¹⁵² Tekvir, 81/6.

¹⁵³ Turgay, a.g.e., s. 42.

¹⁵⁴ Turgay, a.g.e.,s. 43-44.

1. Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) Fatiha Suresinde geçen *es-Sırat el-Mustakim* (dosdoğru yol)¹⁵⁵ ifadesinden, Kur'an'ın kastedildiğini söylemiştir.¹⁵⁶

2. Bakara Suresi'nin 198. ayetinde Arafat ve Müzdelife'deki vakfeden bahsedilmektedir. Hz. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, Hz. Muhammed'in (sav) Müzdelife'de vakfe yapınca, bir tümsekte durarak söz konusu olan bu vakfe için şöyle dediğini söylemiştir: "Burası vakfe yeridir. Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir."

Hz. Ali'nin hadisle tefsir ettiği bu ayet, aynı zamanda fıkıh ilmi kapsamına da girmektedir. Bu nedenle Hz. Ali'nin bu konudaki açıklamaları, fıkıh alimleri tarafından delil olarak kabul edilmektedir. Buna istinaden hemen hemen tüm fakihler, Müzdelife'nin her tarafını vakfe yeri olarak kabul etmişlerdir. Ancak Müzdelife civarında bulunan Muhassir vadisi, yine hadislere dayanılarak Müzdelife'deki vakfe yerinin dışında kabul edilmiş ve burada vakfe yapmak, İslam hukukçuları tarafından mekruh olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁷

3. "Namazları ve orta namazı koruyun. Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun."¹⁵⁸

Bu ayette geçen *es-salatu'l-vusta* (orta namaz) kelimesi ile ikinci namazının kastedildiği rivayet edilmektedir. Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (sav), Hendek Muharebesi'nin olduğu gün şöyle demiştir: "Güneş batıncaya kadar bizi orta namazdan alıkoydular. Allah onların kabirlerini ve evlerini (diğer bir rivayete göre içlerini) ateşle doldursun."¹⁵⁹

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, hadise dayanarak, kelime olarak *es-salatu'l-vüsta'yı* ikinci namazı olarak yorumlamıştır.¹⁶⁰

4. "Hani melekler, "Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni tüm dünya kadınlarına tercih etti," demişlerdi."¹⁶¹ Rivayet edildiğine göre Hz. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, Hz. Muhammed'in (sav) bu ayette söz konusu olan Meryem hakkında şöyle dediğini anlatmıştır: "Dünya kadınlarının en iyisi, İmran'ın kızı Meryem ve Hüveylid'in kızı Hatice'dir."¹⁶²

5. "Orada apaçık alâmetler ve deliller, İbrahim'in makamı vardır. Kim

¹⁵⁵ Fatiha, 1/6.

¹⁵⁶ Tirmizî, *Sevâbu'l Kur'ân*, 14.

¹⁵⁷ Vehbe ez-Züheyli, *el-Fıku'l-İslâmî ve edilletuhu*, C. III, Dimeşk, 1999, s. 87.

¹⁵⁸ Bakara, 2/238.

¹⁵⁹ İbn Hambel, C. I, 591, 617.

¹⁶⁰ et-Taberî, *Câmi'*, C. II, s. 753.

¹⁶¹ Al-i İmran, 3/42.

¹⁶² Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe*, 69; Tirmizi, *Menakıb*, 61.

Beytullah'a girerse korkudan emin olur.

Ziyarete gücü yeten kimseye Beytullah'ı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır.

Nankörlük edip bu hakkı tanımayana, Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur. O, bütün âlemlerden müstağnidir.”¹⁶³

Hiz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamber (sav) bu ayetin tefsiri hakkında şöyle buyurmuştur: “Yetecek kadar para ve yol imkânı olduğu halde hacca gitmeyen kişi, Yahudi veya Hıristiyan olarak ölür.”¹⁶⁴

6. “Ve onları ki bir kötülük yaptıkları ya da nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.”¹⁶⁵

Rivayet edildiğine göre Hiz. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, Hiz. Ebu Bekir'in bu konuda Resulullah'tan şöyle bir rivayette bulunduğunu söylemiştir: “Bir insan herhangi bir günahı işler de sonra Allah rızası için abdest alıp (iki rekât) namaz kılar, Allah'tan bağışlanmasını dilerse, Allah onu affeder.”¹⁶⁶

7. “Ey inananlar! Sabredin, direnin, savaş için hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki, başarıya eresiniz.”¹⁶⁷

Bu ayette sabır, sebat ve ribat kelimeleri bir arada geçmektedir. Ribat kelimesi bu ayette, savaş için hazırlıklı ve uyanık olma şeklinde yorumlanır. Ancak âlimler bu kelimeyi başka anlamlarda da tefsir etmişlerdir. Rivayet edildiğine göre Hiz. Ali bu kelimenin tefsirini yaparken, Hiz. Peygamber'in (sav) şöyle dediğini söylemiştir: “Size, işlediğiniz zaman Allah'ın onun vasıtasıyla hatalarınızı sileceği ve derecelerinizi yükselteceği bir amel (iş) söyleyeyim mi?” hazır olanlar, “Söyle ya Resulallah!” demişler, O da, “Her çeşit zorluğa rağmen güzelce abdest almak, mescitlere çokça gitmek ve namazdan namazı gözetmek. İşte bu, ribattır,” demiştir.¹⁶⁸

8. “Malını Allah yolunda harcayıp ona saygı duyarak haramdan sakınan, o en güzel kelimeyi, Kelime-i Tevhid'i tasdik eden kimseyi, biz de en kolay yolu muvaffak ederiz. Cimri davranan, bir de kendini güçlü sanıp Allah'tan müstağni gören, en güzel

¹⁶³ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁶⁴ Tirmizî, Hacc, 3.

¹⁶⁵ Al-i İmran, 3/135.

¹⁶⁶ Ebû Dâvud, Vitr, 26.

¹⁶⁷ Al-i İmran, 3/200.

¹⁶⁸ et-Teberi, Cami', C. IV, s. 293.

kelimeyi, Kelime-i Tevhid'i yalan sayanı ise en güç yola sardırırız.”¹⁶⁹

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, konu ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “Hz. Peygamber (sav) başını kaldırıp “cennete girecekleriniz için cennetteki yeri ve cehenneme girecekleriniz için de cehennemdeki yeri yazılmış, tespit edilmiştir.” dedi. O, “Hayır! Çalışınız, her insana tercih edip gittiği yol kolaylaştırılır.” dedi ve anlamları üzerinde durduğumuz bu ayetleri okudu.”¹⁷⁰

Aynı hadis kaynaklarında bu rivayetlerin Hz. Ali'ye dayanan farklı varyantları da vardır.

Zaman zaman halk arasında bazı kişiler tarafından, "Kaderimizde ne varsa, o olur; cennete veya cehenneme gideceksek, zaten yerimiz Allah tarafından tespit edilmiştir." gibi sözler söylenmektedir. Hz. Ali'den nakledildiğine göre buna benzer bir soru Hz. Muhammed'e (sav) sorulmuş, o da insanın hayrı tercih etmesinin ve bu istikamette çalışmasının gerektiğini söyleyerek, bu konuya açıklık getirmiştir.¹⁷¹ Bu ayetin tefsiri ile ilgili yukarıda Hz. Ali'den nakledilen rivayete göre de Hz. Muhammed (sav), bu konuda aynı istikamette açıklamada bulunmuştur.

Yüce Allah, cennete gitmeye vesile olan hayırlı şeyleri tercih eden insanlara, tercih ettikleri şeyleri kolaylaştırır, o insanlar da neticede o istikametteki emellerine, hayırlı sonuçlara ulaşırlar ve böyle hareket eden kişiler, hayırlı şeyleri tercih etmenin sonucu olan mükâfatı kazanırlar. Cehenneme gitmeye sebep olan kötü ve zararlı şeylere yönelen, onları tercih eden insanlara da Yüce Allah, istedikleri şeylerin yolunu kolaylaştırır. Kendilerine zararlı, kötü şeyler tatlı ve cennete gitmeye sebep olan hayırlı şeyler de sıkıcı gelir. Onlar da arzu ettikleri şeylere kavuşurlar ve Allah'ın koyduğu ölçülere göre kötü olan şeyleri tercih etmeleri münasebetiyle, bunun sonucu olan cezayı hak etmiş olurlar.

Hayırlı şeyleri tercih eden ve iradelerini o istikamette kullanan insanlar, bu tercihlerinin karşılığı olarak cenneti; kötü ve zararlı şeyleri tercih eden ve iradelerini o istikamette kullanan insanlar da tercihlerinin karşılığı olarak cehennemi kazanmaktadırlar. Bu konuda Kur'an'ın başka ayetlerinde de, bilgi verilmektedir: Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin. Gerçi bu çok zor bir

¹⁶⁹ Leyl, 92/5-10.

¹⁷⁰ Buhari, Tefsir, 6; Tirmizi, Kader, 6-7.

¹⁷¹ Buhari, Tefsir, Sure: 92; Tirmizi, Tefsir, Sure 92.

iştir fakat içi saygı ile ürperenler için değil. İçi saygı ile dolu olan bu müminler, Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini iyi bilirler.¹⁷² Hülasa Allah kimi doğru yola koymak isterse, onun kalbini İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü sanki o kişi göğe yükseliyormuşçasına dar ve tıkanık yapar. İşte Allah böylece, imana gelmeyenlere rüsvaylık verir.¹⁷³

2.1.2. Hadis Râviliği

Hadis, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden ibarettir. Ehemmiyet bakımından Kur'an'dan sonra gelen ikinci kaynak olarak kabul edilir.

Hz. Ali'nin raviliği, Hz. Peygamber ile olan otuz senelik yakınlığın, kendisine sağladığı birikimin sonucudur. O, bir sözünde bu konuyu şöyle dile getirir: "Peygamber'den bir şey sorduğum zaman, bana o konuda bilgi verir. Sustuğum zamanlarda da kendisi konuşmaya başladılar."¹⁷⁴ Rivayet ettiği hadislerin çoğu fikhî konulara dair olup bunları Hz. Peygamber'den ve Hz. Ebû Bekir, Ömer, Mikdâd b. Esved ve hanımı Hz. Fâtıma'dan duymuştur.¹⁷⁵

Hz. Ali, Hz. Peygamber'den gelen hadislere büyük bir itina gösterir, bunların kaybolmaması için de râvilerine önemli tavsiyelerde bulunurdu. İbn Büreyde'den gelen bir habere göre O, şu tavsiyede bulunurdu: "Bu hadisleri aranızda devamlı bir şekilde ele alın ve düzeltme yoluna gidin, eğer böyle yapmazsanız, hepsi kaybolur gider."¹⁷⁶ Başka bir yerde de hadis uydurup, Hz. Peygamber'e mal etmenin çirkin bir davranış olduğunu belirtir ve şöyle der: "Vallahi benim için gökten yere düşmek, Hz. Peygamber'in söylemediği bir şeyi söylemekten daha hafiftir."¹⁷⁷

Hz. Ali Hilâfeti zamanında, hadislerin dikkatle rivayet edilmesini temin maksadıyla Hz. Peygamber'e aidiyetini kesin olarak bilmediği hadisleri nakledenlere, onları Resûl-i Ekrem'den duyduklarına dair yemin ettirirdi.¹⁷⁸ Herkesçe bilinen hadislerin rivayet edilmesi gerektiğini söyler, bu vasfı taşımayan ve güvenilmeyecek derecede zayıf olan (münker) rivayetlerle meşgul olmaktan menederdi.¹⁷⁹

Hz. Peygamber zamanında yazdığı ve devamlı olarak kılıcının kınında taşıdığı

¹⁷² Bakara, 2/45-46.

¹⁷³ En'am, 6/125, Nahl, 16/97, Tevbe, 9/54, 98.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, C. I, s. 100.

¹⁷⁵ Komisyon, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram*, C. I, s. 326; Kandemir, "Ali" md., s. 375.

¹⁷⁶ ed-Daremî, *es-Sünen*, C. I, s. 150.

¹⁷⁷ Bakır, a.g.e., s. 103.

¹⁷⁸ Tirmizi, Tefsir, 4.

¹⁷⁹ Kandemir, "Ali" md., s. 375.; Bakır, a.g.e., s. 103.

bir hadis sahîfesi vardı. Bizzat kendisinin belirttiğine göre bu sahîfe diyete dair hükümlerle düşman elindeki bir esiri kurtarmanın yolları, bir kâfir için müslümanın öldürülmeyeceği, Medine'nin Harem bölgesi sınırları gibi konulardaki hadisleri ihtiva etmekteydi.¹⁸⁰ Söz konusu sahîfe, Rıfat Fevzi Abdülmuttalib tarafından muhtevası tahlil edilerek Sahîfetü Alî b. Ebî Tâlib adıyla Kahire'de yayımlanmıştır.¹⁸¹ Hz. Ali, Kurân-ı Kerîm ile bu sahîfenin dışında Hz. Peygamber'den özel bir talimat almadığını ve başka bir şey yazmadığını ısrarla belirtmiştir.¹⁸²

Hz. Ali, 586 tane hadis rivayet etmiştir ki; bunlardan yirmisi hem Buhârî hem de Müslim'de yer almakta, ayrıca dokuzu sadece Sahîh-i Buhârî'de, on beşi de Sahîh-i Müslim'de bulunmaktadır.¹⁸³ Resûl-i Ekrem İle çoğu zaman beraber bulunması sebebiyle rivayet ettiği hadisler İçinde onun şemailine, ibadet ve dualarına dair olanlar daha çoktur.

Kendisinden de oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed el-Hanefiyye, diğer sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib, Ebû Saîd el-Hudrî ve daha başkaları, ayrıca Ebû'l-Esved ed-Düelî, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Şa'bî, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Zir b. Hubeyş gibi birçok tabî rivayette bulunmuşlardır.¹⁸⁴

Ömer Rıza Doğrul Hoca kendi eserinde, Hz. Ali'nin bütün hadislerini tedkik eden hadisçi Şah Veliyullah Dehlevi'den şu bilgiyi nakleder: Resul-i Ekrem'in evsaf ve şemailine, namaz ve niyazına, dua ve ibadetine, dair olan hadislerin Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Bunun sebebi ise Hz. Ali'nin daima Resul-i Ekrem'le birlikte bulunmasıdır.¹⁸⁵

Onun rivayet ettiği hadislerin tümünü buraya almak mümkün değildir. Bundan dolayı onun rivayet ettiği bazı hadisleri zikrederek kendisinin bir hadis ravisi olduğunu göstermeye çalışacağız. Hz. Ali, Hz. Peygamber'den bizzat kendi hakkında şu hadisleri nakleder: Hz. Peygamber bana şöyle dedi: “ Seni yalnız mü'min sever, sana karşı yalnız münafık kin besler.”

“Ey Ali! Senin bana olan yakınlığın, Harun'un, Musa'ya olan yakınlığı gibidir.

¹⁸⁰ Buhari, İlim, 39, Cihad,17.

¹⁸¹ Kandemir, “Ali” md., s. 375.

¹⁸² Müslim, Ehadi, 43-45.

¹⁸³ Cl. Huart, *İslam Ansiklopedisi*, “Ali b. Ebu Talib”, C. I, MEB. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 308.

¹⁸⁴ Kandemir, “Ali” md., s. 375; Uyar, a.g.e., s. 52.

¹⁸⁵ Ömer Rıza Doğrul, *Büyük İslam Tarihi*, C. V, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1978, s. 118.

Yalnız benden sonra peygamber gelmeyecektir. Ey Ali! ölümün ve hayatın benimlidir.”¹⁸⁶

Hz. Ali, Hz. Peygamber' in ilk eşi Hz. Hatice hakkında şu hadisi nakleder: Peygamber' in şöyle söylediğini duydum: "En hayırlı kadın Huveylid kızı Hatice ve İmran kızı Meryem'dir.”

Hz. Ali hakkında söylenen hadislere gelince, bunların sayısının çokluğu nedeniyle burada hepsine değinmek mümkün olmayacağından, onlardan ancak bazılarını zikredebiliriz.

İbn Büreyde'nin babasından gelen bir habere göre, Hz. Peygamber şöyle der: “Allah dört kişiyi sevmemi emretti ve onları kendisinin de sevdiğini bana haber verdi. “Sahabiler tarafından “Ey Allah'ın elçisi! Onlar kimlerdir?” diye sorulunca, “Ali, onlar arasındadır” dedi ve bu sözü üç defa tekrarladıktan sonra diğer üç kişiyi de şöyle açıkladı: Ebû Zerr, Selman ve el-Mikdad.”¹⁸⁷

Hz. Hasan'dan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle der: “Cennet üç kişiyi sevinçle bekler: “Ali, Ammar ve Selman.” Tirmizi, Ümmü Atiye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamber, Ali'nin de içinde yer aldığı bir orduyu savaşa gönderdi. Bu esnada Peygamber'in iki elini yukarıya kaldırarak şöyle dediğini duydum: “Allahım! Ali'yi göstermeden beni öldürme!”¹⁸⁸

Hâris b. Hârise, Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Resulullah (sav), beni çağırıyor ve şöyle dedi: “Sende Meryem oğlu İsa'dan bir örnek vardır. Yahudiler, ona öfke duydular. Öyle ki, onun anasına iftira bulundular. Onu Hristiyanlara sevdirdiler. Öyle ki, Hristiyanlar da onu hak etmediği bir mertebeye getirdiler.”¹⁸⁹

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre: “Dikkat edin, benden dolayı iki zümre helak olacaktır. Bunlardan birisi, benim hakkımda abartılı bir sevgi besleyip ifrata kaçır ve benim layık olmadığım bir mertebeye yükseltmeye çalışır. Diğer de bana öfke duyar. Bana olan öfkesi yüzünden iftira eder. Dikkat edin ben peygamber değilim. Bana vahyedilmez. Ben ancak Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünnetiyle elimden geldiği kadarıyla amel ederim. Size, Allah'a taat için verdiğim emirler haktır. Hoşunuza giden ve gitmeyen hususlarda bana itaat etmekle yükümlüsünüz”¹⁹⁰ buyurmuştur.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, C. IV, s. 95.

¹⁸⁷ Tirmizî, Menakıb, 20.

¹⁸⁸ İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, C. VII, (Çev., Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 549.

¹⁸⁹ en-Nesai, *Hadislerle Hz. Ali*, s. 85.

¹⁹⁰ İbn Kesir, a.g.e., C. VII, s. 548.

2.1.3. Fakihliği

Hız. Peygamber hayatta iken insanlar karşılaştıkları problemleri ona getiriyorlardı. O da onların problemlerini çözmeye çalışıyordu. Ancak Hız. Peygamber'in vefatından sonra insanlar karşılaştıkları problemleri çözmeye hususunda zorluk çektiler. Bu da sahabileri yeni fıkhi problemleri Kur'an ve sünnetteki ilke ve açıklamalar ışığında çözmeye zorlamıştır. Bu dönemden itibaren Kur'an ve sünnetin sınırlı ifade ve hükümleriyle, hayatın sınırsız ihtiyaçları ve olaylar arasında bağ kurmayı sağlayacak yorum metodları geliştirme ihtiyacı hasıl olmuştur. Çünkü Hız. Peygamber'den sonra insan hayatının her türlü tezahürlerine yön veren esasların tesbiti ihtiyacı devam ediyordu. Bu ihtiyaç da Kur'an ve sünnet ışığında çözülmeye çalışılıyordu.¹⁹¹

Hız. Ali alim bir zattı. Ashabın ileri gelenleri, bir mes'eledede tartışıp içinden çıkamadıkları taktirde Hız. Ali'ye başvuruyorlardı.¹⁹²

Hız. Ali'nin fıkıh ve içtihatındaki kemalini muasırları olan en büyük müctehidler itiraf ediyorlar. Hız. Ömer ile Hız. Aişe bunlar arasındadır.¹⁹³ Onun hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı Hız. Ömer'in dikkatinden kaçmamıştır. Hız. Ömer'in, bir konu hakkında hüküm vermeden önce Hız. Ali'ye sık sık başvurması yakinen bilinen bir gerçektir.¹⁹⁴ Hız. Ömer'in, "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi"¹⁹⁵ şeklindeki açıklamaları ise bilinen bir gerçektir.

Kaynaklarımızda Hız. Ömer'e gözyaşı döktüren şöyle bir hadise anlatılır: Hak ve adalet güneşi Hız. Ömer (r.a.), zina etmiş akıl hastası bir kadını recm ettirmek istemişti. İlim ve hikmet kutbu Hız. Ali, halifenin bu emrine kaşı çıktı:

- Ya Ömer, dedi; Allah uyuyan kişi ile çocuk ve delinin yaptıklarından onları sorumlu tutmaz!..

Hız. Ömer:

¹⁹¹ Sarıçam- Erşahin, a.g.e., s. 141.

¹⁹² Bakır, a.g.e., s. 97.

¹⁹³ Komisyon, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram*, C. I, s. 326.

¹⁹⁴ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. II, Çağ Yay., İstanbul 1986, s. 264.

¹⁹⁵ Buhari, Tefsir, 2-6.

- Eğer Ali olmasaydı Ömer helak olmuştu. Dedi ve gözlerinden yaşlar boşandı. Daha sonra da şöyle ilave etti: Ali bizim en büyük kadımızdır!..¹⁹⁶

Yine başka bir rivayette nakledildiğine göre Hz. Ömer, Hz. Ali'den bir meselenin hükmünü sordu. İlim sultanı Hz. Ali ona hemen cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer şu hakikatli sözü söyledi: “(Ebu'l Hasan'ın) Ali'nin bulunmadığı bir kavim içinde yaşamaktan Allah'a sığmırım.”¹⁹⁷

Bu sebeple kendisinden önceki ilk üç halife, önemli meselelerde onun fikirlerini almayı İhmal etmemişlerdir.¹⁹⁸ Halifeler, bazı hallerde kendi görüşlerine aykırı bile olsa onun görüşüne uymuşlardır. Hz. Ali onların döneminde Başkadılık “Kadiyu'l-Kudat'lık” görevini üstlenmişti.¹⁹⁹ Diğer sahabeler de görüşlerinin doğruluğuna inandıkları için hakkında fikir beyan ettiği dinî bir meseleyi başkalarına sorma ihtiyacını duymamışlardır.²⁰⁰

Hz. Ömer, Hz. Ali'nin fihhi meselelerde vermiş olduğu hükmü aynen uygulardı. Uzeyne b. Mesleme el-Abdi'ye dayanan bir rivayete göre şöyle denilmektedir: "Ömer b. el-Hattab'a gelerek umreye nereden başlayacağımı sordum. O da, “Git bunu, Ali'ye sor.” şeklinde cevap verdi. Ali ile görüştüktan sonra, tekrar Ömer'e uğradım ve verdiği hükmü ona ilettim, bu sefer Ömer, “Senin için Ali'nin verdiği hükümden farklı bir hüküm bulamıyorum.” dedi.²⁰¹

Hz. Aişe bazı kişilere “Aşura orucunu tutmanız için size kim fetva verdi.” diye bir soru sorar, onlar da “Ali b. Ebi talib” şeklinde cevap verirler. Bunu duyan Hz. Aişe şöyle der: "O, Allah'ın Elçisi'nin sünneti konusunda insanların en bilgilisidir." Hz. Ali, farzlar konusunda Medinelilerin en bilgili insanı olarak gösterilmektedir, sahabeler içinde en fakih olanlarındandır. Zira sahabeler arasında fihhi en iyi bilenler arasında onun da adı geçmektedir. Bu kişiler şunlardır: Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mesud, Ubey b. Ka'b, Mu'az b. Cebel ve Zeyd b. Sabit. İbn Hanbel'in bir haberine göre, Şureyh b. Hani' mest üzerine mesh yapmayı Hz. Aişe'ye sormuş o da: "Bunu Ali'ye sor. Zira Allah'ın Elçisi ile birlikte gazvelere katıldığından, bu konuyu benden daha iyi bilir." demiştir. Şureyh aynı soruyu bu sefer de Hz. Ali'ye sormuş, oda:

¹⁹⁶ Bursalı, a.g.e., s. 271.

¹⁹⁷ Bursalı, a.g.e., s. 280.

¹⁹⁸ Çetin, a.g.e., s. 155

¹⁹⁹ Algül, a.g.e., s. 46

²⁰⁰ M. Yaşar Kandemir, “Ali b. Ebu Talip”, İslam Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, 1989, s. 43.

²⁰¹ Bakır, a.g.e., s. 97.

"Allah'ın elçisi, yolcu için üç gün, ikamet eden için de bir gün olarak buyurmuşlardır şeklinde cevap vermiştir.²⁰²

Hz. Ali fıkıh sahasındaki derin bilgisi yanında dini ve dünyevi bilgilerini, şartlar ne olursa olsun uygulamaya koyma bakımından da dengeli bir kişiliğe sahipti. O, zaman zaman halifelere Hz. Peygamber'in sözlerini hatırlatır, önemli uyarılarda bulunurdu. Onu, kendi akranlarından ayıran özelliği ise dini meselelere bakış açısının, sadece hüküm vermekten ibaret olmayıp, problemlerin çözümünde akıl ve düşünceye de yer vermesidir.²⁰³

Hz. Ali ahkâmın nazari keyfiyetine değil, ameli keyfiyetine bakardı. Şayet bir hükmi şer'i, zahiren akla muhalif görünse de Hz. Ali o hükmü tatbik ederdi. Çünkü insanların akıl ve basireti hudutlu olduğundan akıl ve basiret şer'i bir hükmün sıhhat ve sevap olup olmadığını tayine medar olamaz. Sahihi Buhari'nin tebliğatına göre bir defa Hz. Ali şu sözü söylemiştir: "Halka anladıkları hadisleri söyleyiniz. Allah ile Peygamberin tekzib olduğunu ister misiniz?"²⁰⁴

Bundan maksat insanın muhataplarına anlayabilecekleri hususları anlatması gerekmektedir. Zira onlara akıl ve idraklerinin anlayacağı bir şeyden bahsedilirse anlarlar, cehaletleri dolayısıyla onu hazmedemeyerek Allah ile Peygamberi'ni tekzibe kalkarlar ve dalalete saparlar.²⁰⁵

Şayet bazı ahkâm ve rivayetlerin lafızları müteaddid manalara gelirse, risalet ve nübüvvet şanına yakışan mana, en sahih manadır. İmam Ahmed bin Hambel, buna dair Müsned'inde Hz. Ali'nin şu sözünü nakleder: "Resul-i Ekrem'in (sav) bir hadisi rivayet edildiği bir zamanda ondan hidayete götüren, takvayı en çok ifade eden ve en iyi olan manayı anlayınız!"²⁰⁶

Mesela mest üzerine mesh etme sünnettir fakat insanlar ayakkabının altını değil, üstünü meshediyorlar. Hz. Ali bunu şu şekilde anlatıyor: "Din görüş ile olsa, ayağın üstü değil, altı meshedilmesi icab ederdi. Fakat Resul-i Ekrem, ayakkabının üstünü meshederdi."²⁰⁷

Bunun anlamı şudur: Bir insanın yol yürümekten, sefere çıkmaktan ayağının en çok kirlenen kısmı ayağının altıdır. Bu itibarla meshetmekten maksat yalnız temizlik olsa,

²⁰² Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. I, s. 96.

²⁰³ Bakır, a.g.e., s. 98

²⁰⁴ Buhari, İlim.

²⁰⁵ Doğrul, a.g.e., s. 119.

²⁰⁶ Ahmet b. Hambel, Mesned, C. I, s. 130.

²⁰⁷ Ebu Davud, Meshin Kefiyeti Bölümü.

ayağının altını meshetme evla olurdu, hâlbuki Resul-i Ekrem ayağının altını değil, üstünü meshediyordu. Çünkü ilahi hükümlerin maslahat ve icabları akıl ve görüş ile zahiri kıyaslarla kabili idrak değildir.²⁰⁸

Hz. Ali örnek bir fakihte bulunması gereken vasıfları şöyle sıralar: "Gerçek fakih odur ki, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsiz kılmaz, onları, Allah'a karşı işlemiş oldukları günahlardan temiz çıkarmaya kalkışmaz, onları, Allah'ın vereceği azabdan emin kılmaz, Kur'an'ı, kendi isteği ile başkasına bırakmaz (hüküm vermeyi kastediyor), çünkü ilimsiz ibadette ve anlaşılamayan, okunmayan ve üzerinde fikir yürütülmeyen ilimde fayda yoktur."²⁰⁹

Hz. Ali'nin fikhi derinliğini Kur'an ayetlerinde vermiş olduğu hüküm ve yorumlarında görmek mümkündür. Bu konuda birkaç örnek vermeye çalışalım.

1. "Ey inananlar, öldürmede kısas size farz kılındı, hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin varisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifleme ve rahmettir."²¹⁰

Hz. Ali'nin bu ayetin yorumu ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilir: Herhangi bir hür, bir köleyi öldürürse kısas uygulanır. Kölenin sahipleri, katil olan hürü öldürmek isterlerse, kısas uygulanır ve öldürülen hür adamın sahiplerine köle ile hürün diyet farkını öderler. Eğer bir köle bir hürü öldürürse kısas uygulanır. Öldürülen hürün sahipleri katil olan kölenin öldürülmesini isterlerse kısası uygularlar, hürün diyet farkını alırlar; isterlerse katil olan köleyi serbest bırakırlar ve öldürülen hürün diyetini tam olarak alırlar. Eğer herhangi hür bir adam, bir kadını öldürürse kısas uygulanır. Eğer kadının sahipleri katilin öldürülmesini isterlerse, kısas uygulanır ve diyetin yarısı adamın sahiplerine ödenir. Eğer bir kadın, hür bir adamı öldürürse kısas uygulanır. Hür adamın sahipleri istedikleri takdirde katil olan kadının öldürülmesini isterler ve bununla beraber diyetin yarısını alırlar. Yine istedikleri takdirde kadını serbest bırakırlar ve tam diyet alırlar. Katili affetmeleri de mümkündür.²¹¹

Ayrıca, rivayet edildiğine göre Hz. Ali, tek kişiye karşı çok kişiye kısası uygulamayı savunanlardandır. Bilindiği gibi bir kişiye karşı çok kişinin öldürülmesi hakkında farklı görüşler vardır. Fakihlerin çoğunluğuna göre bir kişiyi öldürmeye iştirak eden birden fazla kişinin hepsine kısas uygulanır. İmam Ebu Hanife, İmam Malik,

²⁰⁸ Doğrul, a.g.e., s. 119-120.

²⁰⁹ Bakır, a.g.e., s. 98-99.

²¹⁰ Bakara, 2/177.

²¹¹ et-Teberi, Cami', C. II, s. 143.

İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki görüşleri de Hz. Ali'nin görüşü doğrultusundadır. Bu konuda fıkıh alimlerine delil olan Hz. Ali, zamanında bu hükmü uygulamıştır. Hariciler kendisine sözlü olarak karşı çıkınca Hz. Ali, öldürülmelerini gerektirecek bir olayı çıkarmadan veya somut bir suçu işlemeyen, sırf sözle işledikleri suçlardan dolayı onları öldürmek istemedi. Bir süre sonra Haricilerden bazıları Abdullah b. Hubâb'ı boğazlayarak öldürdüler. Hz. Ali, Hâricileri Abdullah'ın kâtilini teslim etmeye çağırdı. Onlar, Abdullah'ı hepimiz öldürdük, dediler. Hz. Ali bu çağrıyı üç defa tekrarlamasına rağmen, onlar kendisine aynı cevabı verdiler. Bunun üzerine Hz. Ali, askerlerine onları öldürme emrini verdi. Böylece bir kişiye karşı çok kişiyi öldürdüler.²¹²

2. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, hasta olan bir adamı ziyaret ettiğinde adam kendisine, vasiyetten bahsetmiştir. Hz. Ali de ona, "Eğer geride bir hayır bırakmışsa..."²¹³ ayetini okumuş ve "Çocuklarına bir şeyler bırakman, vasiyette bulunmandan daha hayırlı olur." demiştir.²¹⁴

Hz. Peygamber (sav) de, geride bırakılan malın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesine müsaade etmemiş ve varislere bir şeyler bırakmanın daha hayırlı olacağını söylemiştir.²¹⁵

3. (Oruç) sayılı günlerdir. Artık sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutsun). Zor dayanabilenlerin üzerinde de bir yoksulu doyuracak kadar fidye vardır.²¹⁶

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, bu ayette geçen "zor dayanabilenler" ifadesinden gayenin, takatı kalmayan ihtiyar kişiler olduğunu söylemiştir. Bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Ali'ye göre oruç tutamayacak derecede yaşlı olan kişiler oruç tutmayacaklar ve maddi durumları müsaitse, tutamadıkları herbir gün için fakirlere birer fidye verecekler.²¹⁷

²¹² İbnü'l-Esir, a.g.e., C. III, s. 349.

²¹³ Bakara, 2/180.

²¹⁴ et-Teberi, Cami', C. II, s. 165.

²¹⁵ Buhari, Vesaya, 2.

²¹⁶ Bakara, 2/184.

²¹⁷ et-Teberi, Cami', C. II, s. 188-89.

Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsunlar. Kim o anda hasta veya yolcu olursa, (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.²¹⁸

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, bu ayetin tefsirini yaparken, özellikle yolcu olanların oruç tutmamalarını ve yolculuk esnasında oruç tutanların da oruçlarını bozmalarını istemiştir.²¹⁹

Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın dışındaki müfessirlere göre ise yolcu olan kişi, oruç tutup tutmamakta muhayyerdir; isterse oruç tutar, istemezse tutmaz. İlmî kaynaklardan edindiğimiz kadarıyla fakihlerin ekseriyeti bu görüşü benimsemişlerdir.²²⁰

Fecr vakti, size beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin, için. Sonra geceye kadar orucu tamamlayın.²²¹

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, bu ayette geçen "beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar" şeklindeki ifadeyi, aydınlığın belirmesi olarak yorumlamış ve kendisi sabah namazını kıldıktan sonra, işte beyaz ipliğin siyah iplikten ayırt edilmesi yani şafağın sökmesi ve aydınlığın belirmesi budur demiştir.²²²

4. "Haccı ve Umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonulursanız, kolayınıza gelen kurbanı gönderin."²²³

Çeşitli kaynaklardaki rivayetlere göre Hz. Ali, bu ayette sozkonusu olan hacc ve umrede ihrama girmenin gerektiğini, umrenin de hac gibi vacip olduğunu ve

²¹⁸ Bakara, 2/185.

²¹⁹ et-Teberi, Cami', C. II, s. 201, 208.

²²⁰ Geniş bilgi için bkz., (Komisyon), *Kur'an Yolu*, C. I, Diyanet İşleri Baş. Yay., Ankara 2003, s. 184; Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. I, Akçağ Yay., Ankara 1995. s. 514 vd.

²²¹ Bakara, 2/187.

²²² et-Teberi, Cami', C. II, s. 238.

²²³ Bakara, 2/196.

yine bu ayette dile getirilen insanın kolayına gelen kurbanın da koyun olduğunu söylemiştir.²²⁴

Anlamı üzerinde durduğumuz aynı ayetin devamında şöyle denilmektedir: İçinizden hasta olan ya da başından bir rahatsızlığı bulunan (bundan ötürü tıraş olmak zorunda kalan) kimse, oruçtan, sadakadan veya kurbandan (biriyle) fidye (verir).²²⁵

İhramlı olan kişi ile ilgili olan bu ayetten neyin kastedildiği Hz. Ali'ye sorulmuş, o da bu soruya şu cevabı vermiştir: "İhramda olan kişi, normal kurbanı kesmeden önce böyle bir duruma düşerse, kendisine kefaret gerekir." Ona göre hacca giden kişi, herhangi bir sebepten dolayı engellendiği ve bu yüzden haccı eda etmeden dönmek mecburiyetinde kaldığı zaman, kesilmek üzere bir kurban gönderir; kurbanının kesildiği kanaatine varınca, ihramdan çıkar; kurbanı kesilmeden önce ihramdan çıkması caiz değildir. Fakat rivayet edildiğine göre Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ihramda iken başından rahatsızlanmıştır. Hz. Ali onun tedavisi için başını tıraş ettirmiş ve onun yerine kurban olarak da bir deve kesmiştir. Aynı zamanda Hz. Ali'ye, bu ayette söz konusu olan oruç, sadaka ve kurban ile neyin kast edildiği sorulmuştur. Hz. Ali, bu soru üzerine bu ayette söz konusu olan orucun üç gün, sadakanın altı kişiye dağıtılmak üzere üç sa', kurbanın koyun ve yine bu ayette geçen üç günlük orucun da, kurban bayramı gününden önceki üç günde tutulan oruç olduğunu söylemiştir.²²⁶

Rivayet edildiğine göre Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Hasan-ı Basri, İbn Sirin ve diğer bazı alimler, Hz. Ali'nin bu ayetin tefsirinde dile getirdiği gibi umrenin vacib olduğunu söylemişlerdir. İmam Şafii de onların bu görüşünü benimsemiştir. Umrenin vacip olduğu görüşünü benimseyen alimler, Hz. Ali'nin bu konudaki görüşlerinin yanında çeşitli hadisleri de delil olarak göstermişlerdir.²²⁷

Aslında ayetteki "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın." ifadesi de bu görüşün haklılığını ortaya koymaktadır. Çünkü bu ifadede bir emir söz konusudur.

²²⁴ *Muvattâ*, Hacc, 51; et-Teberi, Cami', C. II, s. 283,286.

²²⁵ Bakara, 2/196.

²²⁶ et-Teberi, Cami', C. II, s. 283, 286.

²²⁷ Buhari, *hacc*, 104, Tefsir (Sure:2) 35.

Hız. Ali'nin bu ve benzeri yorumlarında, daha çok ayetlerdeki dil inceliklerine göre hareket ettiği anlaşılmaktadır.

5. "Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler için ancak dört ay bekleme (hakkı) vardır. Eğer (o süre) içinde dönerlerse Allah bağışlayan, merhamet edendir."²²⁸

Bu ayette ifade edildiği gibi bir adam, hanımına yaklaşmayacağına dair yemin ederse ve dört ay zarfında hanımına geri döner ve onunla birleşirse, aralarında boşanma söz konusu olmaz. Böyle bir durumda ancak o kişi, yeminini bozmuş olur ve yeminini bozmuş olmanın kefareti öder. Bu çeşit yemine İslam hukukunda *ila'* denir.²²⁹

Hız. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, çocuğunun süt emmesi ve benzeri yararlı veya zaruri nedenlerden dolayı hanımından uzak duracağını söyleyen kişinin *ila'* yapmış sayılmayacağını ve bu şekilde hareket etmekle kadına zarar vermiş değil fayda sağlamış olacağını, ancak kızgınlık münasebetiyle böyle bir yemine bulunan kişinin yaptığı *ila'* olacağını söylemiştir. Birçok alim de Hız. Ali'nin bu görüşünü benimseyerek bu konuda kendisini desteklemektedir.²³⁰

Yine Hız. Ali ve diğer bazı âlimlere göre bu şekilde yemin eden kişi, hanımından dört ay uzak durursa ve bu süre içerisinde ona dönmezse, hanımı bir talakla kendisinden boşanmış olur. Ondan sonra, adam isterse hanımını tamamıyla boşar veya isterse onunla tekrar bir araya gelir. Hız. Ali bir de, bir veya iki talakla boşanan kadının, üç ay hali geçirmeden önce kocası tarafından tekrar geri alınabileceğini söylemiştir.²³¹

6. "Eğer karı ile kocanın Allah'ın sınırlarını hakkı ile muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının serbest boşanması erkeğe fide vermesinde her iki taraf için de günah yoktur."²³²

Bu ayette anlatıldığı gibi, kadın ile kocası karşılıklı anlaşılırsa ve anlaşmalarının neticesinde kadın kocasına maddi bir şeyler verip boşanırsa, bu caizdir. Bu çeşit anlaşmalara İslam hukukunda *hul'* denir.²³³

²²⁸ Bakara, 2/226.

²²⁹ Halil Gönenç, *el-Mevsu'at'l-fikhiyye el-Muyessere*, C. I, Seha Neşriyat, İstanbul 1992. s. 48.

²³⁰ Yazır, a.g.e. C. II, s. 79 vd.

²³¹ et-Teberî, Cami', C. II, s. 569, 599.

²³² Bakara, 2/229.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali bu ayetin tefsirini yaparken, “*hul*”u caiz görmüş kadının kocasına vereceği parayı, adamın evlenirken hanımına verdiği mehir ile sınırlandırmış ve adamın bundan fazlasını almasının caiz olmadığını söylemiştir.

7. "(Varislerin alacağı miras ile ilgili hükümler, ölenin) yaptığı vasiyetten ya da borcundan sonradır."²³⁴

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, "Siz bu ayeti okuyorsunuz ama Hz. Muhammed (sav) bu ayette söz konusu olan borcun vasiyetten önce ödenmesini emretti." demiştir.²³⁵

8. "Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Kadınlarınızın anaları..."²³⁶

Hz. Ali, bu ayetin tefsirini yaparken şöyle demiştir: "Bir adam bir kadınla nikâhlanırsa ve onunla evlenmeden (cinsel yakınlıkta bulunmadan) önce onu boşarsa, o kadının annesi ile evlenemez. (Çünkü bu durumda o kadının annesi, erkek için *rebibe*, üvey kız durumunda olur."²³⁷

9. "Ey inananlar, mallarınızı aranızda batılla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin. Kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka."²³⁸

Bu ayette geçen ticaret kelimesinin tefsiri ile ilgili olarak bazı ilmi kaynaklarda yer alan rivayetlere göre, Hz. Ali'nin çarşıda olduğu sırada bir cariye meyve satan birinden bir dirhemle meyve alır. Fakat cariye dirhemi manava verip meyveyi aldıktan hemen sonra, yapmış olduğu alım-satımdan vazgeçmek ister. Ancak manav, cariye parasını vermemekte direnip alım-satımdan dönmek istemez. Olaya şahit olan Hz. Ali, manavdan parayı alıp cariye geri verir.²³⁹

Hz. Ali'nin bu uygulaması, fıkıh ilminde "hıyar-ı meclis" konusuna girmektedir. Buna göre alıcı ve satıcı, alım satım yerinden ayrılmadan önce bu alışverişten vazgeçebilirler. Bu konu, fıkıh alimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Âlimlerin çoğunluğu, alışveriş kesinleştikten sonra meclis

²³³ Gönenç, a.g.e., C. I, s. 344.

²³⁴ Nisa, 4/11.

²³⁵ Tirmizi, fera'id, 5.

²³⁶ Nisa, 4/23.

²³⁷ et-Teberi, Cami', C. IV, s. 425.

²³⁸ Nisa, 4/29.

²³⁹ et-Teberi, Cami', C. V, s. 47.

muhayyerliğini kabul etmezken, bazıları da Hz. Ali'nin bu uygulamasını ve benzeri delilleri göstererek, meclis muhayyerliğini kabul etmişlerdir.²⁴⁰

10. “Eğer (karı-kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar (bu hakemler gerçekten) barıştırmak isterlerse, Allah onların arasını bulur. Çünkü Allah, (her şeyi) bilendir, haber alandır.”²⁴¹

Hz. Ali'ye kendi döneminde karı-koca arasındaki problem ve geçimsizlikler intikal edince o, bu ayete göre hareket ederek ikisinin ailesinden birer hakem tayin etmiş ve bu yolla Kur'an ve Sünnet ölçülerine göre aralarındaki problemi çözmeye çalışmıştır.²⁴²

Hz. Ali, bu ayette anlatılan hakem tayin etme yöntemini, karı ile kocayı barıştırmakta kullandığı gibi başka problemleri çözmeye de kullanmıştır. Nitekim o, Haricilerle arasında çıkan anlaşmazlığın çözümünde de yine hakem tayin etme yöntemine başvurmuştur. Hz. Ali'nin bu uygulamalarından anlaşıldığına göre insanlar arasında herhangi bir problem meydana geldiğinde sorunun çözümü için hakem tayin etmek, sosyal, psikolojik vb. açılardan en isabetli hareket sayılır. Her türlü sosyal, siyasal, ekonomik, iktisadi vb. konularda insanlar arasında meydana gelen problemleri hakem tayin etme yöntemi ile çözmeye çalışmanın insan hayatındaki önemi, inkâr edilemeyecek derecede büyüktür.²⁴³

Ashabın en âlim simalarından biri olduğu halde ondan İbn Ömer, İbn Abbas gibi genç sahabelerden daha az bilgi nakledilmesinin sebebi, hilâfet yıllarının tamamen savaşlarla ve ortaya çıkan fitnelere bastırılmakla geçmiş olması, geniş fıkıh ve tefsir bilgilerini genç nesillere aktarmaya fırsat bulamamasıdır. Ötekilerin bu konudaki en büyük avantajları, Hz. Ali'ye nispetle daha uzun bir ömür yaşamış olmalarıdır.²⁴⁴

2.1.4. Tasavvufi Yönü

Hz. Ali'nin tasavvufla ilgilenip ilgilenmediği konusu da âlimler arasında ihtilaf sebebidir. Zira bazı tasavvufçular, tasavvuf ilminin Hz. Ali ile başladığını söyler.

²⁴⁰ Turgay, a.g.e., s. 70.

²⁴¹ Nisa, 4/35.

²⁴² et-Teberî, Camî', C. V, s. 101-103.

²⁴³ Turgay, a.g.e., s. 70.

²⁴⁴ Kandemir, “Ali” md., s. 375.

Cüneydi Bağdadi der ki: “Usulde, ibtila ve imtihanda şeyhlerin şeyhi, Hz. Ali el-Murtaza’dır.” Tasavvuf ilminin Hz. Ali’ye dayandığı halde şöhret bulmamasının nedenini ise şöyle açıklamaktadırlar. Hz. Ali’nin halifelik işleriyle büyük meşguliyeti Onun tasavvuf ilmini geniş bir suretle açıklamasına fırsat vermedi.²⁴⁵

Usulu hadisçilere göre, Hz. Ali’nin tasavvuf ile iştiğal ettiğine dair olan bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır. Herhangi bir silsile-i tasavvufun Hz. Ali’ye vasıl olduğu sabit değildir. Bu silsileler Hasan Basri de nihayet buluyor. Buna mukabil Hasan Basri’nin Hz. Ali’ye öğrenci olduğu ve onun feyizli sohbetinden istifade ettiği söyleniyorsa da hadis ehli bunu da kabul etmiyor ve bu rivayetlerin sabit olmadığını söylüyorlar. İmam Tirmizi, Hasan Bassri’nin Hz. Ali ile görüşmesinin veya ondan bir şey almadığının sabit olduğunu söyler. Bundan dolayı ittifakla sabit olan nokta Hasan Basri’nin on beş yaşında iken Medine’ye gelerek Hz. Ali ile halife olmadan evvel görüşmüş olmasıdır.²⁴⁶

5. Kadılığı

Hz. Ali’nin kadılığı onun üstün adalet anlayışından ileri gelmektedir. Adalet, her hak sahibine hakkını vermektir. Başka bir ifadeyle Adalet, gerek bireyler arası ve gerekse bireylerle devlet, devletlerin birbirleri ile aralarında söz konusu olan ilişkilerin niteliğini belirleyen bir olgudur. Hz. Ali Valisi Malik el-Eşter’e yazdığı emirnamede bu hususa dikkat çekmiştir: “Hak konusunda orta yolu tutmak, adaleti herkese yaymak, halkını hoşnutlukla birleştirmek, senin için işlerin en değerlisi olsun”²⁴⁷

Hz. Ali'nin, adli sahada üstün bir yere sahip olduğunu bizzat Hz. Peygamber ve birçok sahabenin sözlerinden anlamak mümkündür. İbn Abdi'l-Berr, Hz. Peygamber'in şu sözünü kaydeder: "Sahabilerim arasında adli konularda en bilgili kişi Ali b. Ebi Talib'dir." Hz. Ömer, onun adli konulardaki üstünlüğünü şu sözlerle ile açıklar: “Ali kadılığı en iyi bilenimizdir. Hüküm verme hususunda en bilgili olanımızdır.” Başka bir defasında da şöyle buyurmuştur: “Ebu'l-Hasan'ın bulunmadığı bir yargı olayından Allah'a sığınırım.”²⁴⁸ Bu konuda İbn Mesud'dan gelen başka bir haberde de şöyle denilmektedir: “Biz her zaman Medinelilerin kadılık sahasında en bilgili insanı, Ali b. Ebi Talib'dir şeklinde konuşurduk”. İbn Abbas ise, onun birçok adli vaka sonucu

²⁴⁵ Doğrul, a.g.e., s. 120.

²⁴⁶ Komisyon, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram*, C. I, s. 327.

²⁴⁷ *Nehcü'l-Belâğa*, (çev. Kadri Çelik) s. 592.

²⁴⁸ İbn Kesir, a.g.e., s. 553.

vermiş olduğu hükümler hususunda şunu anlatır: “Hüküm, Ali'den gelmişse, başkasının bilgisine başvurmazdık.”²⁴⁹

Hız. Ali, insaniyet, vefa, ahitlere saygı ve Müslümanların malını korumaya düşkünlüğü ile de meşhurdur. Taberi'nin, Hız. Ali zamanında Beytülmal'ın hazinedarlığını yapmış Ebu Rafi'den şu nakli, bu hususu açıkça göstermektedir: Bir gün Hız. Ali, içeri girdiğinde kızının süslendiğini ve üzerinde Beytülmal'a ait olduğunu bildiği bir inci gördü, ona; “Bu nereden onun oluyor? Onun elini kesmek, Allah'ın bana yüklediği bir vazifedir” dedi. Ben (Ebu Rafi), onun bu husustaki ciddiyetini görünce: “Ey Mü'minlerin Emiri! Kardeşimin kızını inciyle ben süsledim. Onu ben vermemiş olsaydım, nereden alabilecekti” dedim bunun üzerine sustu.²⁵⁰

Bütün bu sözler onun, Hız. Peygamber ve ilk üç halife döneminde birçok adli problemin üstesinden geldiğini ve bunu yaparken de her dönemin devlet başkanının kazai alandaki sorumluluk ve sıkıntılarında kurtardığını ortaya koymaktadır. Bundan başka onun çeşitli kaynaklarda geçen kazai konularla ilgili ilginç hükümleri, bu alandaki üstünlüğünün en büyük kanıtını teşkil etmektedir.

Ali b. Ebû Tâlib Yemen'de kadılık yapmıştır. Hız. Peygamber Hâlid b. Velid'den sonra onu bu görevle Yemen'e göndermek istediği zaman, kendisi ilmî durumunun böyle bir vazifeyi başarıyla yürütmeye elverişli olmadığını ileri sürmüş, fakat Hız. Peygamber elini onun göğsüne koyarak kendisini teskin etmiş, Allah Teâlâ'nın ona doğruyu ilham edeceğini ve hakkı söyleteceğini belirterek tereddütlerini gidermiş, orada nasıl hükmetmesi gerektiğini öğretmiş ve ona dua etmiştir.²⁵¹ Hız. Ali, Hız. Peygamber elini göğsüne vurmasından ve benim için dua etmesinden sonra artık iki kişi arasında hüküm verirken hiç şüpheye düşmedim.²⁵² Onun Yemen'de yapmış olduğu kadılık görevi esnasında bazı meseleler hususunda ilginç hükümleri vardır. Bu hükümlerden birisini şöyledir. Üç kişi, temizliği esnasında bir kadınla ilişkide bulduktan sonra bir erkek çocuğun dünyaya gelmesine sebep olurlar. Daha sonra da çocuk yüzünden ihtilafa düşerler. Her üç kişide Hız. Ali'ye şikâyetle bulunarak problemlerini çözmesini isterler. Bunun üzerine o, "Siz ihtilafa düşmüş ortaklarınsınız, ben bu problemi aranızda kura çekme usulü ile çözeceğim. Kime çıkarsa, çocuk onun olur ve diğer iki arkadaşından her birine diyetin üçte birini vermek mecburiyetindedir." der, sonra da

²⁴⁹ Bakır, a.g.e., s. 100.

²⁵⁰ et-Taberi, a.g.e., C. IV. s. 9.

²⁵¹ Tirmizi, Ahkam, 5; Nesai, *Hadislerle Hız. Ali*, s. 34.

²⁵² İbn Kesir, a.g.e., s. 553.

aralarında kura çeker. Kura üç kişiden birine çıkınca, çocuğu ona verir. Hz. Ali'nin bu hükmü, daha sonra Yemenli bir kişi tarafından, Hz. Peygambere nakledilmiş, o da bu karara sadece gülümsemiştir.²⁵³

Said b. el-Müseyyib'den gelen bir rivayete göre, İbnu'l Hayberi adında Şamlı bir kişi, eşinin yanında yabancı bir kişiyi görünce, her ikisini de öldürür. Mesele, hüküm verilmesi için, Muaviye b. Ebu süfyan'a intikal ettirilir. O da, Ebu Musa el-Eş'ari'ye haber göndererek Hz. Ali'den bu konuda bilgi almasını ister. Ebu Musa, konuyu Hz. Ali'ye iletir, oda, “Bu olay benim topraklarımda meydana gelmemiştir. Bana gerçeği söylemenizi istiyorum” der. Ebu Musa işin gerçek yüzünü ona anlattıktan sonra, Hz. Ali şöyle der: “Ben Hasan'ın babasıyım, eğer iddia sahibi bu hususta dört şahit göstermezse asla kabul etmem...”²⁵⁴ der.

Hz. Ömer bir defasında akli dengesi bozuk bir kadını zina suçundan taşlatmak ister. Hz. Ali, bunu duyunca ona, Hz. Peygamber'in şu hadisini hatırlatır: “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır. (Yapmış olduğu suçlardan sorumlu tutulmayacaktır) uyanıncaya kadar uyuyandan, buluş çağına gelene kadar çocuktan ve şifaya kavuşana kadar akli dengesi bozuk bir kimseden.”²⁵⁵ Bu söz üzerine Hz. Ömer, adı geçen kadını cezalandırmaktan vazgeçer.

Hz. Ali'nin kendi hilafeti zamanında meydana gelen bir olayla ilgili şu ilginç hükmünü anlatmak istiyoruz. Eşcinsel birisi, Küfe kadısı Şureyh'e gelerek amcası oğlu ile evli olduğunu ve kocasının satın almış olduğu bir kadın köleyi gebe bıraktığını, bu nedenle de ondan ayrılmak istediğini belirtir Şureyh, bu ilginç olay karşısında büyük şaşkınlık geçirir ve Hz. Ali ile bu konuda istişarede bulunmak için duruşmalara ara verir. Hz. Ali, davacının, kocasını ve kölesini mahkemeye çağırdıktan sonra, bazı kadınları görevlendirerek, adı geçen kişiyi bir eve götürüp sağ ve sol kaburga kemiklerini saymalarını emreder. İnceleme sonucunda sağ kaburga kemiklerinin onbir, sol kaburga kemiklerinin oniki olduğu anlaşılır. Bu durum karşısında Halife onu, kocasından ayırır ve kendisine bir elbise ile bir ayakkabı satın alınmasını emrederek erkeklerin safına katılmasını sağlar.²⁵⁶

²⁵³ Muhammed Hamidullah, *el-Vesaike 'Siyasiyye*, (Çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi yay., Tarihsiz, (80 d ves.) s.186.

²⁵⁴ Bakır, a.g.e., s. 101.

²⁵⁵ Ahmet b. Hambel, *Müsned*, C. I, s. 100

²⁵⁶ Bakır, a.g.e., s. 102.

2.2. HZ. ALİ'NİN EDEBİ KİŞİLĞİ

Hiz. Ali uzun mektuplar yazan, dini ve ahlaki öğütlere önem veren ve minberlerde hikmet dolu konuşmalar yapan ilk kişi olmasa da, Arap edebiyatının bu türlerine bazı yenilikler getiren, bunlara bir edebiyatçı gözüyle bakan ve değişik bir stil kazandıran kimse olması bakımından önem arz etmektedir. Onun edebi birikiminin özünde her şeyden önce İslam öncesi Arap şiir ve hitabetinin etkileri olduğu bilinen bir gerçektir.²⁵⁷

2.2.1. Arapça Bilgisi ve Şairliği

Nahiv ilmi, Hicri birinci asrın en önemli kültür merkezlerinden olan Basra ve Kufe şehirlerinde doğmuştur. Kelam ve Fıkıh ilimleri de bu iki şehirde doğmuş, nahivciler ve lügatçiler medresesi burada ortaya çıkmıştır. Bu iki şehirde, değişik lehçeleri olan muhtelif Arap kabileleri ve Farsça konuşan mevali ve sanatkarlardan binlerce kişi birlikte oturuyordu. Bu yüzden, fasih Arapça ibarelerde önemli sayılacak ölçüde bozulmalar ortaya çıktı. Bunun üzerine Kur'an-ı Kerim'in değişikliğe uğramaması için Arapça lisanının düzeltilmesi, hatadan korunması zarureti hasıl oldu. Ebu'l Esved ed-Düeli, Emeviler döneminde Nahiv ilmiyle ilk meşgul olan kimsedir. Onun bu ilmin esaslarını, Hiz. Ali b. Ebi Talib'den aldığı söylenmiştir.²⁵⁸

Hiz. Ali, Arap dilini mükemmel bilirdi. Onun bu sahadaki kültürünün temelini şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim teşkil etmektedir. Arap diline dair belağat ve fesahati rivayetçiler tarafından sözlü olarak nakledilen haber ve rivayetlerden okumuş olduğu yazılı kaynaklardan kazanmıştır. Hiz. Peygamber'in hayatı boyunca, onun, diğer görevleri yanında zaman zaman vahiy katipliği yaptığı da bilinen bir gerçektir. Hiz. Peygamber, Hudeybiye anlaşmasına dair metni yazdırmak maksadıyla Evs b. Havli adında bir şahsı yanına çağırarak istemiş fakat müşriklerin sözcüsü Süheyl, bunu kabul etmeyerek şu istekte bulunmuştu: "Anlaşma metnini amcan oğlu Ali veya Osman'dan başkasının yazmasını istemiyoruz". Böylece bu anlaşma metnini Hiz. Ali yazmıştır.²⁵⁹

²⁵⁷ Bakır, a.g.e., s. 106.

²⁵⁸ Hasan, a.g.e., s. 220.

²⁵⁹ Bakır, a.g.e., s. 106-107; Suruç, a.g.e., C. II, s. 317 vd.

Hız. Ali'nin, Arapça'nın gramerine dair bilgisine gelince, bazı kaynaklarda O, bu dalın kurucusu olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda matematik bilgisinin temeli olan kerrat (çarpım) tablosunu bulan da Hız. Ali olduğu söylenmektedir. İslam hukukunun bir bölümü olan feraiz ilmini matematikteki yüksek bilgisine dayanarak çözmüştür.²⁶⁰ Bir defasında tabiundan bir zat, Hız. Ali'nin yanına varmış ve onu derin düşünceler içinde olduğunu görmüştü. Ona, bu durumun sebebini sorar. Hız. Ali'de Kufe'de konuşmalar esnasında insanlar tarafından gramer yapısı yönünden hatalı cümleler kullanıldığına şahit olduğunu bundan dolayı da Arapça'nın gramer kurallarına dair bir kitap yazmak istediğini açıklar. Ebu'l-Esved, üç gün sonra tekrar onu ziyaret ettiğinde Hız. Ali, kendisine Arapçanın grameri ile ilgili bazı bilgiler ihtiva eden bir sayfa verir ve bu konu üzerinde çalışmasını ister. Ebu'l-Esved bir süre çalıştıktan sonra, tekrar Hız. Ali'ye gelerek "inne", "enne", "keenne", "le'alle", "leyte" gibi nasb harflerini ona gösterir fakat "lakinne"yi bir hata sonucu zikretmez. Hız. Ali lakinne'nin de bu harflerden birisi olduğunu ve adı geçen harflere eklenmesinin yararlı olacağını belirtir. Verilen bilgilerden gerçekten de Hız. Ali'nin, nahiv (Arapça'nın grameri) ilminin esaslarını ortaya koyan ilk dilci veya bu dalın kurucusu olduğu görülmektedir.²⁶¹ Bu ve benzeri rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hız. Ali nahiv ilminin ortaya çıkmasında etkili rol oynamıştır. Dolayısıyla onun, Arap dilinin diğer çeşitli yönleriyle de yakın ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Ali'nin ayetlerdeki çeşitli kelimeleri yorumlaması, manaları üzerinde durması, onun Me'ani'l-Kur'an, Kelimatu'l-Kur'an ve İ'rabu'l-Kur'an gibi Ulumu'l-Kur'an'a taalluk eden ilimlerin oluşmasına da zemin hazırlamış olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü bu ilimler, önemlerine binaen bir süre sonra ortaya çıkmıştır ve Hız. Ali, daha önce bu konular üzerinde çalışan ve görüş bildiren kişilerdendir. Bu nedenle Hız. Ali'nin tefsir usulünün oluşumu ve gelişiminde etkili olduğu, bu konularda önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.²⁶²

Hız. Ali'nin edebi yönlerinden biri olan şairliğini, güvenilir kaynaklara dayandırmak mecburiyeti vardır. Zira Hız. Ali, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca, onu sevmekle aşırıya kaçan bazı kimselerin ona, nisbet ettikleri öylesine çok sayıda şiir bulunmaktadır ki, burada onların hangisinin gerçekten Hız. Ali'ye ait

²⁶⁰ Bursalı, a.g.e., s. 280.

²⁶¹ Algül, a.g.e., s. 46; Bakır, a.g.e., s. 107; Bursalı, a.g.e., s. 279-80.

²⁶² Turgay, a.g.e., s. 54.

olduğunu ortaya çıkarmak oldukça güç ve hatta imkansızdır. Onun adına bin dört yüz beyit şiir içeren "Envaru'l-Ukul min Eş'ari Vasiyyi'r-Resul" adında büyük bir divan basılmıştır. Hatta divan dışında Hz. Ali'ye nisbet edilen el-Kasidetü'z-Zeynebiyye adında uzun bir kaside ile el-Kasidetü'z-Zeburiyye, el-Kasidetü'l-Cülcülutiyye, Muhammes, Cünnetü'l-Esma' ve Münacat gibi eserler de bulunmaktadır. Bütün bu şiirlerin ona ait olup olmadığı hakkında hüküm vermek kolay değildir. Bazı araştırmacılar, bu şiirlerin eş-Şerifu'r-Radiyy veya kardeşi eş-Şerifu'l-Murtaza'ya ait olduğunu ileri sürmektedir. Muhammed Esad Talas, Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen divandaki şiirlerin eş-Şerifu'r-Radiyy'a aidiyetini kabul etmemektedir. Yazara göre eş-Şerifu'r-Radiyy'in şiirleri vezin kalıp ve terkip yönünden güçlü, buna karşılık divanda yer alan Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen şiirlerin ise, yapısı bozuk ve terkipleri de zayıf görülmektedir. Yazar, ayrıca bu şiirlerde, Hz. Ali'nin akıcı üslubu, değerli görüşleri ve edebi melekesine dair bir şeyin bulunmadığını da ileri sürmektedir. Fakat bu görüşleri kabul etme hususunda, insanın yanılabilceğini hesaba katmak gerekir. Zira bu şiirlerin yazılış zamanı ile çağımız arasında bin seneden fazla bir zaman farkı söz konusudur. Dolayısıyla bu şiirleri incelemek için, bunların yazılış döneminin bütün edebi ve sosyal akımları ile genel kültürü hakkında çok fazla birikime ihtiyaç vardır. Bundan dolayı, Hz. Ali'ye ait olma ihtimalinin olduğu şiirlerden bazılarını örnek vermek suretiyle ancak onun bu yönünü ele alabiliriz.²⁶³

Suyuti, Şa'bi'nin şöyle dediğini nakleder: "Ebu Bekir, Ömer ve Osman da şiir söylerdi ama Ali, bunların üçünden de iyi şiir söylerdi."²⁶⁴ Hulefa-i Raşidin'in en iyi şiir söyleyeni olduğu gibi, söylediği sözle kalpleri birleştirir, hutbe okuduğunda nefisleri tahrik eder ve harbe cesaretlendirirdi.²⁶⁵

Abdulkakır Bakır Hoca'nın el-Akkad'dan aldığı bir habere göre Hz. Ali'nin şiir alanında fazla yetenekli olmadığını ileri sürer ve bu görüşünü de Hz. Peygamber'in, onu müşrikleri hicvetmekten menetmesine dayandırır. Oysa Hz. Peygamber'in, onu bu çeşit davranıştan menetmesi, hiciv gibi insan onurunu kırıcı ve küçük düşürücü bir şiir türünü, onun için uygun görmemesinden kaynaklanmış olabilir.

²⁶³ Bakır, a.g.e., s. 108.

²⁶⁴ Suyuti, *Tarihu'l-Hulfa*, s. 222.

²⁶⁵ Hasan, a.g.e., C. I, s. 349.

Ayrıca bir haberde, Hz. Ali'nin, kendisi gibi şair olan Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'den daha üstün şiir söyleme gücüne sahip olduğu anlatılmaktadır.²⁶⁶

Hz. Ali'nin çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu şiirlerine bir göz atacak olursak şu konuları kapsadığını görürüz: kahramanlık, savaş, övgü, ağıt, öğüt, arkadaşlık, ahlak, dini konular...

Hz. Ali'nin nahiv ilminin esaslarını ortaya koyduğuna dair rivayetin güvenilir bir kaynağının olmadığını, Cifr ilminin ise ona nispet edilmesinin tamamen asılsız bir iddia olduğunu söyleyen İslam alimleri de vardır.²⁶⁷

Hülasa Hz. Ali'nin şiirle meşgul olup olmadığına dair muhtelif görüşlerin olduğunu yukarıda izah etmeye çalıştık. Bazı âlimlere göre her ne kadar ona şiir isnad ediliyorsa da bu doğru bir görüş değildir.²⁶⁸

Bütün bunlara rağmen Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen birkaç şiir de mevcuttur. Ona ait olduğu ihtimali olan bazı şiirleri zikretmekte fayda görüyoruz.

Hz. Ali, bir şiirinde, Uhud savaşındaki rolünü dile getirerek şöyle seslenir:

“Kılıcım elimdeydi, onu kıvılcım misali oynatıyordum.

Onunla düşmanımın omuz kemiklerini kırıyordum.

Ben uzun süre savaşa bu şekilde devam ettim.

Sonunda Rabbim, onları bozguna uğrattı ve yaralıyı sağlığına kavuşturdu.”²⁶⁹

O, Hayber savaşında kalenin sahibi Merhab'la mübareze ederken şöyle söylemiştir:

"Annemin 'Haydara' diye adlandırdığı kişi benim.

Vahşi ormanların arslanlarına benzerim.

Onları “sendere” denilen ölçeğin tarttığı gibi kılıcımla tartarım

(Onları korkunç bir şekilde öldürürüm).”²⁷⁰

²⁶⁶ Bakır, a.g.e., s. 109.

²⁶⁷ Bkz. Kandemir, “Ali” md., s. 375.

²⁶⁸ *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram*, C. I, s. 327.

²⁶⁹ et.Taberi, *Tarih*, C. II, s. 211.

Hız. Ali, hicret gecesi Hız. Peygamber'e atfen Şu mısraları söylemiştir:

“TaŐlara ayak basan o hayırlı insanı,
 Kabe'yi ve Haceru'l-Esved'i tavaf eden kişiyi
 kendimi feda ederek korudum.
 Allah'ın Elçisi, müşriklerin,
 kendisine tuzak kurmalarından sakındı.
 Fakat kudret sahibi olan Allah,
 onu, bu tuzaktan kurtardı.
 O, Allah'ın koruması altında
 gizli bir Şekilde mağarada kaldı.
 Ben de onları (müşrikleri) dinlemek için
 burada (Mekke'de) kaldım.
 Fakat onlar, beni suçlayamadılar.
 Böylece kendimi ölüme
 ve tutsaklığa bıraktıverdim.”²⁷¹

Hız. Ali'nin övgü türünde de Şiir söylediğini görmekteyiz O, Şam valisi Muaviye b. Ebi Süfyan'a yazdığı bir mektubunda Şu mısralara yer verir:

“Peygamber olan Muhammed (sav),
 kardeşimdir ve eŐim tarafından akrabamdır.

²⁷⁰ Bakır, a.g.e., s. 109.

²⁷¹ Bakır, a.g.e., s. 110.

Şehitlerin efendisi Hamza, amcamdır.

İnanç uğruna savaş meydanına çıkıp

kendini feda ederek meleklerle uçan Ca'fer,

annemin oğludur (kardeşimdir).

Muhammed'in kızı munisim ve eşimdir,

eti, kanıma ve etime karışmıştır.

Ahmed'in (Hz. Peygamber'in) iki torunu

(Hasan ve Hüseyin) ondan (Fatima'dan) doğan

iki oğlumdur.

Sizin hanginizin şansı benim şansım gibidir.

Ben hepinizden önce, daha çocuk yaştayken

ve buluğ çağına gelmeden İslam'ı kabul ettim.²⁷²

Hz. Ali mersiye (ağıt) türünde de iyi bir şair olduğunu kanıtlamıştır. O, çok sevdiği eşi Fatıma'yı kaybettiğinde, hüngür hüngür ağlamış ve mezarı başında şu mısraları okumuştur:

“İki yakın arkadaştan gelen

bir kavuşma ayrılıktır

Ölümden başka her şeyin etkisi azdır.

Ahmed'den (Hz. Peygamber'den) sonra

Fatıma'yı kaybedişim,

yakın arkadaşın

²⁷² Bakır, a.g.e., s. 110-111.

fazla kalamayacağını bir kanıttır.”²⁷³

Hız. Ali'nin şiirlerinde öğüt, büyük bir yer tutar. O, devamlı bir şekilde iyi ve kötü arkadaşın özelliklerini ve insana getireceği fayda ve zararları dile getirerek, kardeşlik ve arkadaşlık gibi önemli ilişkiler üzerinde durur. Hız. Ali bu çeşit şiirlerinden birisinde şöyle der:

“O insan kardeşindir ki, büyük musibete uğrarsan, o da seninle aynı musibeti paylaşır ve senin için gam çeker.”

Hız. Ali başka bir şiirinde de şunu dile getirir:

“Bil ki, sana ait zorlukların çoğaldığı bir anda, seni devamlı bir şekilde tenkit eden birisi gerçek kardeşin değildir.”²⁷⁴

Onun aynı zamanda bir şiir yorumcusu olduğu da iddia edilmektedir. Bir defasında, ona insanların en iyi şairi kimdir diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir:

“el-Meliku'd-Dalil'dir” (Cahiliye dönemi şairlerinden İmriu'l-Kays'ı kastetmiştir)²⁷⁵

2.2.2. Fesahat ve Hitabeti

Hız. Ali'nin diğer bir edebi yönü de hitabet bakımından akıcı bir üsluba ve güzel bir konuşma yeteneğine sahip oluşudur.²⁷⁶ el-Cahiz'ın bir haberine göre, Raşid Halifeler arasında Hız. Ali en iyi hatip olarak gösterilmektedir.

Hız. Ali'nin arkadaşlarından olan Nübate, onun hutbelerinden yüz kadarını ezberlediğini ileri sürer. Bu rivayetlerin dışında, Hız. Ali'ye ait olduğu söylenen hutbelere bakacak olursak, gerçekten onun, bu sahada söz sahibi olduğunu açıkça görürüz. Hız. Ali bir hutbesinde şöyle diyor:

“Bundan sonra dünya yüzünü çevirdi ve gitmekte olduğunu haber verdi. Ahiret ise yaklaştı ve görünmeye başladı. İdman bugün, yarış ise yarındır. Fakat sizler ümit

²⁷³ Bakır, a.g.e., s. 111.

²⁷⁴ Bakır, a.g.e., s. 111-112.

²⁷⁵ Bakır, a.g.e., s. 112.

²⁷⁶ Ülkü, a.g.e., s. 358.

günlerindesiniz, ardında ise ecel var. Kim ki, ümit günlerinde, eceli gelmeden ihlâs içinde Allah'a iyi kulluk ederse, ameli ona faydalı olmuş ümidi ona zarar vermemiştir. Kim ki, eceli gelmeden ümit günlerinde kusur etmişse, amelini kaybetmiş ona zarar vermiştir. Rahatlık anında, Allah için korku anındaki gibi amel edin. Bilin ki, ben Cennet gibi isteyeniyi Cehennem gibi kaçanı görmedim. Bilin ki, Hakk'ın kendisine yarar sağlamadığı şahısa batıl zarar verir. Kim de doğruluk ve hidayetle düzelmemişse sapıklık onu çeker. Sizler göçe intikal etmeye emredildiniz ve iyilik yapmaya yöneltildiniz. Sizin için en fazla korktuğum iki şey vardır; nefsin arzularına uymak ve aşırı derecede dünya nimetlerine bağlılık.²⁷⁷

Fesahati ve üstün hitabeti ile de tanınan Hz. Ali'nin güzel ve hikmetli sözleri kaynaklarda nakledile gelmiştir; fakat onun düşünce ve hitabetine has özelliklerden yoksun siyasî dinî görünümlü bazı hitabe ve mektupları şair ve edip Şerif er-Radî (ö.359/969) tarafından bir araya getirilmiştir.²⁷⁸ Şiîler bu eserdeki sözlerin Hz. Ali'ye ait olduğunda şüphe etmedikleri halde, Sünnîler bunları haklı olarak tereddütle karşılamakta ve bu rivayetlerin çoğunun onunla bir ilgisi bulunmadığını kabul etmektedirler. Bu tespit, “eş-Şikşikiyye” hutbesi gibi uzun hutbelerde daha açık görülür, Hz. Ali hakkında yazılan eserlerde çok ciddi manada görüş ayrılıkları vardır.²⁷⁹ Fakat Nehcü'l-Belağ'a'nın ihtiva etmiş olduğu hutbeler, Hz. Ali'nin yaşamış olduğu dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yönleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu hutbelerde Hz. Osman dönemi, Hariciler ve Hz. Ali-Muaviye anlaşmazlığı konularında geniş, bilgiler bulunmaktadır.²⁸⁰

Hz. Ali'nin kadınlar hakkındaki insani tutum ve davranışları, ona nispet edilen sözlerden tamamen farklıdır. Bunu hayat hikâyesinden ve kadınlarla yapmış olduğu evliliklerden anlamak mümkündür. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ölmeden, başka bir kadınla evlenmediği gibi onu kırmamak için Hz. Ebu Bekir'e bey'atini geciktirmiş ve öldüğü zaman da arkasından hüngür hüngür ağlamıştır.²⁸¹

Hz. Ali, kadınlara karşı son derece saygılı ve müsamahalı bir kişiliğe sahipti. Onun bu güzel yönünün, Cemel vakasının bitişiinde Hz. Aişe'ye karşı göstermiş olduğu

²⁷⁷ Bakır, a.g.e., s. 112-113.

²⁷⁸ Bk. Nehcü'l-Belağ'a.

²⁷⁹ Geniş bilgi için bkz., Kanemir, “Ali” md., s. 375.

²⁸⁰ Bakır, a.g.e., s. 114.

²⁸¹ et-Taberi, a.g.e., C. II, s.448.

nazik ve şefkat dolu iyi muameleden anlamaktayız. Hz. Aişe'nin, ona, karşı başlatmış olduğu isyanın acı neticesine rağmen, Hz. Ali, onu hiç bir şart ileri sürmeden bağışlamış ve hatta ona, hakaret eden iki askerini yüzer kırbaçla cezalandırmıştır. Abdurrahman b Ebu Bekr'i, Hz. Aişe'yi Medine'ye götürmekle görevlendirmiş ve yirmiye yakın kadını refakatçi olarak onunla göndermiştir.²⁸²

Hz. Ali'nin, siyasi ihtilaflardan meydana gelen bazı sözleri dışında, kadınlar hakkındaki görüş ve tutumu, Kur'an-i Kerim'in getirmiş olduğu ve Hz. Peygamber'in onlar hakkında uyguladığı şefkat ve merhamet dolu genel ilahi prensiplere dayanmaktaydı.

Son olarak Hz. Ali'nin hutbelerinden derlenen birkaç örnek vererek bu faslı noktalayalım.

Hz. Ali bu hutbesinde dünyanın vefasızlığını ve güvenilmezliğini beyan ederek insanları ahirete yönelmeye, Allah'ın azap, sevap ve nimetlerine teveccüh etmeye teşvik etmektedir.

"Bilin ki dünya yokluk ve fenaya yönelmiş, geçip gitmekte olduğunu ilan etmiştir. İyiliği değişmekte ve (ehlinden) hızla yüz çevirmektedir. Dünya, sakinlerini fena ve yokluğa sürükler ve komşuları ölüme çeker, götürür. Tatlıları acılara dönüştü, safberraklar bulanıklaştı. O halde bu dünyadan geriye; matara dibindeki birkaç damlacık veya ancak kabın içindeki küçük çakıl taşlarını ıslatacak ölçüde az birkaç yudum kalmıştır. Dolayısıyla susayan kimse o birkaç damlacığı içse de bu asla susuzluğunu gidermez.

Öyleyse ey Allah'ın kulları ehline zeval-yokluk takdir edilmiş bu yurttan göç etmeye hazırlanın. Arzularınız sizlere galebe çalmasın. Yaşam süresi gözlerinize uzun gelmesin.

Allah'a andolsun ki yavrusu ölmüş hüznü develer gibi de bağırırsanız, güvercinler gibi de ötseniz, dünyayı terk eden rahip gibi feryat da etseniz veya O'nun nezdinde yüce makamlara ermek için bir yakınlık dilemek veya ilahi kâtiplerin yazdığı ve elçilerin (meleklerin) kaydettiği günahların bağışlanmasını istemek için Allah yolunda mal ve

²⁸² Fığlalı, *İmam Ali*, s. 67.

evlatlarınızdan da geçseniz (bu amelleriniz karşılığında ümit ettiğiniz sevap) benim sizler için Allah'tan vereceğini ümit ettiğim sevap ve mükâfattan çok daha az ve değersizdir. (Hakeza) sizin sürekli kurtuluşunuzu istediğiniz günahlarınızın azap ve cezaları da benim sizler için korktuğum (günahlarınızın neticesi olan) azap ve cezadan çok daha az ve değersizdir. (Allah'ın sevap ve azabı sizin aklınızın derk ettiğinden çok daha büyük ve çetindir.)

Allah'a andolsun ki Allah'a şevkinizden veya Allah korkusundan kalbiniz erise, gözleriniz kan ağlasa ve dünya baki kaldığı müddetçe de bu durum/minval üzere yaşasanız, yine de bu amelleriniz ve çabalarınızın nihai derecesi bile Allah'ın sizlere ihsan ettiği nimetler ve sizi imana hidayete erdirmesiyle eşit sayılmaz, kıyaslanamaz."²⁸³

Hız. Ali aşağıda arz edeceğimiz hutbesinde insanları Allah'tan çekinmeye, iyilik etmeye ve ahiret yolculuğuna hazırlanmaya davet etmektedir

"Allah'ın kulları, Allah'tan çekinin. Ecelleriniz gelip çatmadan önce amel ediniz. Size baki kalacak şeyleri (salih amelleri), sizden gidecek (ayrılacak) şeylerle satın alın. (Geçici dünya vesilesiyle, baki olan ahiret yurdunu elde edin.)

(Ahiret yurduna) Göç için hazırlanın ki, göç ettirilmeniz için ciddiyetle çalışılıyor. Ölüme hazır olun ki gölgesi üzerinize düştü. Kendilerine seslenilince uyanan ve dünyanın (karar kılınacak bir) yurt olmadığını anlayınca onu (ahiretle) değiştiren topluluk olun. Zira şüphesiz münezzeh olan Allah sizleri boş yere yaratmamış, başıboş da bırakmamıştır. İçinizden biriyle cennet veya cehennem arasında sadece kendisine incek bir ölüm vardır. Bir anın bile eksilttiği ve ölüm saatinin yok ettiği bir son, müddet kısalığına (çok kısadır demeye) daha layıktır. Şüphesiz ki kaybolan ve yeni gelen gec-gündüzce de (gerçek vatanı ahirete doğru) sürülüp götürülen birisine en kısa zamanda dönüş layıktır.

Saadet veya şekavet ile (asıl vatanına) gelen kimse en iyi azığa muhtaçtır. O halde dünyada, dünyadan yarın sizleri kurtaracak (koruyacak) şeyleri azık edinin.

Öyleyse kul Rabbinden sakınmalı, kendi kendine nasihat etmeli, tövbeyi

²⁸³ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, (çev., Dadri çelik), Ferec Yayınları, tarihsiz, s. 88-89.

(ölümünden) öne almalı ve şehvetine hâkim olmalıdır. Zira ölüm kuldân gizlidir. Ayrıca arzuları onu aldatır. Şeytan onunla birlikte. Üstüne binip sürmek için günahları süsler, güzel gösterir. Onu tövbe için ümitlendirir ki tövbesini ertelesin. Derken, ölümden gafil bir haldeyken eceli gelir çatar. Ömrü ahirette aleyhinde bir hüccet ve delil olan gafile hasret (eyvahlar-yakınmalar) olsun ki yaşam günleri onu kötülüğe sürmüş, götürmüştür.

Münezzeh olan Allah'tan dileriz ki bizleri ve sizleri hiç bir nimetin azdıramadığı, hiç bir amacın rabbine itaatten alıkoyamadığı ve (dolayısıyla da) ölümden sonra pişmanlık ve hüznü kapılmayan kimselerden eylesin."²⁸⁴

Zührt ve dünyadan yüz çevirme hakkında ise şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar! Dünyaya zahitlerin ve ondan yüz çevirenlerin gözüyle bakın. Vallahi dünya az bir zaman sonra kendisine yurt edinenleri yok edip gider. Ondandır emin olan imkân sahiplerini elemlere boğar.

Ondandır göçüp giden her şey bir daha geri dönmez, geleceği de bilinmez ki beklenilsin. Sevinci kederle karışıktır. Erkeklerin kuvvetleri, orada gevşeklik ve zaaf içindedir. Size hoş gelen şeylerin çekiciliği sizi aldatmasın, zira onlarla birlikteliğiniz çok azdır.

Düşünüp ibret alan, ibretiyle basiret sahibi olana Allah rahmet etsin. Çok yakında göreceksiniz, dünyada var olanlar, az bir zamanda yok olacaktır; ahirettekiler ise, hiç bir zaman yok olmaz, devam eder. Sayıya sığan her şey tükenir, beklenen her şey gelir, her gelenin gitmesi de çok yakındır.

...Âlim kendi kadrini ve ölçüsünü bilen kimsedir. Kendi kadrini ve ölçüsünü bilmemek, kişiye bilgisizlik olarak yeter. Allah'ın en hoşlanmadığı kişi, kendi başına bıraktığı kimsedir. O, doğru yoldan sapar, delilsiz, kılavuzsuz olarak gider. Dünya nimetini devşirmeye çağrılısa çalışır; ahiret ekinini biçmeye çağrılısa tembellik eder. Sanki çalıştığı iş gereklidir de tembellik ettiği işte sorumluluğu yoktur.

...Bu, isimsiz müminden başkasının kurtulmadığı bir zamandır. Onu gören tanımaz, görülmeyince sorulmaz. İşte onlardır hidayet ışıkları ve karanlıkta kalanlara

²⁸⁴ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 95.

açık nişaneler. ... Söz gezdirip kulların ayıplarını yaymazlar, boş söz konuşmazlar.. Allah, işte onlara rahmet kapılarını açar, zorluk ve meşakkatlerini giderir.

Ey İnsanlar! Dolu kabın baş aşağı çevrilip boşaltılması gibi, İslam'ın da boşaltılacağı zaman gelecektir!

Ey insanlar! Allah, size zulmetmez, size bu konuda güven vermiştir, ama imtihan edilmekten emin kılmamıştır. Şanı yüce olan Allah "**Şüphesiz bunda ayetler vardır, biz kulları kesin olarak sınamaktayız**"²⁸⁵ buyurmuştur."²⁸⁶

... Dünyan bir zahmet yeridir; zira kişi yemeyeceği malı yığar, oturmayacağı evleri yapar. Sonra da gider Allah'ın huzuruna çıkar. Ne yanında taşıdığı malı vardır, ne de oturduğu binaları...²⁸⁷

2.2.3. Devlet Adamlarına nasihatleri

Hz. Ali, çok yönlü bir kişiliğe sahip olan ender şahsiyetlerden biridir. Onun vasıflarından biri de şüphesiz ki devlet yönetimindeki tecrübesidir. Bunun en büyük göstergesi ise şüphesiz uzun süre Hz. Peygamber'in yanında kalıp onun insanları idare etme yönünden istifade etmiş olmasıdır. Öte yandan O, kendisinden önceki ilk üç halife (resmi olmasa da) döneminde de yöneticilik yapmış ve onların deneyimlerinden de faydalanmış olmasıdır. Bütün bunlar ona devleti yönetmede ufuk açıcı bilgiler vermiştir. Bir de buna onun o üstün yetenekleri de eklenince, artık idarecilik anlamında söz sahibi bir kişiliğe sahip olması kaçınılmaz olmuştur. O, bu birikimini gerek kendi dönemi ve gerekse kendisinden sonraki dönemlerdeki idarecilere tavsiye niteliğinde aktarmıştır. Onun o altın niteliğindeki nasihatlerinden bir kaçını sunmaya çalışalım.

Hz. Ali, H. 37 yılında Muhammed b. Ebu Bekir'i Mısır'a vali tayin ettiği zaman yazdığı mektupta; "Onlara karşı mütevazı ol, yumuşak davran, güler yüzle muamele et. Bakışta da, görüşte de bir tut onları. Böylece büyükler kendilerine meylettiğini düşünüp onlar adına zulmetmeni istemesinler, zayıflar da adaletinden ümitsizliğe düşmesinler. Çünkü Allah-u Teâlâ sizleri, yaptığınız büyük küçük, açık gizli amelleriniz nedeniyle

²⁸⁵ Mü'minun, 23/23.

²⁸⁶ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 146.

²⁸⁷ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 164.

hesaba çekecektir. Eğer size azap ederse, siz zulmünüzden dolayı daha fazlasına layıksınız; eğer bağışlarsa bu, en büyük ikram sahibi olduğu içindir.

Ey Allah'ın kulları! Şunu bilin ki muttakiler, hem dünyanın geçici faydalarını, hem de bir müddet sonra gelecek olan ahiretin faydalarını elde ettiler. Onlar dünya ehlinin dünyadaki nimetlerine ortak oldular, fakat dünya ehli onların ahiretteki nimetlerine ortak olamadılar. Muttakiler dünyada en güzel yaşam şeklini seçtiler, dünyanın nimetlerinden en iyi şekilde faydalandılar. Üstelik onlar, dünya nimetiyle çarpılan dünya ehlinin dünyada tattıklarından da tattılar. Zalimlerin ve mütekebbirlerin aldıklarından da aldılar. Sonra karlı bir alış verişle, olgun bir azıkla oradan ayrıldılar; dünyalarında zahitliğin lezzetine kavuştular, ahirette de Allah'ın komşuları olacaklarına iman ettiler. Onların (muttakilerin) duaları reddedilmez, lezzetten de payları azalmaz.

Ey Allah'ın kulları, ölümden ve onun yaklaşmasından sakının. Ona azık hazırlamaya koyulun. O, büyük bir işle, yüce bir hadise ile, hiçbir şerrin ebediyen onunla barınamayacağı bir hayırla, ya da hiç bir hayrın ebediyen onunla olamayacağı bir şerle geliyor. O halde cennete cennetlik amel işleyenden daha yakın, cehenneme de cehennemlik iş yapandan daha yakın kim vardır?! Siz, ölümün kovaladığınız; onun gelmesini oturarak bekleseniz de sizi alır, ondan kaçsanız da sizi yakalar. O, size gölgenizden daha yakındır. Ölüm sizi perçemlerinizden yakalar ve ardınızdan dünya dürülür.

Dibi derin, alevi çetin, azabı sürekli yenilenen cehennem ateşinden korkun. Orası; merhameti olmayıp feryadı duyulmayan, meşakkati eksik olmayan bir yurttur, Eğer gücünüz yeter de, Allah'tan korkunuzun daha şiddetli ve O'na olan ümidinizin daha iyi olmasını isterseniz; korkuyla ümidi bir araya getirin. Çünkü kulun rabbine iyi zanda bulunması, Rabbinden korkusu kadardır. İnsanların Allah hakkında en iyi zanda bulunanları, Allah'tan korkusu en şiddetli olanlardır.

Ey Muhammed b. Ebi Bekir! Bil ki seni, en fazla askerimin bulunduğu Mısır halkına vali tayin ettim. Bu sebeple ömründen bir saat kalsa bile nefesine şiddetle karşı durman, dinine sarılıp bağlanman senin üzerine hak olmuştur. Halkından birini memnun etmek için Allah'ı gazaplandırma. Çünkü Allah'ın rızası her şeyin yerini tutar, lakin hiç bir şey Allah'ın rızasının yerini tutamaz.

Namazı tayin edilen vaktinde kıl; işin yokken öne alıp acele etmeye, meşgulken de vaktinden ertelemeye kalkışma, yapacağın her şeyin namazına bağlı olduğunu bil.

Hidayetin önderiyle, sapıklığın, kötülüğün önderi; Peygamberin dostuyla, Peygamberin düşmanı bir ve eşit değildir. Resulullah (sav) bana şöyle demişti:

"Ümmetim için mü'minden ve müşrikten korkmam; çünkü Allah, mü'mini imanı nedeniyle korur, müşriki de şirki yüzünden kahreder. Fakat sizin için kalbiyle münafık, sözleriyle âlim kimseden korkuyorum. O beğendiğiniz şeyleri söyler, beğenmediğiniz işleri yapar."²⁸⁸

Hikmet ve ulviyet madeni Hz. Ali (ra), Mısır'a vali olarak tayin ettiği Eşter b. Malik'e bir name yazmıştır... Bu öyle bir name ki, her satırından iman, ahlak, ilim ve hikmet fişkırmaktadır. Günümüzün idarecilerini aydınlatmasını ümit ederek bazı bölümlerini sunmaya çalışalım:

- "Ey Eşter! Seni öyle bir memlekete gönderdiğimi bil ki: Orada senden evvel adalet veya zulüm etmiş nice devletler gelip geçmiştir.

Sen, senden önceki idarecilerin iş ve davranışlarını nasıl bir gözle görüyor isen, halk da senin iş ve davranışlarına öyle bakacak, seleflerin hakkında verdiğin hükmü senin hakkında da verecektir. Salih olan, Allah'ın kullarının halini ıslaha, halkın, onun hakkında söyleyeceklerinden çıkarır...

Sence en değerli azık, iyi işler olsun! Heva ve hevesine hakim ol! Sana helal olmayan hususlarda nefesine uyma! Nefse uymamak, nefsin sevdiği ve tiksindiği şeylerle hakikatta nefsinden intikam almaktır... İdare edilene karşı, merhamet, sevgi ve iyi muamele ile kalbini doldur!. Sakın onlara karşı ganimet yiyici aslan kesilme! Onlar iki sınıftır. Ya senin din kardeşin, ya da senin gibi insan...

İnsan olduklarından hata edebilirler; illetleri de olabilir. İsteyerek kötülük de edebilirler. Allah'tan af ve müsamaha dilediğin gibi onları affet... Sen onlara hakimsin... Senin üzerinde emirlik var... Onların üzerinde de Allah (cc) vardır ki; O seni halkı idareye memur etti. Şeriata karşı olma, zulüm ve eziyete meyl etme!.. Sonra intikama uğrar isen

²⁸⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 375; Güneş, a.g.e., s. 113 vd.

kendini mudafaaya imkan bulamazsın... Allah'ın af ve merhametinden müstağni değilsin! Affedersen pişman olma, eziyet edersen sevinme! Kurtulabileceğin öfkeye kapılma!.. Halkın başına emredici olma!.. Sana itaata mecbur olduklarını iddia etme! Bu, kalbe fesad, dine zayıflık verir. İnsanı gurura yaklaştırır...

Makamın sana kibir ve ululuk verirse; Allah'ın kudretini, gücün yetmeyeceği şeylerde onun gücünü gözünün önüne al ki, yükseklerde gezen gözlerin gerçek sırrına gelsin! Öfken sükunet bulsun! Aklın yerine gelsin!..

Allah'ın büyüklüğünü taklide sakın kalkışma!.. Allah her cebir ediciyi aşağılar.

Hakka ve halka karşı nefsinden, yakınlarından, sevdiklerinden, dostlarından insafı ol! Eğer böyle yapmazsan zulmetmiş olursun. Allah (cc) kullarına zulm edenlere düşman olur!.. Hasımı Allah olanın delili batıl olur. Zulmüne tevbe edinceye kadar Allah'ın düşmanlığı kalkmaz. Zulümde devam kadar Allah nimetlerini bozucu, öfkesini ta'cil edici hiçbir şey yoktur...

Sence en uygun ve rağbet edilecek hareket, idare ettiklerinin kötülüklerine karşı hakta en itidalli, adalette en şümüllü olmandır.

Güzel davranışlarla halkın kalbindeki kötü niyet ve kötü işlerinin bağlarını çöz!.. Güzel davran, kötülüğü terk ederek düşmanlığı kes! Gerçek olduğu belli olmayan hususlardan habersiz görün! Sana gizli haber getirenleri tasdikte acele etme! Zira öğütçü görünse de hafiyeler aldaticıdırlar...

Müşavere meclisinde cimrileri bulundurma! Seni ihsan ve faziletten geri çevirir, yoksullukla korkuturlar... Korkakları da yanında bulundurma! Önemli işlerde kalbine korku ve zayıflık verirler. Harisleri de bulundurma! Hırsı ve şehveti süslü gösterirler...

Senden evvel şirretlere yardımcı ve onların kötülüklerine ortak olanlar senin zararlı danışmanlarıdır. Sakın bunlar sana yakınlık peyda etmesinler. Çünkü bunlar zulüm ve kötülüğün yardımcısı ve kardeşi idiler. Halbuki onların yerini tutacak en az onlar kadar doğru düşünen ve fakat onlar gibi zalim ve kötülüklere yardım etmemiş kişiler bulabilirsin ki, bunların sana çıkaracakları zorluk daha az, yardımları daha çok, sevgileri daha ciddi, senden başkasına meyilleri dahi zayıf olur... İşte böyleleri ile ilgi peydahla! Bir

de bunların sana acı gerçekleri söyleyenini ve Allah'ın devlet büyüklerine kötü gördüğü davranışların senden gelmesine az müsaade edeni sence en yüksek mevki tutsun!..

Daima vicdanlı ve doğrularla görüş! Fakat onları yapmadığın bir işten ötürü seni övmeye aşırılığa alıştırma! Zira övmeye aşırılık kişide gurur ve kibir uyandırır...

Katında iyi ahlaklılar ile kötü ahlaklılar bir olmasın! Zira bunları bir tutma, iyileri iyilikten vazgeçirir, kötülerini de kötülüğe dadandırır. Hakettikleri muameleyi yerine getir...

İlim ve irfan sahiplerinden ders al!.. Vicdanlı bilginlerle tartış ki, yararlı idarenin yerleşmesine ve başarısına imkan sağlasın...

Şunu da bil ki: Halk birkaç sınıftır. Bunlar ancak birbirinin desteği ile ayakta durabilirler. Birbirlerine ihtiyaçlıdır. Bir kısmı askerlikle, bazıları yazı işleri ile, bazıları hakim, bir kısmı mülki idare, bir bölümü de vergi alma ve maliye işlerine memur, bir bölümü de ticaret ve sanatla meşguldürler. Bir bölümü de yoksul ve fakirdir. Bunların hepsinin vazife ve haklarını Allah kitabı ile, Resulü de Sünneti ile sınırlandırmış ve belirtmiştir. Bunlar bizce mahfuzdur...

Asker, halkın kalesi, idarecilerin süsü, dinin yücelme sebebi ve emniyetin vasıtasıdır... Halk ancak onunla var olur...

Askere, Allah'ın, Peygamberin, halifenin emirlerine uyan, itaatli olduğuna inandığını kumandan yap! Onun halis kalb, iyi niyet ve halim olanını, öfkesine mağlup olmayanın, halden anlayan, zayıflara merhametli, şirretlere ve kötülere karşı sert olanını, gördüğü sertliğe katlanamayanın, kalbi zayıf değil, kuvvetli olanını seçmeye dikkat et!..

Halkın isteklerini kolaylaştır! iyi ve güzel hizmetlerde bulunanları öv! Zira bu gibi övmeler şecaat ve cesaretleri gayrete getirir diğerlerini de ilerlemeye teşvik eder... Herkesin hizmetini hakkıyla takdir et! Birinin hizmet ve davranışlarını bir başkasına mal etme! Mükafat ya da cezada kusur etme!

Seni sıkkan işlerden biri ile karşılaşırsan ya da hangi işin iyi, güzel, doğru olduğunu kestiremezsen Allah'a ve Resulü'ne başvur. Şüphesiz Sübhan olan Allah kendilerini doğru yola çıkarmak istediklerine:

- “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Bir şey hakkında çektiğiniz takdirde (eğer Allah'a ahiret gününe inanıyorsanız) hemen onu Allah'a ve Peygambere havale edin. Bu, hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir”²⁸⁹ buyuruyor.

İşi Allah'a havale, Allah'ın kitabında o işe ait açık, kesin hükme itirazsız boyun eğmedir... Resulullah'a baş vurma ise ümmetinin tümü için söylediği, işleyip yaptığı ya da sustuğu işlerdeki beyanına uymak tek veya birkaç, özel kişi ya da imkanlar için hususi sünnetine sapmamadır...

Halkın içinden ve en faziletli olanlardan hâkimleri seç! işleri; halde zorluk çekmeyen, duruşmalarda hiddetlenmeyen, acele etmeyen, hak belli olunca derhal kabul, hatasında ısrar etmeyen, hiçbir şeye tama'ı olmayan, vereceği hükümde dava kesin sonuca erişmeden derin derin düşünen, ilk tahkikatla yetinmeyen, en küçük tereddütte te'enni gösteren, delilleri titizlikle arayan, davalının savunmasını dinlemekte kusur etmeyen, gerçekleri keşifte çok sabır ve metanet gösteren, övülme ve yerilmeye kapılmayan, aldatmalarla düşüncesinin metanetine zarar gelmeyen ve kendisine tam kanaat geldiğinde hükmü açıklamakta sakınca görmeyenlere itiraat et!.. Ancak bu nitelikleri nefsinde toplayabilenler çok azdır. Bunların, gerçekleri bulup ortaya koymalarında onlara kolaylık gösterici ve yardımcı ol! Onlara bol maaş ver ki ihtiyaçları olmasın, halka ihtiyaçları azalsın...

Bizzat kendin yapmaya mecbur olduğun işler de vardır: Memurların bazı sorularının cevabını katipler veremezler. O zaman cevabı kendin verir ve yazarsın. Aynı zamanda iş sahiplerinin işlerini günü gününe yapmak lazımdır. Bu yüzden memurlarının canları sıkılabilir; buna önem verme! Her günün işini o gün bitir! Çünkü her günün işi kendine göredir...

Zamanının en kıymetlisini, en büyük kısmını Allah ile kendi arana ayır! Bu zaman iyi niyete ve umumun selametine ayrılırsa tamamıyla Allah'a ait olmuş olur.

Allah'a karşı en halis vazifen farzları eda olsun! Belirli vazifeni eksik ya da riya ile karışık yapma! İmamlık ettiğin zaman halka nefret verecek kadar uzatma! Namaza

²⁸⁹ Nisa, 4/59.

noksanlık getirecek kadar da kısaltma!.. Zira halkın özürlü olanı da vardır. Acele işi bulunan da vardır. Allah'ın Resulü (sav) beni Yemen'e vazifeli göndereceği sırada sormuştum:

- Ey Allah'ın Resulü! Orada onlara nasıl namaz kıldırayım?

Buyurdular ki:

- İçlerinde en zayıf olanın kılabilceği şekilde kıldır. Mü'minler hakkında merhametli ol!..

Sana tavsiye ederim ki: Halkın gözünden uzun zaman saklanma! Çünkü idarecilerin halktan gizlenmesi idaredeki cahilliğindedir. Bu gizlenme birçok şeyleri öğrenmelerine engel olur. Bu sebeple halkın gözünde büyükler küçülür; küçükler de büyür. İyiler fena, kötüler iyi görünür; hak batıla karşıdır...

Öfkeli olduğun zaman nefsine, gücüne, diline hakim ol! Öfken sükunet bulup iradene sahip oluncaya kadar bütün bunlardan ve kaba sözlerden kendini koru! Hayatın sonunu göz önüne getirerek nefsinin zapt edebilirsin. Bir de senden önce Allah'ın kitabındaki farzları, Nebiyyi Muhterem'in eserlerini, yüksek faziletlerini, adil hükümlerini hatırlamalısın!.. Ve bizim de bu esaslarla nasıl iş yaptığımızı görerek onlara uymalısın!..”

On bin sene sonraki medeniyetlerin bile daha üstününü telkin edemeyeceği bu nizam ve gaye ruhu, İslam'ın ta içinden fıskırmıştır. Bir orduya, bir başbuğa, milli bir hareket başındaki salahiyet sahibine bundan daha ince bir yol hangi nizam gösterebilmiştir? Bir devlet reisinin dudaklarından dökülen bu irfan incileri o milletin saadetinin ta kendisidir... İnsanlık bütün zaman ve mekan boyunca Allah nizamından başka kurtuluş yolu bulamayacaktır... Fakat nankör insan, kendi kuru kafasından çıkan karanlık fikirlerle saadete ereceğini zannediyor. İmansız bir kalbin dümensiz kafasından çıkan fikirlerle saadet elde edilemez!..²⁹⁰

Hiz. Ali, Devlet memurlarına ve devlet yöneticilerine yine bazı tavsiyede bulunmuştur.

Halka karşı daima içinizde sevgi ve nezaket besleyin. Onlara canavar gibi

²⁹⁰ Bursalı, a.g.e., s. 280 vd.

davranmayın ve onları azarlamayın.

Müslüman olsun veya olmasın herkese aynı davranın, müslümanlar kardeşiniz, müslüman olmayanlar ise sizin gibi insandır.

Affetmekten utanmayın. Cezalandırmada acele etmeyin. Emriniz altında bulunanların hataları karşısında hemen öfkelenip kendinizi kaybetmeyin. Bu tür davranışlar sizi zulme ve despotluğa çeker.

Memurlarınızı seçerken, zalim yöneticilere hizmet etmemiş, devlet suçlarından ve zulümlerinden sorumlu olmamış bulunmalarına dikkat edin.

Doğru, dürüst ve nazik kişileri seçin; çıkar ummadan ve korkmadan acı gerçekleri söyleyebilenleri tercih edin.

Atamalarda araştırma yapmayı ihmal etmeyin.

Haksız kazanç ve ahlaksızlıklara düşmemeleri için memurlarınıza yeterince maaş ödeyin.

Memurlarınızın hareketlerini kontrol edin ve bunun için güvendiğiniz samimi kişileri kullanın.

Halkın güvenini kazanın ve onların iyiliğini istediğinizi kendilerine inandırın.

Hiçbir zaman vadinizden ve sözünüzden dönmeyin.

Tarımla uğraşanlar devletin servet kaynağıdır ve korunmalıdır.

Kutsal göreviniz yoksul, yetim ve sakatlara bakmak olduğunu hiç aklınızdan çıkarmayın. Memurlarınız onları incitmesin, onlara kötü davranmasın. Onara yardım edin, koruyun ve yardımınıza ihtiyaç duydukları zaman huzuruza çıkmalarına engel olmayın.²⁹¹

²⁹¹ Güneş, a.g.e., s. 119-120.

2.2.4. Güzel ve Hikmetli Sözleri

Hiz. Ali'ye atfedilen ve birçok kaynakta yer alan güzel ve anlamlı sözleri birçok kişiyi kendisine hayran bırakmıştır. Bu veciz sözler, Hiz. Ali'nin ne kadar yetenekli olduğunu ve bilgi birikiminin ne kadar üst bir düzeyde olduğunu gözler önüne sermektedir. Hiz. Ali'nin hikmetli sözlerinden ilimle alakalı olanlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

"İlmin en değersiz, dilde duranıdır; en üstünü ise aza ve organlarda görünendir."²⁹²

"Bir hadis duyduğunuzda onu nakletmek için değil, riayet (düşünmek ve amel etmek) için algılayın. Çünkü ilmi rivayet edenler çoktur; fakat ona riayet edenler pek azdır."²⁹³

"İlim değerli bir mirastır. Edep (huy) yenilenen ziynetlerdir. Fikir ise saf bir aynadır."²⁹⁴

"Her kap, içine bir şey konuldukça daralır; ancak, bilginin kabı müstesnadır; o, bilgi konuldukça genişler."

"Hilim sahibinin hilminden elde ettiği ilk şey, halkın cahile karşı kendisine yardımcı olmasıdır."

"Halim değilsen (en azından) kendini hilimli göstermeye çalış. Çünkü bir kavme benzemeye çalışıp da onlar gibi olmayan kimse pek az olur."²⁹⁵

"İlminizi cehalet, yakınınızı de şüphe haline getirmeyin. Öğrendiğiniz zaman amel edin, yakine eriştiğinizde teşebbüs edin."²⁹⁶

"Cahilleriniz gereksiz yere işi arttırır; âlimleriniz ise olması gerekeni erteler."

"İlim, bahancilere her türlü özür kapısını kapatmıştır."²⁹⁷

"Allah bir kulu rezil ettiği zaman, ilmi ondan men eder (onu ilimden mahrum kılar)."²⁹⁸

"Kumeyl bin Ziyad şöyle diyor: Mü'minlerin Emiri Hiz. Ali b. Ebu Talib, elimden tutup beni şehir dışına çıkardı, sahraya varınca dertliler gibi uzun bir ah çekerek şöyle buyurdu:

²⁹² Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s.355 vd.

²⁹³ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 446.

²⁹⁴ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 431.

²⁹⁵ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 467.

²⁹⁶ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 479.

²⁹⁷ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 480.

²⁹⁸ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 481.

"Ey Kumeyl! Bu kalpler bir çeşit kaplardır; en hayırlısı içindekini en iyi koruyandır. Sana söylediklerimi iyi belle ve aklında tut. İnsanlar üç kısımdır: Biri, rabbani âlim; diğeri kurtuluş yolu için ilim öğrenen öğrenci; geriye kalanlar ise her seslenene (bilmeden) uyan, her esintiye kapılıp giden değersiz sineklerdir; ne ilim nuruyla aydınlanmışlar ve ne de sağlam bir desteğe sığınmışlardır.

Ey Kumeyl! İlim maldan hayırlıdır; zira ilim seni korur; ama malı sen korursun. Mal harcandığında azalır; (ama) ilim harcandığında çoğalır; malın verdiği makam ve şahsiyet malın yok olmasıyla yok olur.

Ey Kumeyl! İlim öğrenmek, kendisiyle mükâfat verilecek bir dindir; insan hayatında onunla Allah'a itaat eder; ilim hâkimdir; mal ise mahkûmdur.

Ey Kumeyl! Mal biriktirenler, diri oldukları halde helak olmuşlardır. Ama ulema, zaman (dünya) baki kaldıkça bakidirler. Bedenler yok olmuştur; ama söz ve eserleri gönüllerde mevcuttur." (Eliyle göğsünü işaret ederek:) "İşte burada pek çok ilim vardır; keşke onu taşıyacak birini bulsaydım. Çabuk anlayıp algılayan kimseleri buluyorum; ama güvenilir değillerdir; dini dünyaya alet ediyorlar. Allah'ın nimetleriyle kullarına, hüccetleriyle de dostlarına üstünlük taşıyorlar. Veya hakkı yüklenip boyun eğen, ama önünü ardını göremeyen basiretsiz ve daha başlangıçta kalbi şüpheye dalan kuşkucu birini buluyorum. O halde, ne bu, ne de öbürü! Ve ya dünya lezzetlerine düşkün, şehvetlere karşı yuları yumuşak olan, mal toplama ve yığmaya ihtiraslı birini buluyorum. Oysa her ikisi de bir işte dine riayet edenler değillerdir. Bu ikisi, otlayan hayvanlara daha çok benzemektedir. İşte böylece ilim, onları taşıyanların ölümüyle ölüp gitmektedir.

Evet, ey Allah'ım! İlahî hüccet ve nişanelerin yok olmaması için yeryüzü hüccetle, Allah için kıyam eden birinden boş kalmaz. O ister zahir ve apaçık olsun; isterse korkup gizlensin. Onlar kaç kişidir ve neredeler (veya ne zamana kadar böyle gizli kalacaklar)?! Vallahi onlar sayı bakımından azdırlar; ama Allah katında makam açısından dereceleri pek büyüktür. Allah, hüccet ve nişanelerini onlara benzeyenlere emanet edinceye ve onları benzerlerinin kalplerine ekinceye kadar hüccet ve nişanelerini onlar vesilesiyle korumaktadır. İlim, hakikatin basireti üzere aniden onlara yönelmiştir; yakın ruhunu elde etmişlerdir; refah içerisinde olanların zor gördüğü şeyleri onlar kolay bulmuşlardır; cahillerin korkup kaçtıkları şeylere onlar ünsiyet etmişlerdir. Ruhları en yüce makama (Allah'ın rahmetine) asılı olduğu halde, bedenleriyle dünyada yaşamaktalar. İşte bunlar Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve halkı

O'nun dinine davet etmekte. Ah! Âh! Onları görmeyi ne kadar da arzuluyorum!"
*Daha sonra buyurdular ki: "Kumeyl! İstersen geri dön."*²⁹⁹

"Anlamak için sor, zahmet vermek için değil. Zira öğrenen cahil, âlim; insafsız âlim de cahil gibidir."³⁰⁰

"İlim, iki türdür: Yarattılıştan gelen ve sonradan kazanılan. Yarattılıştan gelen ilim olmadığı zaman, sonradan kazanılan da fayda vermez."

"Doğru görüş, kudret ve mal ile birlikte; onun yönelmesiyle yönelir, gitmesiyle de gider."³⁰¹

"Nice âlim vardır ki, cehaleti onu öldürmekte ve kendisiyle olan ilmi de ona bir fayda sağlamamaktadır."³⁰²

"İlim öğrenin, onunla hakikatları tanıyın. Onunla amel edin ki, ilim erbabı olasınız. Zira sizden sonra öyle bir zaman gelecektir ki, o zamanda hakkın onda dokuzu inkâr edilecektir. O zamanda ancak Allah'a yönelip tevbe eden kimseler kurtulacaktır. Onlar da hidayet rehberi imamlar ve ilim kandili kimselerdir."³⁰³

"İlim amelle birlikte; o halde ilmi olan amel eder. Çünkü ilim ameli çağırır, icabet ederse kalır, etmezse geçer gider."³⁰⁴

Hız. Ali, Cabir b. Abdullah el-Ensari'ye şöyle buyurdu: "Ey Cabir! Din ve dünyanın kıvamı, dört şeyle ayakta durur: İlmiyle amel eden âlim, öğrenmekten çekinmeyen cahil, iyilik ve ihsan etmekte cimrilik etmeyen cömert, ahiretini dünyası için satmayan fakir. Âlim ilmini zayi ederse, cahil de öğrenmekten kaçınır. Zengin iyilik yapmada cimri davranırsa, fakir de ahiretini dünyasına satar. Ey Cabir, Allah'ın nimetleri kimin üzerinde çoğalırsa, insanların ona ihtiyaçları da artar. O halde kim kendisine verilenlerde Allah için gerekeni yaparsa, nimetleri daimi ve sabit kalır; kim de üzerine düşen vazifeyi yerine getirmezse, elindekilerini zevale ve yokluğa sevk etmiş olur."³⁰⁵

"İki ihtiras sahibi doymak bilmez: İlim isteyen ve dünyayı isteyen."³⁰⁶

"Kendisinden kaçtığı yoksulluğa doğru koşan cimriye şaşarım! Talep ettiği zenginlik elinden çıkıp gider; dünyada fakirler gibi yaşar; ahirette zenginler gibi hesaba

²⁹⁹ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 457-58.

³⁰⁰ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 486.

³⁰¹ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 488.

³⁰² Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 449.

³⁰³ Güneş, a.g.e., s.84.

³⁰⁴ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 493.

³⁰⁵ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 495.

³⁰⁶ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 509.

çekilir. Dün bir meni parçasıyken yarın leş olacak kibirlenen kişiye şaşarım! Allah'ın yarattıklarını gördüğü halde, O'nun hakkında şüpheye düşen kişiye şaşarım! Ölülerini gördüğü halde ölümü unutan kişiye şaşarım! İlk yaratılışı gördüğü halde, ikinci kez yaratılmayı inkâr edene şaşarım! Beka (ahiret) yurdunu terk edip fani dünyayı imar edene şaşarım!"³⁰⁷

"Allah, âlimlerden öğretme sözünü almadıkça, cahillerden öğrenme sözünü almadı."³⁰⁸

Hz. Ali'nin ilimle ilgili veciz sözlerini aktardıktan sonra şimdi de muhtelif konulara söylemiş olduğu sözlerinden bir demet sunmaya çalışalım.

"Tamaha sarılan, kendini küçültmüştür; sıkıntısını açıklayan, zillete razı olmuştur; dilini kendi üzerine emir sahibi yapan (diline geleni söyleyen) hakir olmuştur."

"Cimrilik ardır (utançtır); korkaklık noksanlıktır; fakirlik, akıllı insanı delilini sergilemede dilsiz etmektedir; yoksul kendi şehrinde gariptir."

"Acizlik afettir; sabır (direniş) cesarettir, züht servettir; günahlardan sakınmak, (azaba karşı) kalkandır; kaza ve kadere razı olmak ne güzel arkadaştır."³⁰⁹

"Sadaka, kurtarıcı bir ilaçtır; kulların dünyadaki amelleri, kıyamette gözlerinin önüne dikilecektir."

"İnsanlarla; öldüğünüzde ağlayacak, yaşadığınızda ise sizi özleyecek bir şekilde geçinin."

"Düşmanına galip gelince, bu galibiyetin şükrü olarak onu affet."

"Nimetler size akın edince az şükretmekle onu kendinizden uzaklaştırmayın."³¹⁰

Hz. Ali, Cemel savaşında Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, İbn-i Ömer, İbn-i Tufeyl, Usame b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme ve Enes b. Malik gibi savaşı "bir fitne" olarak değerlendirip kenara çekilmeyi yeğleyen kimseler hakkında söyle buyurmuştur: "Hakkı yardımsız bıraktılar; batıla da yardım etmediler."

"Korku hüsrarla ve yersiz hayâ da mahrumiyetle beraberdir. Fırsat, bulut gibi geçip gitmektedir; o halde hayırlı fırsatları ganimet bilin."³¹¹

³⁰⁷ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 452.

³⁰⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 512.

³⁰⁹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 431.

³¹⁰ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 432.

"Mazluma yardım etmek ve sıkıntılı kimseye rahat bir nefes aldirmek, büyük günahların kefareterindedir."

"Sen (gün ve yılları) geride bıraktığında ve ölüm de sana yöneldiğinde, o zaman ölümle görüşmen ne de çabuktur!"³¹²

"Cömert ol; saçıp savuran değil. İtidalli ol; zorlaştırıcı değil (zira bu ifrat veya tefrite neden olur)."

Hız. Ali, oğlu Hasan'a şöyle buyurdu: "Ey yavruçum, amel ettiğinde zarara uğramayacağın şu dört hususu benden öğren: En büyük zenginlik, akıldır; en büyük yoksulluk, ahmaklıktır; en korkunç şey, kendini beğenmektir; en değerli büyüklük, güzel ahlaktır. Yavruçum, ahmakla arkadaşlıktan sakın; çünkü o, sana fayda vermek isterken zarar verir. Cimriyle arkadaşlıktan sakın; çünkü en çok ihtiyaç duyduğun şeyi senden esirger. Kötü adamla arkadaşlık etme; çünkü o seni değersiz bir şey karşılığında satar. Yalancıyla da arkadaşlıktan kaçın; çünkü o, serap gibidir; sana uzağı yakın ve yakını da uzak gösterir."³¹³

"Akıllının dili, kalbinin arkasındadır; ahmağın kalbi ise dilinin arkasındadır."

Seyyid Razi şöyle diyor: "Bu çok değerli ve ilginç sözlerdendir. Çünkü akıllı insan istişare etmeksizin ve düşünmeksizin diline geleni söylemez. Ama ahmak adam, düşünmeksizin ve dikkat etmeksizin diline gelen her şeyi söyler. O halde akıllının dili onun kalbine, ahmağın kalbi de onun diline tabidir."³¹⁴

"İnsanın kıymeti, himmeti miktarıncadır; doğruluğu, mürüvveti miktarıncadır; şecaati, küçük düşmekten çekindiği miktarıncadır; iffeti, kıskançlığı miktarıncadır."

"Zafer, ihtiyatlı davranmakla kazanılır; ihtiyat, düşünüp taşınmakla mümkündür; bu da sırları korumakla mümkün olur."³¹⁵

"Akıl gibi zenginlik, cehalet gibi yoksulluk, edep gibi miras, istişare gibi destek yoktur."

"Dil yırtıcıdır; serbest bırakılırsa ısırır."³¹⁶

"Hacetin karşılanmaması, onu ehli olmayandan istemekten daha iyidir."

"İstedicine ulaşamayınca, ne halde olursan ol korkma, ümidini kesme."³¹⁷

³¹¹ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 433.

³¹² Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 434.

³¹³ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 436.

³¹⁴ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 437.

³¹⁵ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 438.

³¹⁶ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 439.

³¹⁷ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 440.

"Kim kendini insanlara imam yaparsa, başkalarından önce kendini eğitsin ve diliyle terbiye etmeden önce, davranışlarıyla terbiye etsin. Kendinin öğretmeni olup kendini eğiten kişi, insanların öğretmeni olup onları eğitenden daha fazla saygı ve övgüye layıktır."³¹⁸

"Hikmeti nereden olursa al. Hikmet münafığın kalbinde de olabilir. Ama çıkıncaya ve arkadaşlarıyla müminin göğsünde yer edinceye kadar, orada ıstırap ve şaşkınlık içinde olur."

"Hikmet, müminin yitiğidir; nifak ehlinde de olsa hikmeti al."³¹⁹

"Size beş şey vasiyet ediyorum; onlar için develerin (çabuk koşsunlar diye) koltukları altına (tabanlarınızla) vursanız da değer mi değer: Hiçbiriniz rabbinden başkasından bir şey ummasın; günahından başka bir şeyden korkmasın; kendisinden bilmediği bir şey sorulduğunda 'bilmiyorum' demekten utanmasın; bilmediği bir şeyi öğrenmekten de çekinmesin. Sabırlı olun; çünkü sabır imana nispetle cesette baş gibidir; başla birlikte olmayan cesette hayır olmadığı gibi, sabırla beraber olmayan imanda da hayır yoktur."³²⁰

"Kim kendisiyle Allah arasında olanı düzeltirse, Allah da onunla insanların arasını düzeltir; kim ahiret işini düzeltirse, Allah da dünya işlerini düzeltir; kimin kendi içinden bir öğüt vereni olursa, Allah tarafından onun için bir koruyucu olur."³²¹

"Sizden biriniz; "Allah'ım, fitneden sana sığınırım." demesin. Zira fitneye duçar olmamış hiç kimse yoktur. O halde sığınanlar fitnelerin saptırıcılığından Allah'a sığınmalıdır. Nitekim Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: **"Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız ancak bir fitnedir."**³²² Bu ayetin manası da şudur: Allah-u Teâlâ, rızıkına karşı çıkanlarla, kendi payına rızayet gösterenlerin açıkça ortaya çıkması için evlat ve mallarla insanları imtihan etmektedir. Gerçi Allah onları kendilerinden daha iyi bilmektedir. Ama sevap veya cezayı gerektiren fiillerin (kendilerine) aşikâr olması için onları imtihan etmektedir. Zira bazıları erkek çocukları sevmekte, kız çocuğundan ise nefret etmekte. Bazıları da malın çoğalmasını sevmekte ve ondan bir şeyin azalmasını sevmemekte."

Hz. Ali, Kendisine; "Hayır nedir?" diye sorulunca şöyle buyurdu: "Hayır, malının veya evladının çoğalması değildir. Şüphesiz ki hayır ilminin çoğalması, hilminin

³¹⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 441.

³¹⁹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 442.

³²⁰ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 443.

³²¹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 444.

³²² Enfal, 8/28.

büyümesi ve rabbine ibadet sayesinde insanlar arasında yücelmendir. O halde eğer iyilik yapmış olursan, Allah'a hamd edersin; eğer kötülük etmiş olursan, Allah'tan bağışlanma dilersin. Dünyada sadece iki kişiye hayır vardır: Birisi günah işlediğinde hemen tövbeyle telafi eden, diğeri ise hayırlara koşan kimsedir."³²³

"İnsanlar dünyalarını düzeltmek için dini işlerinden birini terk ettiklerinde, Allah daha zararlı bir şeyi onların yüzüne açar."³²⁴

"Akıldan daha faydalı bir mal, kendini beğenmekten daha korkunç bir yalnızlık, tedbir gibi bir akıl, takva gibi yücelik, güzel ahlak gibi arkadaş, edep gibi miras, başarı gibi önder, salih amel gibi ticaret, sevap gibi kazanç, şüpheli şeylerden kaçma gibi takva, haramlardan çekinmek gibi züht, tefekkür gibi ilim, farzları eda etmek gibi ibadet, haya ve sabır gibi iman, tevazu gibi hasep, ilim gibi şeref, bilim gibi izzet, istişareden daha sağlam bir destek yoktur."³²⁵

"Benim hakkımda iki kişi helak olur: İfrat eden dost ve buğz eden düşman."

"Fırsatı kaybetmek, keder ve sıkıntıya sebep olur."

"Dünya (zehirli) bir yılan gibidir; derisi yumuşak, ama içinde öldürücü zehir vardır; aldanan cahil ona doğru yürür, akıl sahibi ise ondan uzak durur."³²⁶

"Ne mutlu nefsi ram, kazancı temiz, sırrı (niyet ve itikadı) iyi ve ahlakı güzel olana; yine ne mutlu malından fazla kalanı infak edene, dilini çok konuşmaktan alıkoyana, sünnet kendisini kuşatana ve kendine bidat isnat edilmeyene (dinde bidat çıkarmayana)"

"Kadının erkeği (iki veya üç evliliğinden dolayı) kıskanması küfür, erkeğin kadını kıskanması ise imandır."³²⁷

"İnsan dünyada ölüm oklarının hedefidir; belaların yöneldiği talan edilmiş biridir. Her yudumda boğaza kaçma, her lokmada boğaza tıkanma vardır. İnsan bir nimetten ayrılmadıkça, başka bir nimete kavuşamaz. Ömründen bir günden ayrılmadıkça yeni bir güne kavuşamaz. O halde biz ölümün yardımcılarıyız, Vücudumuz ölüm oklarının hedefidir. O halde nasıl ebedi kalmayı ümit edebiliriz? Gece ve gündüz, yaptıklarını bozmadan ve topladıklarını dağıtmadan hiç bir şeyi yüceltmemişlerdir."³²⁸

³²³ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 445.

³²⁴ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 449.

³²⁵ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 450.

³²⁶ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 451.

³²⁷ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 452.

³²⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 464.

"Ey Âdemoğlu, ihtiyacından fazla olarak kazandığın Őeyde başkaları için beklelik yapıyorsun."³²⁹

"Nefsini muhasebe eden kazanır, kendinden gaflet eden zarar eder; korkan emniyete erer, ibret alan basiret elde eder ve basiret elde eden anlar, anlayan ise bilir."³³⁰

"Sürekli hoşnut olman için sıkıntılara göz yum."

"Ağacı (tabiatı) yumuşak olanın dalları (dostları) ok olur."³³¹

"Kadınların en iyi sıfatları, erkeklerin en kötü sıfatlarıdır. (Örneğin) Kibir, korku ve cimrilik; Kadın kibirli olursa, eŐinden başkasına teslim olmaz. Cimri olursa, kendisinin ve eşinin malını korur. Korkak olursa, kendine yönelen her Şeyden korkar, uzaklaŐır."

Hız. Ali'ye "*Akıllıyı bize tarif et*" dediklerinde; "Akıllı, her Şeyi layık olduğu yere koyandır" buyurdu. "*Cahili de tarif et*" dediklerinde; "Akıllıyı tarif etmekle cahili de tarif ettim!" buyurdular.

"Kadın tümüyle zahmet ve baş ağrısıdır; ondaki en zahmetli Şey ise, onsuzluğun mümkün olmayıŐıdır."³³²

"Mazlumun zalimden hakkını alacağı gün, zalimin mazluma zulmettiği günden daha çetindir."

"Nimetlerin elden kaçmasından sakının; zira her kaçan geri dönmez."

"Cömert insan, akrabadan daha Őefkatlidir."

"Kim sana iyi zanda bulunursa, zannını doğrula."³³³

"Dünyanın acılığı, ahiretin tatlılığıdır; dünyanın tatlılığı da ahiretin acılığıdır."³³⁴

"Öfke, delilik hallerinden biridir; çünkü öfkeli (sonra) pişman olur; pişman olmazsa, o halde deliliği sabittir."³³⁵

"Dostunu ihtiyatla sev; çünkü bir gün düşmanın olabilir; düşmanına da teenni ile (düşünerek) düşman ol; çünkü bir gün dostun olabilir."³³⁶

"Nafiler farzlara zarar verdiğinde, onları terk edin."³³⁷

³²⁹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 464.

³³⁰ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 467.

³³¹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 468.

³³² Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 471.

³³³ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 472.

³³⁴ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 473.

³³⁵ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 474.

³³⁶ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 477.

Hiz. Ali'ye "Allah bunca insanın hesabını nasıl görmektedir?" diye sorduklarında "Onlara rızıklarını verdiği gibi." diye buyurdu. "Onlar Allah'ı görmedikleri halde onların hesabını nasıl görecektir?" diye sorduklarında ise şöyle buyurdu: "Allah'ı görmedikleri halde onlara rızık verdiği gibi."³³⁸

"Çocuğu ölen uyur, ama malı çalınan uyumaz."³³⁹

"Ben Mü'minlerin önderiyim, mal da günahkârların önderidir."³⁴⁰

Hiz. Ali'ye Yahudilerden bazıları; "Siz peygamberinizi defnetmeden onun hakkında ihtilafa düştünüz" dediğinde şöyle buyurdular: "Biz, ondan (Peygamber'den) bize ulaşan şeyler hususunda ihtilafa düştük, onun hakkında değil. Ama sizler (Nil denizinden kurtulur kurtulmaz) henüz ayaklarınız kurumadan Peygamberinize; **"Ey Musa, onların ilahları gibi sen de bize bir ilah yap!" dediniz. O da; "Siz gerçekten cahillik etmekte olan bir kavimsiniz." dedi.**"³⁴¹

Hiz. Ali, Oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye: "Oğlum, fakirliğe düşmenden korkarım. Ondan Allah'a sığın; çünkü fakirlik, dini noksanlaştırır, aklı şaşkınlığa düşürür, düşmanlığa sebep olur."³⁴²

Mü'minin niteliği hakkında: "Mü'minin sevinci yüzünde, hüznü kalbindedir. Göğsü her şeyden geniş, nefsi her şeyden alçaktır. Yücelikten nefret eder, şöhrete düşmandır. Gamı uzun, himmeti yücedir. Sükûtu çoktur, vakti hep doludur. Çok şükredendir, çok sabırlıdır. Derin düşüncelidir. Kimseden bir şey istemez, tabiatı yumuşaktır, mütevazıdır. Nefsi kayadan daha serttir (tavizsizdir); ama bir köleden daha alçak gönüllüdür."³⁴³

"En büyük zenginlik, insanların elinde olanlardan ümidi kesmektir."³⁴⁴

"Kişiyi layık olduğundan çok övmek yalakacılık; layık olduğundan az övmek ise ya acizlik veya hasettir."

"Kendi nefsinin ayıbını gören başkalarının ayıbıyla meşgul olmaz. Allah'ın rızısıyla hoşnut olan, kaybettikleri için üzülmez. İsyân kılıcını sıyıran, onunla öldürülür. Kendini zorlayarak bütün gücünü işlere veren helak olur. Tehlike girdaplarına atılan boğulur. Kötü yerlere giren, töhmet altında kalır. Çok konuşanın, hatası çok olur; hatası

³³⁷ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 480.

³³⁸ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 483.

³³⁹ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 484.

³⁴⁰ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 485.

³⁴¹ A'raf, 7/138.

³⁴² Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 486.

³⁴³ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 488.

³⁴⁴ Seyyid Razi, *Nehc 'ül-Belağa*, s. 489.

çok olanın, hayâsı azalır; hayâsı az olanın takvası (günahlardan çekinmesi) azalır; takvası azalanın, kalbi ölüyor; kalbi ölen ise ateşe girer. İnsanların ayıbını görünce onları sevmeyen, fakat o ayıpları kendisi için beğenen kimse, ahmağın ta kendisidir. Kanaat tükenmeyen bir maldır. Ölümü çok düşünen, dünyanın az nimetine de razı olur. Sözünün de amelinden sayıldığını bilen kimse, zaruret dışında konuşmaz.

"Zalim insanların alameti üçtür: Üstünde olana (Allah'a) isyan etmekle zulmetmek; elinin altındakilere galip olmakla haksızlık yapmak; zalim toplumu desteklemek."³⁴⁵

"Şiddet son haddine ulaştığında genişlik hâsıl olur, bela halkaları iyice sıkıştığında bolluk ortaya çıkar."

"İşlerinin çoğunu eşine ve çocuklarına ayırma. Zira ehlin ve çocukların Allah'ın dostları ise Allah onları zayi etmez, yok eğer Allah'ın düşmanları ise o halde neden Allah'ın düşmanlarına üzülyor ve çalışıyorsun?"

"Ayıbın en büyüğü, onun misli sende varken başkasını ayıplamandır."

Hz. Ali'ye, "Eğer bir adamın kapısını kapatırlarsa, rızkı nereden gelir?" dediklerinde: "Ecelinin geldiği yerden gelir." buyurdular.

Hz. Ali, Akrabalarından biri ölen bir kavme, baş sağlığı için şöyle buyurdular: "Bu ölüm ne sizinle başladı, ne de sizinle bitecek. Ölen dostunuz, yaşarken de sefere çıkıyordu, yine bir sefere çıktığını düşünün; size gelmezse, siz ona doğru gideceksiniz."³⁴⁶

"Birinden duyduğun kötü bir sözü, hayra yorumlayabildiğin müddetçe kötüye yorumlama."

"Allah'tan bir hacetin olduğunda duana Peygamber'e salâvat göndererek başla ve ardından hacetini dile. Allah kendinden iki şey istenildiğinde (hacet ve salâvat) birini kabul edip diğerini reddetmekten daha kerim ve yücedir."³⁴⁷

"Ey insanlar, dünya malı vebalı çer-çöptür. O halde odağından sakının. Ondan gönül koparmak, ona güvenmekten daha faydalıdır. Yaşatacak kadarı, servetinden (biriktirmesinden) daha temizdir. Ondan fazlasıyla mal toplayanların (ahirette) mahrumiyetine hükmedilmiş, müstağni olana ise rahatlıkla yardım edilmiştir.

Dünya süsü gözlerini kamaştırırın, (kalp) gözleri kör olur. Dünyaya âşık olmayı gömlek gibi giyinen, içini hüznle doldurur, bu hüznler onun kalbinin içinde

³⁴⁵ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 490.

³⁴⁶ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 491.

³⁴⁷ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 492.

oynar. Öyle bir hüznün ki, onu meşgul eder; öyle bir gam ki, onu kederlendirir. Durumu böylece devam eder, nihayet boğazı düğümlenir (ölür), sonra bir köşeye atılır, hayat damarları kesilir. Allah'ın onu yok etmesi, kardeşlerinin de onu mezara gömmesi oldukça kolaydır.

Mümin dünyaya ibret gözüyle bakar, karnın ihtiyacı miktarınca ondan azık alır; dünya sözünü düşman ve gazap kulağıyla işitir. "Malı çok oldu" derlerse kısa bir müddet sonra, "fakir oldu" derler; varlığına sevinirlerse, yokluğuna üzürlürler. Dünyanın hali budur ve dünya ehline, **ümitlerini kesecekleri gün (kıyamet günü)** daha gelmedi."³⁴⁸

"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, Kur'ân'dan ancak resim (bir nişane, bir yazı), İslam'dan ise ancak ismi baki kalır. Mescitleri o zamanda bina bakımından mamur, hidayet bakımından haraptır. Halkı, yeryüzünün en şerli kişileridir, fitne onlardan çıkar, hata ve günah onlara sığınır, fitnelerden ayrılmak isteyenleri geri çevirirler, arkada kalanı sürükleyip ona doğru götürürler. Allah-u taala şöyle buyuruyor: **"Zatıma andolsun ki, onlara sabırlı insanı şaşkınlığa düşürecek bir fitne göndereceğim."** Böyle de yapmıştır. Allah'tan gaflet sürçmelerinden geçmesini dileriz."

İmam (r.a.) minbere oturduğunda genellikle her hutbeden önce şöyle buyuruyordu: "Ey insanlar, Allah'tan korkun; hiç kimse oynasın diye boşuna yaratılmamış, boş işler yapsın diye kendi haline terk edilmemiştir. Kendini insan için güzel gösteren dünya, kötü bakışın çirkin gördüğü ahiretin yerini alamaz. Bütün gayretiyle dünyada yüce makamlara erişen mağrur kimse, ahiretten en küçük bir nasip elde eden kimse gibi değildir."³⁴⁹

"Konuşmadığın sürece söz senin bağındadır (mahkûmundur); söylediğin zaman sen onun bağındasın (mahkûmusun). O halde altın ve gümüşünü koruduğun gibi, dilini de koru. Nice bir söz vardır ki, nimeti elden alır ve azabı celp eder."³⁵⁰

"Tanınmanız için konuşun; çünkü kişi, dilinin altında gizlidir."³⁵¹

Hız. Ali Ashabıyla oturmakta iken güzel bir kadın önlerinden geçti, oradakiler hep birden gözlerini kadına diktiler; bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu erkeklerin gözleri, (bir namahreme) dikilmiştir; bu dikiliş, şehvetin tahrik olmasına sebep olur. Sizden birinin

³⁴⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 493.

³⁴⁹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 494.

³⁵⁰ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 497.

³⁵¹ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 499.

gözü beğendiği ve hoşlandığı bir kadına ilişince, hemen gidip kendi zevcesine yaklaşsın. Çünkü o da kendi karısı gibi bir kadındır."³⁵²

"İnsanlar, bilmedikleri şeyin düşmanındırlar."

"Zühdün tümü, Kur'an'ın iki kelimesi arasındadır. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: **"Öyle ki elinizden çıkana karşı üzülmeyesiniz ve size verilene sevinmeyesiniz."**³⁵³ O halde geçmişe üzülmeyen ve geleceğe sevinmeyen kimse, zühdün iki tarafını (geçmiş ve geleceğe itinasızlığı) da elde etmiştir."³⁵⁴

"Sürekli yapılan az iş, usanılıp bıkılan çok işten daha hayırlıdır."³⁵⁵

"Âdemoğluna övünmek yakışır mı hiç? Başı nütfe, sonu ise leştir; ne kendini rızıklandırabilir, ne de ölümü kendinden uzaklaştırabilir."³⁵⁶

"Gıybet, acizlerin uğraşdır."³⁵⁷

"Susup konuşmamakta hayır yoktur; nitekim cehaletle konuşmakta da hayır yoktur."

"Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir."³⁵⁸

³⁵² Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 503.

³⁵³ Hadid, 57/23.

³⁵⁴ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 506.

³⁵⁵ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 507.

³⁵⁶ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 508.

³⁵⁷ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 509.

³⁵⁸ Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, s. 511.

SONUÇ

İslam tarihinde üzerinde en çok konuşulan ve hakkında birçok eser ve makale kaleme alınan şahsiyetlerden biri olan Hz. Ali'nin, ilmi kişiliği ile ilgili çalışmanın sonuna gelmiş bulunmaktayız. Gerek ehlisünnet ve gerekse şianın böyle sağlam karakterli bir kişiliği olan Hz. Ali'nin bütün hayatını baştan sona inceleyip araştırılmaları normal karşılanmalıdır. Yeterki onun hakkında aşırılıktan kaçınıp orta bir yol takip edilebilsin.

Hz. Ali, müşrik Mekke toplumunda önemli bir mevki bulunan Ebu Talib'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Hz. Peygamber'in yanında bulunması ona önemli bir konum kazandırmıştır.

Hz. Ali, Takvada, hakka ibadet etmekte, cesaret ve yiğitlikte ashap arasında seçkin bir yere sahipti. Hz. Ali, hakkı ve ilahi kanunları yerine getiriyor, adaleti icra etmekte hiç kimseye ayrıcalık tanımıyordu. Yakınlarına karşı müsamahalı davranmaz ve herkese aynı gözle bakardı.

Hz. Ali, sahip olduğu ilmi münasebetiyle kendisinden önceki ilk üç halife döneminde aktif rol oynamıştır. Onlara yardımcı olmakla beraber onların danıştığı ilk kişi olma hüviyetine de nail olmuştur. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra da müminlerin emiri olarak insanlara hizmet etmeye çalışmıştır.

Hz. Ali, Gerek Sünni gerekse Şii kaynaklarında ilmi üstünlüğünden sıkça bahsedilir.

Hz. Ali görüşünün isabetliliği ile de meşhur olmuştur. Zira Resul-i Ekrem aile içinde Hz. Aişe ve Hz. Ali ile istişare ederdi. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman başta olmak üzere ashabin ileri gelenleri ile de sık sık onun fikirlerine başvuruyorlardı. Hz. Ali'ye en büyük muhalif olan Muaviye bin Ebu Süfyan bile onun hakkında şu sözleri söylemiştir: "Hz. Ali, son derece âlicenap bir insandı. Sözü doğruyunu söyler, her davayı hak ile sonuçlandırır. Hz. Ali, ilim ve hikmetin feyyaz bir menbaı idi. Kendisi dünyanın şaşaa ve ziynetinden nefret eder, gecenin karanlığında mihrabına gelir, düşünür, ibadet eder ve ağlardı. Dindar ve muttaki olanları severdi. Fukara ve muhtaç olanlara yardım ederdi. Kuvvetlerine güvenerek haksızlık edenlerin amansız

düşmanı idi. Hak sahibi olan zayıflar onun adaletine itimad ederdi. Dünya hiçbir zaman onu aldatmadı.” Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’in lisanına herkesten çok aşına idi. Devamlı Peygamber efendimizin yanında bulunması ve onun feyizli nurlarına ilk kavuşanlardan olması sebebiyle Kur’an’ın hükümlerini en iyi bilen o idi.

Hz. Ali, Resul-i Ekrem’in hayatında bütün Kur’an’ı ezberleyenlerden, onun her ayetinin manasını ve sebebi nüzulünü bilenlerdendi. Bizzat kendisi şöyle derdi: “Ben Kur’an-ı Kerim’den her ayetin nerede, hangi konuda ve kimin hakkında nazil olduğunu bilirim.” Bundan dolayı, hakkında birçok rivayet olup, anlaşılması güç meselelerde, onun rivayeti tercih edilmiştir.

Hz. Ali, müfessirlerin en yüksek tabakası olarak kabul edilir. İbn Ceriri Taberi, İbn Ebi Hatem ve İbn Kesir gibi meşhur müfessirler de Hz. Ali’nin rivayetlerini naklederler.

Hz. Ali aynı zamanda çok iyi bir muhaddis olarak da kabul edilir. Ashabın en âlim simalarından biri olduğu halde diğer sahabelerden daha az bilgi nakledilmesinin sebebi, hilâfet yıllarının tamamen savaşlarla ve ortaya çıkan fitneleri bastırmakla geçmiş olmasıdır. Bundan dolayı fıkıh ve tefsir bilgilerini genç nesillere aktarma fırsat bulamamıştır. Hz. Ali’den daha çok hadis rivayet eden sahabelerden bu konudaki en büyük avantajları, Hz. Ali’ye nispetle daha uzun bir ömür yaşamış olmalarıdır.

Hz. Ali’nin rivayet ettiği hadislerin tamamı 586’dır. Bunlardan yirmisi hem Buhârî hem de Müslim’de yer almakta, ayrıca dokuzu sadece Sahîh-i Buhârî’de, on beşi de Sahîh-i Müslim’de bulunmaktadır. Resûl-i Ekrem ile çoğu zaman beraber bulunması sebebiyle rivayet ettiği hadisler İçinde onun şemailine, ibadet ve dualarına dair olanlar daha çoktur.

İslam hukuku konusunda verdiği kararlar, hem kendi dönemi âlimleri hem de kendisinden sonra gelen âlimler tarafından takdirle karşılanmıştır. Bu konuda onu methedici sözler sarf etmişlerdir.

İslam toplumlarında ortaya çıkan tarikatların hemen hemen hepsi, kökenlerini Hz. Ali’ye dayandırır ve onun soyundan geldiklerine inanırlar. Ancak bu durum İslam âlimleri arasında kabul görmüş bir durum değildir.

Hz. Ali, fevkalade beliğ ve fasih konuşurdu. Son derece kuvvetli bir hatip

olduğu ve üstün bir zekâya sahip olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Peygamber efendimizden sonra, onun kadar etkileyici hutbe okuyan bir başkası gösterilemiyor. Her nutku bir belagat şaheseridir. Onun irad ettiği nutuklar en duygusuz cemaatleri heyecana getirir, onları silahlarını kuşanıp savaş meydanlarına sevkederdi. Nehcul Belağa gibi eserlerde bunun örneklerini görmek mümkündür.

Arapçanın dilbilgisi anlamına gelen nahiv ilminin Hz. Ali ile başladığı görüşü yaygın bir kanaattir. Hz. Ali, bir kere Kur'an-ı Kerim'in yanlış okunduğunu duymuş, bunun üzerine nahvin genel kaidelerini açıklayarak bu yanlışlıklara engel olmaya çalışmıştır. Genel kurallar açıklandıktan sonra nahiv ilmi meydana gelmiştir. Yani Arap lisanının ilk kaidelerini koyan odur.

Hz. Ali, İslam tarihinde önemli bir konumu bulunan ender şahsiyetlerden biridir. Kendi şahsı kişiliğini, dünya mevki ve makamını ön planda tutmak yerine, toplumun menfaatini ve İslam ilkelerini hayata hâkim kılma gayreti içerisinde bulunmaktaydı. Ne yazık ki onun bu üstün gayreti ve hamiyeti çağdaşları tarafından yeterince anlaşılamadı.

Netice itibariyle Hz. Ali'nin hayatını bütün yönleriyle incelediğimizde, onun hakkında olumsuz düşünen kişilere pek rastlayamadık ancak onu insanlıktan çıkarıp insanüstü bir varlık haline sokmaya çalışan insanların varlığı da küçümsenmeyecek derecede çoktur. Hz. Ali, Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh vb. alanlarda kendisinden çokça sözettirmiştir. Ne var ki onun diğer vasıfları yanında ilmi kişiliğini de abartan ve onun söylemediği şeyleri bile kendisine mal eden ve bu konuda aşırılığa kaçan kişilerin var olduğunu gördük.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an'ı Kerim.

Abdulhalik Bakır, *Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Basım, Ankara, 2004.

Akyüz, Vecdi, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam*, C.I-IV, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Akıncı, Ahmet Cemil, *Hz. Ali*, Üçdal Neşriyat, Ankara, 1966.

Ali Osman Ateş, *İslama göre Cahiliye ve Ehl-i kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul, 1996.

Ali Muhammed Muhammed Sallâbi, *Mü'minlerin Emiri Hz. Ali*, (Trc. Şerafettin Şenaslan), Ravza Yayınları, İstanbul, 2008.

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1986.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, C. II-IV, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011.

Asfûrî, Muhammed b. Ebubekir, *Hadis-i Arbâin Şerhi Asfûrî*, Salah Bilci Kitabevi, İstanbul, 1967

Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul, 1996

Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Cami'u's-Sahih*, Beyrut, 1990.

Bursalı, Mustafa Necati, *Allah'ın Arslanı ve Evliyalar Sultanı Hz. Ali*, Çelik Yayınları, İstanbul, 2010.

Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Osmaniyye*, (Thk. Abussellam Muhammed Harun), Kahire, 1955.

Cl. Huart, *İslam Ansiklopedisi*, "Ali b. Ebu Talib", C. I, MEB. Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 306-309.

Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali'nin Cenknameleri*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Doğrul, Ömer Rıza, *Asr-ı Saadet*, C.I-V, Eser Yayınları, İstanbul, 1975.

Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai, *Hadislerle Hz. Ali*, (Trc. Naim Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul, 1999.

Ebu Ca'fer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, C.I-IV, (Trc. Faruk Gürtunca), Sağlam Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, İstanbul, 1981.

ed-Daremi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahim, *es-Sünen*, İstanbul, 1992.

ed-Dimeşkî, Muhammed bin Sâlih, *Peygamber Külliyyatı*, C. I-V, Ocak Yayınları, İstanbul, 2006

el-Mağlut, Sami b. Abdullah b. Ahmed, *Hz. Ali Atlası*, (Çev. Hüseyin Yıldız), Ocak Yayınları, İstanbul, 2009.

et-Taberi, *Cami'u'l-Beyan An Te'vili Ayi'l Kur'an*, C. XXVI, (Thk. Sıdkı Hamid el-Attar), Daru'l Fikr, Beyrut, 1995.

Mustafa Fayda, "*Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı*", *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. II, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "*Ali*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, 1989.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Gönenç, Halil, *el-Mevsu'at'l-fikhiyye el-Muyessere*, C. I, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.

Güneş, Hadi, *Hz. Ali Efendimizle Bir Gün Bir Gece*, Gelecek Yayınevi, İstanbul, 2008.

Hasan, H. İbrahim, **İslam Tarihi**, (Trc. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş), C. I-VI, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1996.

İbn-i Hişam, **Siret-i İbn-i Hişam İslam Tarihi**, C. I-III, (Çev. Hasan Ege), Kahraman Yayınevi, İstanbul, 2006.

İbnü'l-Esir, **El Kamil Fi't-Tarih**, C. I-X, (Trc. Komisyon) Hikmet Yayınevi, İstanbul, 2008.

İbn Kesir, **El-Bidaye ve'n-Nihaye**, C. I-XIV, (Çev., Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.

İbn Hacer el-Askalânî **Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi**, (Trc. Naim Erdoğan), C.I-III, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

İbn Hambel, Ahmed b. Muhammed, **Müsned**, Beyrut, Tarihsiz.

İbn İshak, Muhammed, **Siyer** (Haz. Muhammed Hamidullah, Çev. Sezai Özel), Akabe Yayınları, İstanbul, 1998.

Kandemir, M. Yaşar, "**Ali b. Ebu Talip**", **İslam Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1989.

Komisyon, **Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Ashabı Kiram**, C. I-V, (Haz. Eşref Edip), Sebilürreşad Neşriyat, İstanbul, 1963.

Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. I-XV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Komisyon, **Kur'an Yolu**, C. I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

Malik, Ebu Abdillâh b. Enes, **el-Muvatta**, Daru İhya'i't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, Tarihsiz.

Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C.I-II, (Çev. Salih Tuğ), İmaj Yayınları., Ankara, 2003.

Muhammed Hamidullah, **el-Vesaiku'Siyasiyye**, (Çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi yayınları, Tarihsiz,

- Müslim, Ebu Hüseyyin b. Haccac el-Kuşeyri, *Sahihu Muslim*, Beyrut 1954.
- M. Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Sire*, (Trc. Ali Nar-Orhan Aktepe), Gonca Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
- Okumuş, Fatih, *Hız. Muhammed'in Yaşam Öyküsü*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Seyyid Razi, *Nehc'ül-Belağa*, (çev., Dadri çelik), Ferec Yayınları, tarihsiz.
- Sarıcık, Murat, *İlim Şehrinin Kapısı Hz. Ali*, Nesil Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Sarıçam, İbrahim, - Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- Suruç, Salih, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı* C.I-II,, Nesil yayınevi, İstanbul, 1997.
- Suyutî, Celaleddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tarihu'l-Hulefâ'*, Beyrut, 2003.
- Şakir, Mahmut, *Dört Halife*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1994.
- Uyar, Gülgün, *Eh-li Beyt*, İfav. Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ülkü, Hayati, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi*, Çile Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, İstanbul, 1992.
- Turgay, Nurettin, *Hız. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Avrasya Yayınevi, Ankara, 2004.
- Turgay, Nurettin, *Kur'an'da Mal Kavramı*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006.
- Vehbe ez-Züheylî, *el-Fıku'l-İslâmî ve edilletuhu*, C. III, Dimeşk, 1999.
- Yazır, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. I-IX, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1995.
- Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1983.

ÖZGEÇMİŞ

Abdulkerim ÖNER

akerimoner@hotmail.com

1975'te Diyarbakır Kulp ilçesine bağlı İslam köyünde doğdu. İlköğrenimini islam köyünde, orta öğrenimini ise Diyarbakır'da tamamladı. 1995-1997 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Erzincan İlahiyat Meslek Yüksekokulunda önlisans, 1997-2001 yılları arasında da Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. 2002'de Diyanete bağlı ihtisas (Müftülük Vaizlik) kursunu kazanıp, bitimine az bir süre kala kurumlar arası atama yolu ile Milli Eğitime öğretmen olarak atandı. Halen öğretmen olarak aynı kurumda çalışmaya devam etmektedir.